Джером К. ДЖЕРОМ

ТРОЄ У ЧОВНІ

(якщо не рахувати собаки)

Повість

РОЗДІЛ І

Троє інвалідів. Захворювання Джорджа і Гарріса. Жертва ста семи невиліковних недуг. Дієві призначення. Засіб від хвороб печінки у дітей. Ми доходимо думки, що перевтомилися і що нам потрібен відпочинок. Тиждень на морських хвилях? Джордж пропонує подорож річкою. Монморенсі заперечує. Оригінальна пропозиція прийнята більшістю трьох проти одного.

Нас було четверо — Джордж, Вільям Сем'юель Гарріс, я та Монморенсі. Ми сиділи у мене в кімнаті, курили та обговорювали, які ми вже нікудишні, я, звичайно ж, маю на увазі з медичного погляду.

Усі ми почувалися вкрай погано, і, безперечно, це нас непокоїло, Гарріс нарікав на сильні запаморочення в голові: він заледве усвідомлює, що робить; у Джорджа, як він казав, також бувають напади запаморочення, і він теж не усвідомлює, що робить. У мене були негаразди з печінкою. Я знав, що негаразди були саме з печінкою, бо нещодавно прочитав вкладку до пігулок від хвороб печінки — вони продаються без рецепта, — де було детально описано різні симптоми, за якими кожна людина могла визначити, що з печінкою в неї не все гаразд. У мене вони були всі.

Це може видатися дещо незвичайним, але щоразу, коли я читаю рекламу якихось нових ліків, вона спонукає мене до висновку, що я

страждаю саме від тієї недуги, якої вона стосується, причому в найтяжчій її формі. Завжди я доходжу думки, що діагноз, описаний у ній, точнісінько збігається зі всіма моїми відчуттями.

Пам'ятаю, одного разу я пішов до Британского музею, щоб почитати, як лікувати якесь дріб'язкове нездужання, що до мене вчепилося. Здається, це була сінна лихоманка. Я взяв довідник і прочитав усе, що хотів прочитати; а потім якось мимохіть перегорнув сторінку і почав без особливої цікавості проглядати, що було написано про інші хвороби. Не пригадую, яка там неміч першою потрапила мені на очі, знаю тільки, що це було щось жахливе і виснажливе, одним словом — суцільна кара Господня, але не дійшовши й до половини переліку попередніх симптомів, я був переконаний, що, поза всяким сумнівом, ця хвороба в мене є.

Певний час я сидів, зціпенівши від жаху; потім, пригнічений своєю приреченістю, знову почав гортати сторінки. Я дійшов до черевного тифу, перечитав симптоми — виявляється, в мене був і черевний тиф, і схоже на те, що вже впродовж декількох місяців, про що я й не здогадувався.

Мені закортіло дізнатися, на які ще хвороби я страждаю. Догортав до того місця, де описано танок святого Вітта — як я й очікував — також хворий. Ставало цікаво, і я вирішив ретельно переглянути все до кінця. Почав за алфавітом. Прочитав про малярію і дізнався, що я маю і цю хворобу, а загострення настане десь у найближчі два тижні. Я з полегшенням виявив, що хвороба Брайта в мене лише в легкій формі, і, коли вірити тому, що про неї написано, я зможу прожити ще багато років. Холера в мене була з серйозними ускладненнями, а дифтерія, як мені здалося, в мене від народження. Я вперто пройшов усі двадцять шість літер, і дійшов висновку, що єдине, чого в мене не було, то це води в коліні.

Спочатку це мене обурило, мені навіть стало якось не по собі. Чому в мене не було води в коліні? Чому такий несправедливий виняток? Та

згодом менш пожадливі почуття взяли гору. Я собі подумав, що зате в мене є всі інші відомі медицині хвороби. Будь-яка жадоба зникла, і для себе я вирішив, що, зрештою, обійдуся і без води в коліні. Я й гадки не мав, що підхопив подагру в її найбільш злоякісній формі, а інфекційними хворобами я, вочевидь, страждав ще з підлітка. Після інфекційних хвороб у переліку не залишилось нічого, і я вирішив, що більше жодна хвороба до мене не вчепиться.

Я сидів і розмірковував. Думав, яким цікавим повинен би бути мій випадок для медицини, якою цінною особиною я є для неї! Студенти не мали б жодної потреби ходити до шпиталів, якби у них був я. Сам був як суцільний шпиталь. Усе, що їм було б потрібно, — ходити навколо мене, а після цього лише отримати свій диплом.

Потім мені закортіло дізнатися, скільки я проживу. Я спробував себе обстежити. Намацав свій пульс. Спочатку взагалі не міг відчути ніякого пульсу. Але раптом він, здається, запрацював. Я дістав свого годинника і засік час. Нарахував сто сорок сім ударів за хвилину. Потім спробував послухати своє серце. Я його не чув. Воно перестало битися. Тепер я схильний думати, що воно весь цей час було на своєму місці, і, напевно, билося, але що з ним сталося тоді, я не знаю. Поплескав себе спереду від того місця, яке я називаю талією, до голови, поступово перейшов до боків і трохи по спині. Але нічого відчути чи почути не зміг. Я намагався роздивитися свій язик. Висунув його настільки, наскільки мені це вдалося, заплющив одне око, а іншим намагався його розгледіти. Я зміг побачити лише його кінчик, і єдиною користю від цього було те, що я ще більше пересвідчився в тому, що хворий на скарлатину.

Я заходив до читальної зали щасливою здоровою людиною. Звідти я виповз постарілим, ущент розбитим інвалідом.

Я вирушив до свого лікаря. Це — мій старий приятель. Коли мені здається, що я нездужаю, він перевіряє мій пульс, оглядає мого язика, говорить щось про погоду, загалом про все потроху; тому я подумав, що пішовши зараз до нього, я зроблю йому величезну послугу. "Лікареві що

потрібно, — сказав я собі, — практика. І в нього буду я. Зі мною одним він отримає практики більше, ніж від тисячі семисот своїх повсякденних простих пацієнтів, в кожного з яких якась там одна чи дві болячки". Тож я пішов прямісінько до нього. Коли ми зустрілися, він запитав:

— Ну, і що з тобою сталося?

Я відповів:

— Любий друже, я не буду гаяти твого часу своїми оповідями про те, що зі мною сталося. Життя таке коротке, і може трапитися так, що ти помреш раніше, ніж я закінчу. Я краще скажу тобі, чого зі мною НЕ сталося. У мене немає води в коліні. Чому в мене немає води в коліні, цього я тобі не можу сказати; фактом є лише те, що в мене її немає. Проте решта хвороб у мене є.

І розповів йому, як я про це все дізнався.

Тоді він розстібнув мій одяг, подивився на мене зверху донизу, схопив за зап'ясток, а потім, я навіть не очікував, досить-таки підступно штурхнув мене у груди і одразу ж буцнув мене головою. Після цього він сів, виписав рецепт, згорнув його і віддав мені. Я поклав його до кишені і пішов.

Навіть не розгортаючи його, я відніс його до найближчої аптеки і віддав аптекареві. Той прочитав його і повернув мені назад.

Він сказав, що такого у них немає.

Я запитав:

— У вас аптека чи що?

Він відповів:

— Так, у мене аптека. Якби в мене була бакалійна крамниця та ще й готель на додачу, можливо, я зміг би стати вам у пригоді. І саме тому, що в мене аптека, я не можу вам допомогти.

Я прочитав рецепт. Там було:

Біфштекс (1 фунт) — 1

Пиво гірке — 1 пінта

Кожних 6 годин.

Прогулянка 10 миль — щоранку.

Відхід до сну рівно об 11-й вечора.

І не забивай собі голови тим, у чому ти нічого не тямиш.

Я дотримався вказівок, і, як наслідок, можна тільки радіти — кажу за себе, — що моє життя було врятовано і воно досі триває.

Що ж до теперішньої ситуації, якщо повернутися до вкладки до пігулок для печінки, то без сумніву, в мене є всі симптоми, що в ній описані, а основний з них — "загальне небажання виконувати будь-яку роботу".

Як я від цього страждаю — описати неможливо. Це завдавало мені мук ще з раннього дитинства.

Хлопчаком хвороба не полишала мене ні на день. Тоді ніхто й не здогадувався, що причиною всьому була моя печінка. Медицина на той

час була далеко не на тому рівні, що тепер, тому всі чомусь звикли списувати це на мої лінощі.

— Що ти там ховаєшся, чортеня, — казали вони, — йди і зроби що-небудь корисне, не сиди.

Звичайно, вони не могли знати, що я хворий.

Пігулок мені ніхто не давав. Замість них я отримував запотиличники. Це може видатися дивним, але ті запотиличники часто приносили мені полегшення. На певний час. Як виявляється, тоді один запотиличник діяв на мою печінку краще, ніж тепер ціла пачка пігулок, і в мене одразу прокидалося бажання, не гаючи часу, йти саме туди, куди потрібно, і робити саме те, чого від мене хотіли.

Чомусь часто буває так, що прості старомодні засоби інколи діють краще, ніж усі аптечні мікстури, разом узяті.

Так ми сиділи з півгодини, розповідаючи один одному про свої хвороби. Я описував Джорджеві та Вільяму Гаррісу те, як почуваюся вранці, коли прокидаюся, Вільям Гарріс розповідав нам про свої відчуття перед тим, як вкладатися в ліжко, а Джордж, стоячи на килимку біля каміну, дуже зрозуміло і переконливо продемонстрував нам, як він себе почуває вночі.

Джордж нафантазував собі, що він хворий, але, повірте, насправді з ним усе гаразд.

Тут у двері постукала місіс Попетс, щоб дізнатися, чи подавати вечерю. Ми обмінялись невеселими усмішками і відповіли, що, напевно, було б непогано чогось перехопити, Гарріс зауважив, що наявність чогось у шлунку дає можливість стримувати хворобу. Місіс Попетс принесла тацю, і ми підсіли ближче до столу, щоб проковтнути по біфштексу з цибулею та шматкові ревеневого пирога.

Схоже на те, що на той час зі мною було не все гаразд, бо десь через півгодини чи близько того в мене пропав усякий інтерес до будь-якої їжі — річ для мене незвичайна, — і мені не захотілося навіть сиру.

Обов'язок виконано, ми знову наповнили наші склянки, запалили люльки і повернулися до обговорення стану нашого здоров'я. Що з нами було насправді, з упевненістю не міг сказати ніхто, але всі були одностайні в тому, що — хоч би що воно було — все це наслідок нашої перевтоми.

— Все, що нам потрібно, — це відпочинок, — сказав Гарріс.

— Відпочинок і повна зміна обстановки, — додав Джордж. — Надмірна перевтома наших мізків призвела до загального розладу в наших організмах. Зміна оточення, відсутність необхідності думати — ось що відновить розумову рівновагу.

У Джорджа є двоюрідний брат, який у поліцейських протоколах зазвичай фігурує як студент-медик, тому цілком природно, що Джордж виражає свої думки, немов справжній сімейний лікар.

Я погодився з Джорджем і запропонував пошукати якийсь віддалений, закинутий шматок землі подалі від навіженого натовпу. Я вже уявляв собі, як ми проведемо тиждень під сонцем, у спокої і тиші якогось напівзабутого, предковічного куточка, захованого чарівними феями від галасливого світу, в якомусь дивним чином розташованому десь на верхів'ях крутих скель Часу орлиному гнізді, звідки буде чути лише далекий тихий плескіт хвиль дев'ятнадцятого століття.

Гарріс сказав, що, на його думку, там буде страшенна нудьга. Він додав, що знає такі місця. Там усі лягають спати о восьмій, там нізащо не дістанеш спортивної газети, а щоб роздобути тютюну, доводиться долати пішки десять миль.

— Ні, — промовив Гарріс, — якщо ми хочемо відпочинку і змін, краще за морську подорож немає нічого.

Я навідріз заперечив проти подорожі морем. Морська подорож змінить тебе на краще, якщо ти проведеш у ній кілька місяців, а на тиждень — ні, це недобре.

Ви вирушаєте в понеділок, втішаєте себе думкою про те, що маєте отримати задоволення. На прощання махаєте рукою хлопчакам, які лишилися на березі, прикурюєте свою найбільшу люльку і з поважним виглядом крокуєте палубою, ніби ви водночас і капітан Кук, і сер Френсіс Дрейк, і Христофор Колумб. У вівторок ви починаєте шкодувати про те, що вирушили в подорож. У середу, четвер та п'ятницю вам хочеться померти. В суботу ви нарешті можете ковтнути трішки м'ясного бульйону, сісти на палубі і з хворобливою гримасою, схожою на усмішку, відповідати жалісливим людям, які вас питатимуть, як ви почуваєтесь. У неділю ви вже знову можете ходити і їсти тверду їжу. А в понеділок зраночку, коли ви вже стоїте біля поручнів зі своєю валізою та парасолькою в руці і чекаєте, щоб зійти на берег, вам усе це справді починає подобатись.

Пригадую, як одного разу мій свояк вирушив у коротку морську подорож, аби трішки поправити своє здоров'я. Він придбав квиток від Лондона до Ліверпуля і назад. Та коли він дістався Ліверпуля, єдиним його бажанням було продати той зворотний квиток.

Як мені розповідали, він пропонував його на кожному перехресті міста з величезною знижкою і врешті-решт продав за вісім пенсів якомусь юнакові, що, схоже, страждав від жовтяниці, і лікар приписав йому вирушати до моря і займатися гімнастикою.

— Море! — вигукнув мій свояк, люб'язно всовуючи квиток йому в руку. — Та там його стільки, що тобі вистачить до кінця твого життя. А

гімнастика! Достатньо тільки сісти на цей пароплав, і в тебе буде більше гімнастики, ніж усі твої викрутаси тут на суші.

Сам він, мій свояк, повернувся назад потягом. Він казав, що Північно-Західна залізниця цілком сприятлива для його здоров'я.

А один мій знайомий здійснив тижневу мандрівку вздовж узбережжя. Перш ніж вони вирушили, стюард підійшов до нього і запитав, як він буде платити за їжу — кожного разу чи заплатить за все наперед.

Стюард порадив останній спосіб, оскільки так виходило значно дешевше. Він сказав, що за весь тиждень йому це коштуватиме два фунти і п'ять шилінгів. На сніданок, казав він, в нього буде риба, підсмажена на грилі. Другий сніданок буде о першій і складатиметься з чотирьох страв. Обід о шостій — суп, риба, закуска, шматок смаженого м'яса, птиця, салат, солодощі, сир та десерт. Легка вечеря зі стравами із м'яса — о десятій.

Мій товариш вирішив зекономити і зупинитися на двох футах з п'ятьма шилінгами (він великий любитель поїсти), тож так і зробив.

Другий сніданок подали, щойно вони відійшли від Ширнеса. Він не був настільки голодним, як, йому здавалося, мав би бути, тому задовольнився шматком вареної яловичини та полуницями з вершками. По обіді, коли він розмірковував над однією важливою справою, йому раптом здалося, що окрім шматка вареної яловичини він уже кілька тижнів нічого не їв, а через деякий час до нього прийшла думка, що на полуницях з вершками він живе вже роками.

Ні яловичина, ні полуниці з вершками також не виказували свого щастя. Зовсім навпаки.

О шостій повідомили, що обід готовий. Та чомусь це не викликало в нього жодного ентузіазму. Однак він усвідомлював, що там було дещо з того, на що він витратив свої два фунти і п'ять шилінгів, тож, притримуючись за канати та опираючись на все, що потрапляло під руки, він спустився донизу. Щойно він спустився по сходах, його зустрів приємний запах цибулі і гарячої шинки, до якого домішувалися аромати смаженої риби та зелені. Потім з'явився стюард з улесливою посмішкою на устах і запитав:

— Що накажете вам подати, сер?

— Забери мене звідси, — ледве чутно пролунало у відповідь.

Чоловіка швиденько підняли нагору, посадили з підвітряного боку і залишили самого.

Наступних чотири дні він прожив скромним і бездоганним життям, жуючи сухий крекер, який йому приносив офіціант (щодо офіціанта, то не схоже було на те, що він їв лише крекери), і запиваючи його содовою. Проте ближче до суботи мій товариш дещо віджив і попросив, щоб йому принесли слабенького чаю з грінками, а в понеділок він уже наминав курячий бульйон. Він зійшов з корабля у вівторок, і коли той, випускаючи клуби пари, відійшов від причалу, з жалем дивився йому вслід.

— От він і поплив, — сказав чоловік, — поплив з їжею на борту на цілих два фунти, яка належить мені і якої я так і не скуштував.

Він казав, що якби йому дали ще один день, він, напевно, зміг би все надолужити.

От тому я так проти морської подорожі. Ні, все те, про що я розповідав, мене не стосується. Я ніколи не страждав від хитавиці. Я хвилювався за Джорджа. А Джордж казав, що з ним усе буде гаразд, і, напевно, йому навіть сподобалося б, але він застеріг мене і Гарріса, щоб

ми навіть не мріяли про це, тому що, на його переконання, ми обов'язково захворіємо, Гарріс сказав, що для нього завжди було таємницею, як людям вдається занедужати на морську хворобу. На його думку, люди просто прикидаються, аби привернути до себе увагу. Він казав, що намагався кілька разів зробити те саме, але йому ніколи не вдавалося.

Тоді він почав розповідати нам історії про те, як він перетинав Ламанш. Теліпало так, що пасажири змушені були прив'язуватися у своїх ліжках, і лише він із капітаном були єдиними людьми на борту, яким хвороба була байдужа. Іноді серед тих, хто не захворів, поряд з ним з'являвся помічник капітана, але кожного разу — він і ще хтось. Якщо когось іще не було, то був лише він сам.

Цікава річ, але на суші чомусь ніхто ніколи не страждає від морської хвороби. У морі ж стаєш свідком того, що багатьом людям надзвичайно погано, кожен корабель ними переповнений. Але на суші я ще не зустрічав жодної людини, котра бодай уявляла, що таке морська хвороба. Куди зникають ті тисячі матросів, які не витримують хитавиці і якими аж кишить кожен корабель, для мене і досі залишається таємницею.

Якби всі люди були схожими на хлопчину, якого я зустрів одного дня на пароплаві, що прямував до Ярмута, я міг би вважати, що загадка доволі проста. Пригадую, судно щойно відпливло від молу в Саусенді. Він висунувся з ілюмінатора і перебував у досить небезпечному положенні. Я підійшов до нього і спробував урятувати.

— Агов! Давай швиденько назад, — сказав я, поторсавши його за плече. — Ти випадеш за борт.

— О-ох! Краще нехай так, — була його єдина відповідь, якої мені вдалося домогтися, і я змушений був залишити його.

Три тижні потому я зустрів його в кав'ярні в одному з готелів Бата. Він описував свої подорожі і з захопленням розповідав, як він любить море.

— Хитавиця? — промовив він у відповідь на якесь сповнене заздрощів запитання юнака, що тихо сидів поряд, — ну, визнаю, одного разу трохи було знудило. Це було неподалік від мису Горн. Наступного ранку наш корабель зазнав аварії.

Я приєднався до розмови:

— А чи не тебе це колошматило якось біля молу Саусенд, та так, що ти ладен був викинутися за борт?

— Мол Саусенд? — здивовано і дещо невпевнено перепитав він.

— Так. Той пароплав ішов до Ярмута. Три тижні тому, у п'ятницю.

— А-а, так-так, — відповів він. Його голос став бадьорішим. — Тепер згадав. Того дня в мене страшенно боліла голова. Ви знаєте, це все через ті пікулі. Таке пристойне судно, і такі паскудні пікулі. Я таких ще не їв. Ви не куштували?

Для себе я винайшов чудовий засіб від морської хвороби. Я намагаюся тримати рівновагу. Ти стаєш в центр палуби, і коли пароплав починає гойдати, ти також починаєш рухати своїм тілом, намагаючись увесь час тримати його прямо. Коли ніс корабля йде догори, ти нахиляєшся вперед, мало що не торкаючись до палуби своїм лобом; коли підіймається корма — мало що не лягаєш на спину. Годинку-другу так можна протриматися, і досить добре допомагає. Звичайно, робити такі вихиляси протягом тижня неможливо.

Тут обізвався Джордж:

— А влаштуймо-но прогулянку річкою.

Мовляв, у нас там буде все, чого ми так прагнемо: свіже повітря, моціон, тиша і спокій; постійна зміна навколишньої природи допоможе нам позбавитися від непотрібних думок (навіть тих, що є в Гарріса), а фізична праця додасть хорошого апетиту та зміцнить сон.

Гарріс зауважив, що, на його думку, Джорджеві не слід вдаватися до будь-чого, що зробило б його сон міцнішим, ніж зазвичай. Це вже могло б бути дещо небезпечним.

Він додав, що, коли взяти до уваги те, що доба, як улітку, так і взимку має лише двадцять чотири години, він не дуже добре розуміє, як це Джордж збирається спати більше, ніж він це робить тепер. Та якщо він все ж таки СПАТИМЕ більше, то з таким самим успіхом він міг би й померти, ще й зекономити при цьому на харчах і витратах на житло.

Однак Гарріс сказав, що як на нього, то річка йому "саме в раз". Можливо, коли б у два рази, то воно було б і краще, та, коли всі так говорять, то воно, напевно, добре.

Мені вона також була "саме в раз", і ми з Гаррісом в один голос сказали, що Джордж добре придумав. Ми сказали це так, що могло видатися, ніби ми зовсім не сподівалися, щоб Джордж міг висловити таку розумну пропозицію.

Єдиний, хто не був у захваті від цієї пропозиції, — це Монморенсі. Але річка нашого Монморенсі не приваблювала ніколи.

— Хлопці, все це дуже добре для вас, — казав він, — вам це до вподоби, а мені — ні. Нічого мені там робити. У пейзажах я нічого не тямлю, не курю. Якщо десь навіть і попадеться мені на очі якийсь щур, то ви ж не зупинитесь, а коли я засну, ви будете казитися біля човна і

викинете мене у воду. Якщо ви хочете знати мою думку, то все це я назвав би надзвичайною дурістю.

Але нас було троє проти одного, і пропозицію було прийнято.

РОЗДІЛ II

Обговорення планів. Принади життя під відкритим небом у місячні ночі. Те саме, коли вночі йде дощ. Ми дійшли компромісу. Перші враження від Монморенсі. Побоювання про те, чи не занадто він добрий для цього світу. Побоювання поступово розвіюються як безпідставні. Засідання відкладено.

Ми дістали карти і почали обговорювати наші плани. Вирішили, що вирушаємо наступної суботи з Кінґстона. З самого ранку ми з Гаррісом спустимося до річки і вже на човні піднімемося до Чертсі. А Джордж, котрого до обіду з міста не витягти (щодня Джордж із десятої до четвертої спить у якомусь банку, і лише в суботу його будять і виставляють звідти о другій), зустріне нас там.

Де ми будемо ночувати — просто неба, чи в якихось готелях?

Я і Джордж були за те, щоб просто неба. Нам здавалося, що так ми зможемо краще відчути природу, насолодитися свободою, словом, буде щось таке, патріархальне.

Мало-помалу золоте кружало втомленого сонця ховається в гущі холодних, сповнених смутку хмар. Замовкають, немов діти у журбі, птахи, припиняють свої співи. І тільки жалібний крик куріпки та скрипуче кректання деркача час від час порушують первісну тишу, яка щільно окутала річище. У потемнілих водах, сумно зітхаючи, намагається востаннє побачити себе згасаючий день.

По обидва береги із темного лісу, що вже втратив свої обриси, незліченою ордою нічних привидів, крадучись, беззвучно насуваються сірі тіні, намагаючись прогнати залишки світла. Невидимою ордою вони мовчазно проходяться понад осокою та очеретом, що з тихим шелестом повільно колихаються вздовж берегів. Світ поринає у темряву, і ніч, сидячи на похмуро-величному троні, розпускає свої чорні крила, запалює у своєму примарному палаці тьмяні вогники зірок і у мовчазній величі запановує над ним.

Ми відтягли свого невеличкого човна до тихої затоки, встановили намет, приготували і з'їли нашу нехитру вечерю. Набито і підпалено люльки, і, немов тиха мелодія, лине бесіда. У перервах між нашою розмовою чути, як бавиться з човном річка, і нам здається, ніби вона розповідає старі дивні казки, відкриває свої таємниці і наспівує старих дитячих пісеньок, яким уже тисячі років і яких вона співатиме ще тисячі років. Аж поки її голос не стане хрипким і старечим. Нам, хто вже навчився любити її мінливу подобу і хто так часто намагався пригорнутися до її ніжних грудей у пошуку затишку, чомусь здається, що ми її розуміємо. Але навряд чи зможемо ми звичайними словами передати все те, що чуємо.

І ось ми сидимо там, біля річки, і місяць, що також закоханий у неї, нахиляється, аби поцілувати її ніжним цілунком, простягає свої срібні руки, щоб обійняти її. Ми дивимось, як вона пливе, то наспівуючи, то щось нашіптуючи, пливе до свого короля — до моря. І так триватиме, доки не затихнуть наші голоси, доки не згаснуть люльки, доки ми, прості, звичайні, доволі молоді люди, не починаємо відчувати, що нас наповнюють якісь дивні, то сумні, то солодкі, думки. Нам уже не хочеться навіть розмовляти, ми сміємося і, підіймаючись, вистукуємо попіл із наших згаслих люльок, говоримо одне одному "На добраніч" і, заколисані плюскотом води та шелестом дерев, вкладаємося спати. Величезні зірки мовчазно сяють над нами, і нам здається, що земля знову юна і прекрасна. Така, як вона була задовго до того, як століття переживань і суєти вкрили зморшками її чисте обличчя, як гріхи та нерозсудливість її дітей змусили постаріти її любляче і ніжне серце,

яким воно було в ті далекі дні, коли вона, немов молода матір, пестила нас, своїх дітей, пригортаючи до грудей. До того, як припудрена цивілізація, з її удаваністю та в'їдливими глузуваннями, хитрощами звабила нас, змусивши покинути її ніжні руки, і спонукала нас соромитися того простого життя, яким ми жили, коли були з нею в її скромному і водночас величному будинку, в якому багато тисячоліть тому народилося людство.

Гарріс запитав:

— А що, коли піде дощ?

Немає нічого такого, що могло б викликати в Гарріса бодай якесь піднесення. Не поетична він натура.

Прагнути дістати зірку з неба — це не для нього. Не буває так, щоб ні з того ні з сього на очі йому наверталися сльози. Якщо в Гарріса в очах сльози, можна сміливо давати голову на відріз, що він або наївся сирої цибулі, або намастив собі на котлету забагато гірчиці.

Якби вам довелося стояти з Гаррісом уночі на березі моря і ви сказали:

— Послухай! Ти чуєш? То, мабуть, русалки співають у морських глибинах. А може, це засмучені духи співають псалмів над невинними потопельниками, що заплутались у морських водоростях? — Гарріс взяв би вас під руку і сказав:

— Я знаю, що це таке, мій друже: ти застудився. Ходімо зі мною, я знаю одну місцинку за рогом. Там чудове шотландське віскі — ти такого ще не куштував, вип'ємо по чарочці, і ти навіть незчуєшся, як воно приведе тебе до ладу.

Насправді у Гарріса завжди є місцинка неподалік, за рогом, де постійно є щось надзвичайне з випивки. Я переконаний, що якби ви зустріли Гарріса десь там, у раю (якщо таке можна припустити), його привітання звучало б приблизно так:

— Який я радий, що ти прийшов, мій старий друже. Ти знаєш, я знайшов тут чудову місцинку, неподалік, за рогом. Кажу тобі правду, нектар там — перший клас.

Проте в нашому випадку — мається на увазі ночівля просто неба — його вміння практично дивитись на речі було дуже доречним. Не зовсім приємно спати просто неба, коли на вас падає дощ.

Вечір. Ви до нитки промокли, у човні на добрих два дюйми води, і все натяглося вологою. Ви знаходите місце на березі, яке нібито ще не так залило, як усе довкола, і вирішуєте розташуватися на ніч саме тут. Ви витягуєте намет і вдвох із товаришем починаєте його встановлювати.

Він увесь мокрий і важкий, лопоче, падає на вас, обвивається довкола вашої голови, доводячи вас до сказу. Дощ не перестає лити ні на мить. Встановити намет досить непросто і в суху погоду, а в дощ — це титанічна праця. Вам здається, що замість того аби допомагати вам, той інший просто клеїть дурня. Щойно ви надійно закріпите свій бік, він свій відпускає і все псує.

— Що ти робиш! Нездара! — вигукуєте ви.

— Сам ти нездара! — відповідає він. — Ну, давай!

— Та не тягни. Ти все робиш не так, тупий віслюк! — кричите ви.

— Я все роблю правильно! — кричить він у відповідь. — Давай свій бік!

— Кажу тобі, що неправильно! — ваш крик уже схожий на ревіння, і ви ладні накинутися на нього. У нападі злості ви так натягуєте мотузку, що на його боці вискакують усі кілки.

— А-а, безголовий ідіот, — чуєте ви, як бурчить він собі під ніс, а потім з щосили тягне на себе, і весь ваш бік завалюється. Ви кидаєте на землю дерев'яного молотка і йдете довкола, виказуючи йому все, що ви про нього думаєте. Він також підіймається і, обходячи намет, іде слідом, щоб пояснити вам, хто ви такий. Ви ходите довкола, лаючись, доки намет не падає і не перетворюється на безформну пожмакану купу. Вам нічого не залишається, як дивитися одне на одного поверх його руїн, а потім ви обидва в один голос вигукуєте:

— Ну от! Я ж тобі казав!

Тим часом вашому третьому товаришеві, який вичерпував із човна воду і протягом останніх десяти хвилин, намочивши по самі лікті рукави, без угаву проклинав усе на світі, хочеться знати, що там у вас за галас і метушня, і чому досі не стоїть той клятий намет.

Врешті-решт намет якось встановлено, і ви переносите з човна усі речі. Спроби розпалити вогонь виявляються марними, ви запалюєте спиртівку і розсаджуєтесь довкола неї.

Основна складова всіх страв на вечерю — дощова вода. Хліб — на дві третіх із неї, з печінкового пирога вона аж тече, а варення, масло, сіль та кава взагалі перемішалися в ній, і зробилася юшка.

Після вечері ви бачите, що тютюн намок і палити нічого. На щастя, у вас є пляшка з якоюсь мікстурою, яка, коли вжити її у відповідній кількості, додає настрою і дурманить розум, тож жага до життя прокидається у вас із новою силою. Достатньою для того, щоб ви зрозуміли, що час лягати спати.

Уві сні привиджується, що вам на груди раптом всідається слон, вивергається вулкан, і вас поглинає морська безодня (слон і далі мирно спить собі у вас на грудях). Ви прокидаєтеся з думкою, що сталося щось жахливе. Спочатку ви думаєте, що настав кінець світу, але переконуєте себе в тому, що цього не може бути, — скоріш за все на вас напали злодії чи розбійники або спалахнула пожежа. Свою думку ви висловлюєте у звичайний спосіб. Але сподіватися на допомогу даремно, і ви відчуваєте, що вас гамселить і давить багатотисячний натовп.

Схоже на те, що у скрутному становищі не тільки ви. Ви чуєте чиїсь слабкі крики, які долинають десь ізнизу, з-під вашого ліжка. Для себе ви вирішуєте, що просто так ви їм не дістанетесь. Ви несамовито захищаєтесь: із войовничими криками посилаєте удари направо й наліво, руками і ногами. Аж раптом усі розступаються, і ваша голова опиняється на свіжому повітрі. За два фути від вас ви помічаєте нечіткі обриси напівроздягненого лиходія, який збирається вас убити. Ви приготувалися до бою з ним не на життя, а на смерть, і коли він починає нахилятися над вами, ви впізнаєте в ньому Джима.

— О-о, невже це ти? — говорить він, упізнавши вас.

— Я, — відповідаєте ви, протираючи очі. — Що сталося?

— Здається, клятий намет здуло, — говорить він.

— А де Білл?

І ви обидва починаєте, надриваючи горлянки, гукати Білла. Земля під вами то здіймається, то провалюється, і звідкись з-під уламків приглушений голос, який ви чули раніше, відповідає:

— Злізь із моєї голови!

З неймовірними зусиллями звідкілясь знизу виборсується Білл, увесь брудний, пом'ятий і потоптаний. І чомусь дуже розлючений — вочевидь, він твердо переконаний, що з ним це зробили навмисно.

Через сильну застуду, яку ви підхопили вночі, зранку у вас пропадає голос. Ви ладні роздерти все на світі. Під час сніданку ви тільки те й робите, що захриплим шепотом гарикаєтеся між собою.

Тому ми вирішили, що в хорошу погоду спатимемо просто неба, а коли дощ чи захочеться щось трохи змінити, як пристойні люди, будемо зупинятися в готелях, заїжджих дворах або винайматимемо номери при якихось трактирах.

Монморенсі наше рішення досить-таки сподобалося. Романтична самотність йому була не до душі. Йому б побільше галасу, і що забава простіша, то кумеднішим він бував. Поглянувши на Монморенсі, можна подумати, що то ангел спустився з небес, який чомусь відмовився від людської подоби і втілився в невеличкому фокстер'єрі. Здавалося, щоразу, коли він гавкає, можна почути щось на зразок: "який — порочний — цей — світ — і — як — я — хотів — би — щось — зробити — щоб — він — став — кращим!". У побожних старих леді та джентльменів від самого його вигляду на очах виступають сльози.

Коли Монморенсі уперше прийшов до мене і став жити за мій кошт, я навіть не думав, що він так довго буде зі мною. Я сидів і дивився на нього (а він сидів на своєму килимкові і дивився на мене), розмірковуючи: "Цей пес довго не протягне. Крім колісниці, яка відвезе його на небеса, його нічого більше не чекає".

Та коли я заплатив за десяток курчат, яким він перегриз горлянку; коли я за шкірку витяг його зі сто чотирнадцятої вуличної сутички, і при цьому він ще й огризався і впирався; коли розлючена особа жіночої статі принесла мені свого розірваного ним кота і обізвала мене душогубом; коли мій сусід подав на мене в суд, за те що, закрившись у своїй

майстерні, він боявся навіть свого носа висунути за двері, бо величезний лютий пес протягом двох годин холодної ночі не випускав його звідти, і він змушений був кликати мене, щоб я звільнив його; коли якийсь садівник, якого я не знаю, виграв тридцять шилінгів, угадавши, скільки щурів зловить Монморенсі за якийсь там час, я почав думати, що йому все-таки дозволили залишитися на землі надовше.

Вештатися довкола стаєнь, збирати зграї облізлих бродячих собак і гасати з ними по нетрях, нападаючи на тих бездомних бідолах, які ще не пристали до їхньої зграї, — ось кредо життя Монморенсі. Тому-то, як я вже казав, він так зрадів, коли почув про готелі та заїжджі двори.

Оскільки питання ночівлі було вирішено і рішення цілком задовольняло кожного з нас, залишалося обговорити, що ми візьмемо з собою. Ми почали сперечатися. Врешті Гарріс сказав, що вже забагато балачок як для одного вечора, і запропонував піти випити по чарчині, додавши, що тут неподалік, за скверіком, він знайшов чудову місцинку, де подають справжнє ірландське віскі.

Джордж сказав, що він знемагає від спраги (я не пригадую, щоб із Джорджем коли-небудь такого не було), а я відчував, що трошки теплого віскі зі шматочком лимона додасть мені сили. Ми всі зійшлися на тому, що відкладаємо дебати до наступного вечора, і, надягнувши капелюхи, наше товариство в повному складі залишило кімнату.

РОЗДІЛ III

Всі питання вирішено. Як Гарріс виконує роботу. Як поважний сім'янин чіпляє картину. Джордж робить мудре зауваження. Насолода від купання на світанку. Що потрібно для того, щоб усе привести до безладу.

Тож наступного вечора ми знову зібралися, щоб обговорити і остаточно владнати всі наші плани, Гарріс сказав:

— Перше, що нам потрібно вирішити, це те, що ми братимемо з собою. Джей, бери папір і записуй. Джордже, знайди прейскурант із бакалійної крамниці. Дайте мені хтось олівця, я буду складати список.

У Гарріса так завжди: спочатку зробити вигляд, ніби він готовий усе зробити сам, а потім перекласти все на інших.

Він завжди нагадує мені мого бідолашного дядечка Поджера. Коли дядечко Поджер збирався щось робити, в усьому будинку панував суцільний гармидер. Ви такого у своєму житті ще не бачили. Одного разу від рамника додому привезли картину. Вона стояла в їдальні, чекаючи, коли їй знайдуть місце.

Тітонька Поджер бідкалася, що вони з нею робитимуть, на що дядечко Поджер їй відповів:

— Залиш це мені. Ні тебе, ні будь-кого з вас це не повинно турбувати. Я все зроблю.

Він знімає піджака і береться до роботи. Покоївку одразу посилає купити цвяхів на шість пенсів, а потім слідом за нею — одного з хлопчаків, щоб сказати їй, якої довжини повинні бути цвяхи. І так, трохи-потрохи починає метушитися весь дім.

— Віллє, принеси мені молотка, — гукає він. — Томе, подай мені лінійку. Мені потрібна драбина і кухонний стілець. Джиме, збігай-но до містера Ґоґґлеса і передай йому вітання від татуся, та скажи, що я бажаю йому скорішого одужання. А ще скажи йому, що я просив позичити ватерпас[1]. Маріє, не йди нікуди, мені потрібно, щоб хтось тримав мені свічку. — А коли повертається покоївка, він посилає її знову, щоб та купила мотузку для картини. — Томе! Де Том?! Томе, іди сюди, ти мені будеш потрібен, щоб подати картину.

Потім він намагається підняти картину, і випускає її з рук, вона випадає з рами, він намагається врятувати скло, скло ранить йому руку, він стрибає по кімнаті, шукаючи свою носову хустинку, але не може знайти її, бо вона в кишені піджака, а піджака він зняв і не знає, куди його поклав, і всі в будинку кидають інструмент і починають шукати піджак, а сам він пританцьовує по кімнаті і всім заважає.

— Хто-небудь у цьому будинку знає, де мій піджак? Ну що за сімейка! Присягаюсь, я ще такої не бачив. Вас шестеро, і ви не можете знайти піджака, якого я зняв не далі, як п'ять хвилин тому. Оце так!

Потім він встає і виявляється, що увесь цей час він на ньому сидів.

— Хто-небудь подасть його мені? — кричить він. — Я вже знайшов його без вас. Вас просити знайти що-небудь — це все одно, що просити зробити це кішку.

Після півгодинної перев'язки пальця знаходять інше скло, приносять інструмент, драбину, стілець, свічку, і дядечко Поджер робить другу спробу. Усе сімейство, включно з покоївкою та прибиральницею, стоїть довкола, готове будь-якої миті прийти на допомогу. Двоє тримають стільця, третій допомагає йому залізти на нього і притримує, щоб він з нього не впав, четвертий подає цвяха, а п'ятий — молотка. Він бере цвях і також випускає його.

— Ну от! — каже він ображеним голосом страждальця. — Тепер немає цвяха.

Ми всі падаємо на коліна і лазимо в його пошуках, а дядечко стоїть на стільці, бурчить, що йому хочеться знати, чи довго він там стоятиме.

Нарешті цвях знайдено, але до того часу він загубив молоток.

— Де молоток? Що я робив молотком? О, Боже! Вас — семеро, стоїте, витріщилися, і ніхто не знає, що я робив з молотком!

Ми знаходимо молоток і подаємо йому, але тепер він не бачить позначки, яку зробив на стіні, щоб забити цвяха, і кожен з нас по черзі стає на стілець позаду нього, щоб допомогти йому знайти її. Кожен знаходить її в іншому місці, і кожному по черзі він каже, що той бовдур, і наказує злазити. Він бере лінійку і відміряє наново. Виявляється, що йому потрібно поділити навпіл тридцять один і три восьмих дюйма, які він наміряв від кутка. Він намагається зробити це в голові і від того аж шаленіє.

Кожен з нас намагається також зробити це в голові, і в кожного виходить інший результат. Ми починаємо насміхатися одне над одним, і в усьому тому гармидері забуваємо, яке ж саме число потрібно було поділити, і дядечкові Поджеру доводиться заміряти знову.

Цього разу він вирішує скористатися мотузкою. В останній момент, коли старий телепень нахиляється зі стільця під кутом сорок п'ять градусів, намагаючись дотягтися ще на три дюйми далі, ніж він це може зробити, мотузка вислизає з його рук, він падає на рояль і всім своїм тілом і головою натискає всі його клавіші одночасно. Той, не сподіваючись такого, видає воістину неповторний акорд.

Тітонька Марія говорить, що вона не може дозволити, щоб діти стояли і слухали такі слова.

Врешті-решт дядечко Поджер знову поставив позначку, лівою рукою приклав до неї цвяха, а в праву взяв молоток. Першим же ударом він лупонув собі по пальцю, і, заверещавши від болю, жбурнув молоток комусь на ногу.

Тітонька Марія делікатно попросила, щоб наступного разу, коли він вирішить забивати в стіну цвяхи, її завчасно попередили про це, щоб

вона змогла владнати всі свої справи і, поки він буде усім цим займатися, провести тиждень у своєї матусі.

— Е-е, ви, жінки, переймаєтеся через кожну дурницю, — оговтавшись, відповідає дядечко Поджер. — Мені завжди подобалося робити щось таке.

Тоді він робить ще одну спробу. Другим ударом він повністю заганяє цвяха в стіну, а слідом за ним і півмолотка. Дядечка Поджера шпурляє на стіну, та з такою силою, що він заледве не розтовк собі носа.

Ми знову шукаємо лінійку і мотузку, і в стіні з'являється ще одна дірка. Десь близько опівночі картину все-таки повішено — дуже криво і ненадійно. Стіна на один ярд довкола неї виглядає так, ніби по ній пройшлися граблями. Всі втомлені до нестями. Всі, крім дядечка Поджера.

— Ну от і все, — говорить він, злізаючи зі стільця прямісінько прибиральниці на мозоль. З відчуттям гордості він споглядає гармидер, який створив довкола. — І для чого кликати когось, щоб зробити таку дріб'язкову роботу!

Гарріс, коли виросте, буде таким самим. Я в цьому переконаний, і я йому про це казав. Я сказав, що не можу дозволити, щоб він звалював на себе так багато роботи.

— Ні, — сказав я, — ти бери папір, олівець і прейскурант, Джордж буде записувати, а я робитиму решту.

Від першого складеного списку ми мусили відмовитись. Ми розуміли, що для того, аби завантажити всі необхідні речі, які були в тому списку, потрібен був би чималенький човен, а пройти на такому човні у верхів'ях Темзи — справа неможлива. Тому ми, переглянувшись між собою, той список порвали.

Джордж сказав:

— Мені здається, ми на хибному шляху. Нам слід думати не про те, без чого ми можемо дати собі раду, а лише про те, без чого ми справді не зможемо обходитись.

Інколи від Джорджа можна почути напрочуд розумні речі. Буває, аж дивуєшся. Я навіть назвав би це мудрістю. Йдеться не саме про цей випадок, а, так би мовити, про нашу подорож рікою життя загалом. Скільки людей, вирушаючи у цю подорож, набирають із собою у човен купу всілякого непотребу, перевантажуючи його так, що стає навіть небезпечно. Їм здається, що весь цей дріб'язок надзвичайно важливий для них, з ним під час подорожі вони почуватимуться доволі зручно, і він усіляко додаватиме їм задоволення. Насправді ж усе це — непотрібний мотлох.

До самої верхівки щогли вони завалюють бідолашне суденце вишуканим одягом, заповнюють численними домочадцями, їх супроводжує ціла юрма непотрібної прислуги, вони заводять собі поважних друзів, які для них нічого не варті і для яких нічого не варті вони самі, вони замовляють собі модні, за всіма правилами, дорогі розваги, з усією їх удаваністю та показовістю, на яких ніхто не розважається, і найбільш незбагненим непотребом серед усього цього є страх перед тим, що подумає сусід. Надмірна розкіш, обтяжливі задоволення та пуста помпезність зрештою стають наче прадавній залізний вінець злочинця, від якого голови кривавляться і свідомість туманиться.

Люди, все це — мотлох! Викиньте його за облавок. Від нього ваш човен став надто важким. Ви налягаєте на весла, але вам уже не під силу гребти. Ваш човен стає некерованим і небезпечним. Вас ні на мить не полишають хвилювання і турботи, ви не можете і хвильки побайдикувати, поринувши у свої мрії, у вас немає часу спостерігати за тим, як у вечірніх сутінках легкий подих вітру жене по відмілині брижі, як переливаються і виблискують у них сонячні промені, як, милуючись

собою, схилилися над кришталевою гладінню річки велетенські дерева, як із зеленого на золотаве міняє своє вбрання ліс, як у блаженному спокої погойдуються на хвилях жовті і білі лілії, як хитаються від подуву вітру потемнілий очерет з осокою, зозулинець та незабудки.

Викиньте геть цей мотлох! Звільніть від нього ваш човен життя. Залишіть тільки найнеобхідніше: простий будинок і скромні бажання, одного-двох найкращих друзів, того, кого ви кохаєте і хто буде кохати вас, ще кішку, собаку, люльку (краще дві), достатньо їжі, достатньо одягу і трішки більше ніж достатньо питного, бо спрага — річ небезпечна.

Ви відчуєте, наскільки легше стане гребти, ви не переживатимете, що ваш човен перекинеться, та якщо й перекинеться, великої шкоди від того не буде, бо хороший і простий крам води не боїться. У вас з'явиться час мріяти і працювати. З'явиться час, щоб впиватися насолодою від найсвітліших днів вашого життя, слухати, як божественний вітер перебирає струни Еолової арфи і лине чарівна музика, що долинає до найглибших куточків вашої душі; з'явиться час…

Я прошу вибачення. Я зовсім забув.

Отже, ми доручили складання списку Джорджеві, що він і почав робити.

— Я думаю, намет брати не варто, — висловив пропозицію Джордж, — ми візьмемо накритого човна. Це значно простіше і зручніше.

Думка видалася непоганою, і ми погодилися. Не знаю, чи вам доводилось таке робити: вздовж човна ви ставите металеві обручі, натягуєте на них величезну парусину, міцно прив'язуєте її довкола, і ваш човен перетворюється на невеличкий будиночок, хоча й дещо задушливий. Та, як казав один мій знайомий, коли в нього померла теща

і йому довелося витрачатися на її поховання, у всьому є свої переваги й недоліки.

Джордж сказав, що в такому випадку кожному з нас потрібно буде взяти з собою ковдру, ліхтар, мило, масажну щітку, гребінець (можна один на всіх), зубну щітку (кожному), горня, трохи зубного порошку, причандали для гоління (виглядає так, наче ми вперше прийшли на урок мови) і пару рушників для купання. Я не раз зауважував, що, вирушаючи кудись поближче до води, люди надзвичайно багато уваги приділяють приготуванням до купання, насправді ж, прибувши на місце, вони майже не заходять у воду.

Так буває, коли ви вирушаєте на відпочинок до моря. Я сам не раз казав собі (коли розмірковував про це, ще перебуваючи в Лондоні), що кожного ранку я раненько вставатиму і ще до сніданку бігтиму до моря, щоб сполоснутися. З непохитною вірою в це я вкладав до своєї валізи рушник та пару трусів для купання. Купальні труси в мене завжди були червоного кольору. Ну, подобаються мені труси червоного кольору. Вони дуже пасують до моєї комплекції. Але, прибувши до моря, я не відчував нічого такого, що бодай би нагадувало якесь бажання бігти зраночку до моря і пірнати у воду. Хоча в місті я так часто говорив собі про це.

Навпаки, мені хотілося залишатися в ліжку якнайдовше, а після того одразу ж іти на сніданок. Декілька разів я все ж збирався з духом, вставав о шостій, брав рушника, труси для купання і без особливого піднесення, напівроздягнений, вирушав до моря. Мені здається, що саме тоді, коли я вирішую скупатися, хтось навмисно випускає на волю пронизливий східний вітер, по всьому берегу розкидає гостре, як бритва, каміння, а щоб я його не зміг побачити, притрушує піском. Він бере та й відтягує на добрих дві милі море, щоб я, скоцюрбившись від холоду і підстрибуючи, плюскався по коліна у воді. Коли я зрештою дістаюсь до моря, воно поводиться зі мною вкрай безцеремонно, я навіть сказав би, образливо.

Величезна хвиля хапає мене і, склавши вчетверо, щосили шпурляє на якусь скелю, спеціально приготовану для мене. Перш ніж я встигну застогнати і зрозуміти, що сталося, вона підхоплює мене і несе до середини моря. Я щодуху намагаюся гребти до берега і вже починаю думати, що більше ніколи не побачу свій дім та друзів. Я починаю жалкувати, що погано обходився зі своєю молодшою сестрою (я маю на увазі, коли був ще хлопчаком). Коли я вже втрачаю всіляку надію, хвиля відступає, а я залишаюсь лежати на піску, розпластаний, наче морська зірка. Я встаю, обертаюсь і бачу, що я боровся за своє життя на глибині у два фути. Пристрибуючи, я одягаюсь і чвалаю додому, де мені доводиться робити вигляд, що все це мені дуже сподобалося.

Зараз ми всі говорили так, ніби щоранку збиралися подовгу купатися.

Джордж казав, що це так приємно — прокинутися на світанку в човні і, вдихаючи свіже вранішнє повітря, пірнути у прозору річку, Гарріс сказав, що немає нічого кращого, як поплавати перед сніданком, і що це неодмінно додає апетиту. Він наголосив, що йому — додає завжди. Джордж зауважив, що якщо це змусить Гарріса їсти більше, ніж зазвичай, то Джордж буде проти того, щоб Гарріс взагалі будь-коли купався.

Він сказав, що тягти проти течії човна з тією кількістю їжі, яка в такому разі необхідна Гаррісові, буде вкрай важкою справою.

Я не погодився з Джорджем і мовив, що буде значно приємніше, коли Гарріс буде з нами в човні чистим і свіжим, і задля цього я ладен тягти зайву сотню кілограмів харчів. Джордж пристав на мою думку і відмовився від своїх заперечень щодо купання Гарріса.

Зрештою ми дійшли згоди, що, аби не змушувати одне одного чекати, ми візьмемо три рушники.

З одягу Джордж запропонував узяти по два фланелевих костюми і сказав, що коли вони забрудняться, ми завжди зможемо випрати їх у річці. Ми запитали його, чи доводилось йому будь-коли прати в річці фланелевий костюм, на що він відповів:

— Сам я цього не робив, але я знаю таких, кому це доводилось робити. Вони казали, що це досить просто.

Нам із Гаррісом важко було уявити те, про що говорив Джордж, і як насправді троє пристойних молодих чоловіків, не маючи ні досвіду, ні бажання, зможуть самотужки якимось одним шматком мила випрати в Темзі свої сорочки і штани.

Пізніше, коли дійшло до справи, виявилося — хоча говорити про це було вже надто пізно, — що Джордж був жалюгідним брехуном і навіть гадки не мав, як це все робиться. Поглянули б ви на той одяг… але, як то кажуть у тих дешевих бульварних романчиках, не будемо випереджати події.

Джордж наполіг на тому, щоб набрати спідньої білизни і багато шкарпеток — на випадок якщо перекинеться човен і захочеться перевдягтися. Крім того — багато носових хустинок, щоб ними можна було витирати якісь речі, а також окрім капців по парі шкіряних черевиків, які також можуть нам знадобитися, якщо човен перевернеться.

РОЗДІЛ IV

Продовольче питання. Заперечення проти гасу. Переваги сусідства сиру під час подорожі. Заміжня пані полишає свій дім. Ще одне нагадування про те, що човен перекинеться. Я спаковую валізу. Норовливість зубних щіток. Джордж і Гарріс вкладають речі. Жахлива поведінка Монморенсі. Ми йдемо відпочивати.

Потім ми перейшли до обговорення продовольчого питання. Джордж сказав:

— Почнімо зі сніданку. (Джордж справді практичний.) Отже, для сніданку нам знадобиться сковорідка (Гарріс сказав, що вона не перетравлюється, але ми просто попросили його не бути віслюком, і Джордж продовжив), чайник, казан та спиртівка. Ніякого гасу, — значуще поглянув на нас Джордж, і ми з Гаррісом погодилися.

Якось ми було взяли гасницю, після того сказали собі, що "більше ніколи в житті". Увесь той тиждень ми ніби жили в гасовій крамниці. Він просочується скрізь. Мені ніколи не доводилося бачити, як просочується гас. Ми тримали його спереду човна, але звідти він протік аж до правилки. Весь човен і все, що було в човні і траплялось йому на шляху, просякло гасом. Ним залило всю річку, весь мальовничий пейзаж і зіпсувало атмосферу. Хоч би звідки не дмухав вітер, чи то з заходу, чи то зі сходу, з півночі чи з півдня, відчувався тільки гас. Нам здавалося, що якби він прилетів навіть із самої Арктики, чи десь із піщаних пустель, все одно він буде наскрізь просякнутий запахом гасу.

Гасом залило і спаскудило захід сонця, а місяць ним просто просмердівся.

Ми спробували позбутися від нього в Марлоу. Ми залишили човна біля мосту і пішли до міста, щоб утекти від нього, але він переслідував нас скрізь. Усе місто було наповнене гасом. Ми проходили через кладовище, і нам здавалося, що люди на ньому поховані в гасі. На Гай-Стріт так тхнуло гасом, що ми дивувалися, як люди можуть там жити. Миля за милею ми йшли дорогою в напрямку до Бірмінгема, але не допомагало нічого. Вся країна занурилась у гас.

Наприкінці тої мандрівки, десь опівночі, ми зупинилися біля розбитого дуба в якомусь віддаленому полі і присяглися (протягом цілого тижня ми тільки те й робили, що лаяли той гас звичайною, як це

роблять прості пересічні люди, лайкою — цього разу це було щось нечуване) — присяглися ніколи більше не брати з собою в човен гасу, хіба що на випадок якоїсь недуги.

Тому цього разу ми спинилися на спиртівці. Незважаючи на те, що і вона — не найкраще, що може бути. Ви їсте проспиртований пиріг, проспиртовані тістечка. Але спирт, навіть якщо він потрапляє всередину організму у великих кількостях, значно корисніший, ніж гас.

Ще на перший сніданок Джордж запропонував яйця, шинку, які легко готувати, холодне м'ясо, чай, хліб, масло та варення. На другий сніданок можуть бути тістечка, холодне м'ясо, хліб з маслом та варення — і в жодному разі не СИР. Сир, як і гас, надто високої думки про себе. Він хоче, аби все в човні було таким, як він. Він проникає крізь усі пакунки і надає сирного присмаку всьому, що в них є. Ви навіть не можете сказати, що ви їсте, чи то пиріг з яблуками, чи сардельку, а чи полуниці з вершками. Все видається сиром. Сир надто пахучий.

Пригадую, як один мій приятель купив у Ліверпулі кілька головок сиру. Сир був відмінний, витриманий, насичений і з потужним — десь у дві сотні кінських сил — запахом. Цей запах, без сумніву, можна було зачути за три милі, а за дві сотні ярдів він міг звалити людину з ніг. У той час я саме був у Ліверпулі, і мій приятель сказав, що якщо я не проти, він передав би їх зі мною до Лондона. Протягом найближчих двох-трьох днів сам він не збирався повертатися, а сир, на його думку, не може так довго зберігатися.

— Ну звичайно ж, мій дорогий друже, — відповів я, — із задоволенням.

Я сказав, щоб його принесли мені, і я поклав його збоку в екіпажі. Це була напіврозвалена колимага, яку тягла якась засапана сновида із вивернутими колінами, котру її господар із захопленням називав конем. Я поклав сир зверху, і ми поволі рушили, та так, що наша швидкість

додала б честі найшвидшому паровому катку, який будь-коли існував у світі. Було так весело, немов на похоронній процесії, доки ми не повернули за ріг. Там вітер підхопив сирний дух і погнав його прямісінько на нашого скакуна. Той умить пробудився, фуркнув від жаху і наддав до трьох миль на годину. Вітер усе ще дув у його напрямку, і поки ми доїхали до кінця вулиці, він побив усі свої рекорди і досяг швидкості чотири милі на годину, залишаючи далеко позаду калік і старих огрядних пані.

Щоб стримати його біля станції, візнику знадобилась допомога ще двох носіїв, і хтозна, чи вдалося б їм це зробити, якби один із них не здогадався накинути шкапі на ніс хустинку і запалити шматок обгорткового паперу.

Я взяв квиток і зі своїм сиром гордо вирушив на платформу. Всі довкола шанобливо поступалися мені дорогою. Потяг був переповнений, і я змушений був прилаштуватися в купе, де вже й без мене було семеро пасажирів. Якийсь старий джентльмен роздратовано намагався було заперечити, але я все ж таки увійшов, поклав свої сири на полицю, із задоволеною усмішкою втиснувся поміж них і сказав, що сьогодні чудова погода. Минуло кілька секунд, і один із джентльменів почав вовтузитися.

— Щось тут дуже душно, — сказав він.

— Просто нема чим дихати, — підхопив інший. Потім вони обидва почали принюхуватись і раптом, зрозумівши, в чому річ, без жодного слова підхопились і вийшли. Потім підвелась огрядна пані і сказала, що не личить піддавати поважну заміжню жінку таким тортурам, взяла свою валізу та вісім пакунків на додачу і також вийшла. Четверо пасажирів, що залишилися, ще деякий час сиділи, поки похмурого вигляду чоловік, який сидів у кутку і, судячи з одягу та всієї зовнішності, мав стосунок до поховального бюро, не сказав, що йому це нагадує мертве дитя. Після цього троє з них спробували одночасно дістатися до дверей і понабивали собі ґулі.

Я посміхнувся до джентльмена в чорному і сказав, що тепер в купе ми залишились самі. Він засміявся і мовив, що деякі люди через дрібниці здіймають надміру галасу. Але згодом, коли ми рушили, навіть він ставав дедалі стриманішим, тож, коли потяг прибув до станції Кру, я запропонував йому піти і чогось випити. Він погодився, і ми попрямували до буфету. Там нам довелося добрих чверть години кричати, грюкати і махати своїми парасолями, доки не з'явилася молода пані і не запитала нас, чого ми бажаємо.

— Ви що будете? — запитав я, повертаючись до свого супутника.

— Мені, будь ласка, на півкрони чистого бренді, міс, — відповів він.

Він випив своє бренді, тихо вийшов і сів в інший вагон, що мене дещо образило.

Від Кру я їхав у купе сам, незважаючи на те, що потяг був переповнений. Коли ми зупинялись на різних станціях, люди, побачивши моє порожнє купе, спішили зайняти в ньому місце. "Ось тут, Маріє, ходи сюди, тут зовсім вільно". "Томе, сідаймо тут", — перегукувалися вони. Вони метушилися, тягнучи за собою свої важкі валізи, і штовхалися біля дверей, намагаючись першими дістатися до купе. Щойно хтось із них намагався пройти досередини, як похитування потяга відкидало його на руки тому, хто стояв позаду. Повсідавшись, вони посапували і крутили носами, а потім, не в силах більше терпіти, понуро виходили і старалися втиснутися до інших купе, або, доплативши різницю, переходили до першого класу.

З Юстонського вокзалу я відвіз сир до будинку мого приятеля. Щойно його дружина увійшла до кімнати, вона одразу ж почала принюхуватися довкола. Потім запитала:

— Що це? Кажіть, я готова почути найстрашніше.

Я відповів:

— Це сир. Том купив його у Ліверпулі і попросив мене, щоб я забрав його з собою.

Я висловив сподівання, що вона розуміє, що я тут ні до чого. Вона відповіла, що переконана в цьому, але розмовлятиме про це з Томом, коли він повернеться.

Мій приятель затримався в Ліверпулі надовше, ніж сподівався, і через три дні після того, як він мав повернутися додому, його дружина зателефонувала мені і запитала:

— Що Том говорив про той сир?

Я відповів, що він казав, аби його поклали у вологому місці і не чіпали. Вона сказала:

— Ніхто навіть гадки не мав його зачіпати. Він його нюхав?

Я сказав, що, на мою думку, так, і додав, що мені здається, він дуже ним дорожить.

— Ви гадаєте, — запитала вона, — він засмутиться, якщо я дам одного соверена кому-небудь, аби його забрали геть і закопали?

Я відповів, що, гадаю, вона більше ніколи не побачить на його устах усмішки.

Тут їй прийшла в голову інша думка і вона запитала:

— Ви не будете заперечувати, якщо він полежить у вас? Дозвольте мені прислати його вам.

— Мадам, — відповів я, — особисто мені подобається запах сиру, і недавню подорож з Ліверпуля я завжди сприйматиму як щасливе завершення приємної відпустки. Але в цьому світі ми повинні зважати на інших. Пані, під дахом якої я маю честь проживати, є вдовою та ще й, наскільки мені відомо, сиротою. Вона дуже болісно, я б навіть сказав, надзвичайно болісно переживає, коли її "ображають". Я відчуваю своїм нутром, що присутність в її будинку сиру вашого чоловіка буде сприйнята нею саме як "образа". А я не можу допустити, щоб будь-хто і будь-коли зміг сказати про мене, що я ображаю вдів і сиріт.

— Що ж, — рішуче сказала дружина мого приятеля, — в такому разі я можу сказати лише те, що забираю дітей і йду до готелю, і буду там доти, доки цей сир не з'їдять. Я відмовляюся від подальшого проживання в одному будинку з ним.

Вона дотримала свого слова і залишила свій будинок на прибиральницю, котра, коли її запитували, чи не відчуває вона якого-небудь запаху, перепитувала: "Який запах?", а коли їй показували сир і казали добре понюхати його, вона казала, що вона відчуває віддалений запах дині. Це було переконливим доказом того, що така атмосфера не зможе їй зашкодити, а тому її залишили в будинку.

Рахунок, що прийшов з готелю, становив п'ятнадцять гіней. Звівши все докупи, мій приятель порахував, що фунт сиру обійшовся йому у вісім шилінгів і шість пенсів. Він сказав, що йому завжди смакує шматочок сиру, але це надто дорого для нього. Він вирішив позбутися сиру і викинув його в канал. Але після того, як човнярі з барж почали скаржитися, змушений був виловити його назад. Вони казали, що від нього вони недобре почуваються. Тоді він взяв і однієї темної ночі відніс його до церковного моргу. Але там його знайшов коронер[2], і здійняв страшенний галас.

Він сказав, що це змова і хтось хоче, аби мерці повставали, і він залишиться без засобів для існування.

Зрештою мій приятель таки позбувся сиру. Він відвіз його до якогось міста на узбережжі і закопав на пляжі. Згодом це місце здобуло неабияку славу. Відвідувачі говорили, що раніше вони ніколи не помічали, яке там насичене повітря, а ті, хто страждав на сухоти чи якісь інші легеневі недуги, збиралися там натовпами впродовж років.

Тому, незважаючи на мою любов до сиру, я дійшов думки, що Джордж був правий щодо відмови від нього.

— І жодних полуденків, — сказав Джордж (при цих словах обличчя Гарріса осунулося). — Зате о сьомій у нас буде все, чого душа забажає, і це буде одразу все: і обід, і полуденок, і вечеря.

Гарріса це підбадьорило. Джордж запропонував узяти м'ясо, пироги з фруктами, холодні закуски, помідори та зелень. З напоїв ми вирішили взяти трохи того на диво тягучого варива, що його готував Гарріс, і яке після того, як його розмішати з водою, називають лимонадом, багато чаю і пляшку віскі, на випадок, як сказав Джордж, якщо перекинеться човен.

Мені здалося, що Джордж надто вже часто говорить про те, що перекинеться човен, а вирушати з таким настроєм у подорож недобре.

Але мене тішило те, що ми вирішили взяти віскі.

Від пива і вина ми відмовилися. Брати їх на річку — помилка. Від них ви стаєте млявим, і вас долає дрімота. Випити келих увечері, коли ви, байдикуючи, прогулюєтесь містом і заглядаєтесь на дівчат — це так. Але ніколи не пийте, коли вам у голову немилосердно пече сонце і потрібно важко працювати.

Того вечора, перш ніж розійтись, ми таки склали список усіх речей, які необхідно було взяти з собою, і він вийшов доволі довгий. Наступного дня — це була п'ятниця — ми зібрали їх докупи, щоб увечері зустрітися і

спакувати. Ми дістали велику шкіряну валізу для одягу і кілька кошиків для провізії та кухонного начиння. Відсунули до вікна стіл, скинули все на купу посеред кімнати, і, дивлячись на неї, повсідались довкола.

Я сказав, що пакувати буду я.

Взагалі, я пишаюся собою від мого вміння пакувати речі. Пакування — це одна з тих багатьох справ, котру, я переконаний, краще за мене не зробить жодна людина у світі. (Іноді я і сам дивуюся, як багато всього я вмію робити). Я наполіг на цьому і сказав Джорджеві та Гаррісу, щоб вони повністю залишили цю справу на мене. Мою пропозицію вони сприйняли з повною, невластивою їм, готовністю. Джордж набив люльку і розлігся в кріслі, а Гарріс, задерши ноги на стіл, запалив сигару.

Я зовсім не це мав на увазі. Я, звичайно, планував, що я керуватиму роботою, а Гарріс із Джорджем будуть крутитися біля мене, виконуючи мої вказівки. Я буду штурхати по черзі кожного з них, примовляючи: "Ех, ти!", "Зачекай, дай я сам", "Ну що ти, це ж так просто!" і, так би мовити, навчаючи їх, як це повинно робитися насправді. Те, як вони це зрозуміли, мене роздратувало. Нічого так не дратує мене, як вигляд людей, що сидять і нічого не роблять, поки я працюю.

Колись я жив з одним чоловіком, який у такий спосіб просто доводив мене до сказу. Він розлягався на дивані і годинами спостерігав, як я що-небудь роблю. Він тільки водив очима, дивлячись, як я ходжу по кімнаті. Казав, що йому приносить справжнє задоволення спостерігати за моєю метушнею. Це спонукає його до думки, що життя — не просто безглузда мрія про те, щоб прожити його позіхаючи і ловлячи гав. Це — почесне завдання, сповнене обов'язків та важкої праці. Він говорив, що зараз він не розуміє, як він міг жити, допоки не зустрів мене, адже в нього ніколи не було нікого, за ким він міг би спостерігати, коли той працює.

Ні, я зовсім не такий. Я не можу сидіти і споглядати, як хтось інший важко працює. Мені хочеться підійти, дати якісь вказівки. Засунувши

руки в кишені, я ходив би довкола і підказував, що треба робити. За своїм характером я дуже енергійний. І вдіяти з цим я нічого не можу.

Проте я нічого не сказав і почав спаковувати речі. Ставало зрозуміло, що ця справа займе значно більше часу, ніж я собі думав. Але зрештою я спакував валізу і всівся зверху на неї, щоб защепнути.

— А черевики ти не збираєшся вкладати? — запитав Гарріс.

Я оглянувся довкола і побачив, що забув про них. У Гарріса так завжди. Він, звичайно, не промовив і слова, аж доки я не закрив валізу і не защіпнув її. Джордж засміявся своїм дратівливим, безглуздим гигиканням. Це мене розлютило.

Я відкрив валізу і поклав туди черевики. А потім, коли я вже збирався її закрити, в мене в голові раптом майнула жахлива думка: а чи поклав я свою зубну щітку? Я не знаю чому, але я ніколи не пам'ятаю, чи поклав я свою зубну щітку.

Моя зубна щітка — це та річ, яка у будь-якій подорожі не дає мені спокою. Вона робить моє життя просто нестерпним. Мені починає снитися, що я забув її покласти. Обливаючись холодним потом, я зриваюся з ліжка і починаю нишпорити в її пошуках. А вранці я вкладаю її раніше, ніж почищу зуби, і мені знову доводиться все викладати, щоб дістати її, і чомусь завжди вона виявляється на самому дні валізи. Потім я знову вкладаю все до валізи і знову забуваю за неї. В останню мить мені доводиться стрімголов мчати по неї вгору по сходах і везти її до потяга в кишені, загорнувши в носову хустинку.

Мені нічого не залишалося, як вивернути всі до єдиної речі, і, як і слід було чекати, я її не знайшов. Я перевернув усе догори дном. Безлад, який я створив, міг існувати лише до сотворіння світу, коли довкола панував суцільний хаос. Не було нічого дивного в тому, що щітки Джорджа і Гарріса попадались мені на очі вісімнадцять разів поспіль.

Своєї ж я ніяк не знаходив. Я перекладав річ за річчю, перемацуючи їх і перетрушуючи. Врешті-решт я знайшов її в черевикові. І почав усе спаковувати наново.

Коли я скінчив, Джордж запитав, чи поклав я мило. Я відповів, що мені цілком байдуже, поклав я мило чи ні, і, грюкнувши, защіпнув валізу. Тут я виявив, що поклав до неї свій кисет, і змушений був відкривати її знову. Остаточно вона закрилася о пів на одинадцяту вечора. Лишилося спакувати кошики. Гарріс сказав, що менше ніж за дванадцять годин нам потрібно буде вирушати, тому все решта зроблять вони з Джорджем. Я погодився і сів, а вони взялися до роботи.

Вони почали весело. Вочевидь, намагалися показати мені, як це робиться. Я мовчав і лише чекав. Якщо не брати до уваги Джорджа, то гіршого пакувальника від Гарріса навряд чи можна знайти в цілому світі. Я дивився на гори тарілок, чашок, сковорідок, пляшок, горщиків, пирогів, плиток, тістечок, помідорів і всієї решти і відчував, що от-от відбудеться щось надзвичайно захопливе.

І справді. Почалося все з розбитої чашки. Це — перше, що вони зробили. І зробили вони це просто для того, щоб показати, що вони можуть зробити ще, аби вам стало цікавіше.

Потім Гарріс поставив банку з полуничним варенням на помідор і розчавив його. Тож помідор їм довелося вигрібати чайною ложкою.

Після того настала Джорджева черга, і він вступив у масло. Я не промовив ані слова, лише підвівся, сів на краєчок стола і спостерігав за ними. Це їх дратувало більше, ніж якби я що-небудь казав. Я це відчував. Вони зробилися нервовими і збудженими, топталися по речах, відкладали їх десь позаду себе, а потім, коли ті були їм потрібні, не могли їх знайти. Вони вкладали пироги на низ, а зверху на них клали важкі речі, перетворюючи їх на місиво.

Вони вивернули сіль, засипавши нею все. А масло!.. Я ще не бачив, щоб двоє чоловіків стільки часу вовтузилися з якоюсь грудкою масла, яка вартує не більше одного шилінга і двох пенсів. Після того як Джордж віддер його від свого капця, вони спробували запхати його в казанок. Воно ніяк туди не заходило. Але й витягти його назад було годі. Зрештою, вони якось витяти його звідти, і поклали на стілець. Після того, як Гарріс одразу ж всівся на нього, воно прилипло йому до штанів, і щоб знайти його, вони обнишпорили всю кімнату.

— Присягаюсь, я поклав його сюди, — сказав Джордж, витріщившись на порожній стілець.

— Я й сам бачив, як ти це зробив не далі як хвилину тому, — відповів Гарріс.

І вони знову подалися довкола по кімнаті в його пошуках. Зійшовшись посередині кімнати, вони зупинилися, дивлячись один на одного.

— Неймовірно. Я ще такого не бачив, — сказав Джордж.

— Це просто якась загадка, — відповів Гарріс.

Тоді Джордж зайшов Гаррісові за спину і побачив його.

— Ось де воно було весь цей час! — обурено вигукнув він.

— Де? — скрикнув Гарріс, крутячись, немов дзиґа.

— Зупинись! — заревів Джордж, намагаючись слідувати за ним.

Зрештою, вони віддерли його і запхнули в чайник.

Монморенсі, звичайно, також не залишався осторонь. Усі прагнення в житті Монморенсі спрямовані на те, щоб плутатися комусь попід ногами, а потім почути в свою адресу найдобірнішу лайку. Якщо він вештається там, де особливо небажаний, якщо він стає до безміри набридливим і починає зводити людей з розуму, якщо в нього починають шпурляти всім, що потрапить під руку — тоді він відчуває, що день для нього видався на славу.

Його найвищою метою та мірилом успіху є бажання перечепити кого-небудь так, щоб прокльони сипались упродовж години. І коли йому вдається цього досягти, його самооцінка зростає просто до небес.

Він приходив і всідався на речі саме тоді, коли їх потрібно було вкладати. Він діяв з непохитною вірою в те, що як тільки Гарріс чи Джордж простягають за чим-небудь руку, їм неодмінно потрібен саме його холодний, мокрий ніс. Він встромив у варення свою лапу. Порозкидав чайні ложки. Він уявив собі, що лимони — це щурі і, залізши в кошик, розправився з трьома з них, аж поки Гарріс сковорідкою не повернув його до пам'яті.

Гарріс сказав, що це я його нацьковую. Я його не нацьковував. Такому псові, як він, не потрібне нацьковування. Хиба, що змушує його все це витворяти, народилася разом з ним, вона — його єство.

Ми закінчили пакуватися за десять перша, Гарріс усівся на великий кошик і сказав, що він сподівається, що нічого не розіб'ється. Джордж відповів, що коли щось мало розбитися, то воно вже розбилося — схоже, так розмірковувати йому було зручніше, — і додав, що він не проти піти вже й поспати.

Ми всі вже були не проти поспати. Тієї ночі Гарріс залишився спати з нами, і ми пішли нагору.

Ми розіграли, кому де спати, і Гаррісові випало спати зі мною.

— Джей, тобі де більше подобається, посередині ліжка чи скраю?

Я відповів, що взагалі мені більше до вподоби спати посередині.

Гарріс відповів, що це старомодно. Джордж запитав:

— О котрій годині вас розбудити?

Гарріс відповів:

— О сьомій.

Я сказав:

— Ні, о шостій. — Я хотів написати ще кілька листів. Ми з Гаррісом трохи посперечалися і, зрештою, знайшли золоту середину.

— Джордже, розбуди нас о пів на сьому, — сказали ми.

Джордж не відповів. Як виявилося, поки ми сперечалися, він уже заснув. Тож ми посунули ближче до нього ванну, щоб він зранку, коли вставатиме, одразу ж пірнув у неї, і самі також пішли спати.

РОЗДІЛ V

Нас будить місіс Попетс. Джордж — ледащо. Прогноз погоди — шарлатанство. Наш багаж. Нахабство малого хлопчиська. Довкола нас збираються люди. Ми урочисто вирушаємо і прибуваємо до вокзалу Ватерлоо. Незнання чиновниками Південно-Західної залізниці нічого про таку важливу річ, як потяг. Ми пливемо, пливемо у відкритому човні.

Наступного ранку нас розбудила місіс Попетс. Вона сказала:

— Чи відомо вам, що вже майже дев'ята година?

— Котра?! — зіскакуючи з ліжка, вигукнув я.

— Дев'ята, — повторила вона крізь замкову щілину. — Я подумала, як би вам не проспати.

Я розбудив Гарріса, і сказав йому про це. Він пробурмотів:

— Мені здається, ти хотів піднятися о шостій?

— Так, я хотів, — відповів я. — Чому ти мене не розбудив?

— Як я міг тебе розбудити, коли ти не розбудив мене? — відповів він мені в тому ж дусі. — Тепер раніше дванадцятої ми до річки не доберемося. Дивно, як це ти взагалі спромігся піднятися.

— Тобі пощастило, що я це зробив. — відповів я, — Якби я тебе не розбудив, ти б вилежувався тут ще два тижні.

Так ми гиркалися впродовж наступних п'яти хвилин, коли раптом нас перервало зухвале хропіння Джорджа.

Уперше з того часу як нас розбудили, воно нагадало нам про його існування.

Ось він — той, хто допитувався, о котрій годині нас розбудити. Лежить на спині, роззявив рота, коліна повипинав.

Я не знаю, чому, але так воно зі мною є: від самого вигляду іншої людини, яка спить в той час, коли я вже на ногах, мене проймає лють. Мене надзвичайно обурює те, як дорогоцінні години людського життя,

неповторні миті, які ніколи більше не повернуться до неї, витрачають на якийсь тваринний сон.

От і Джордж. У своїх огидних лінощах він розтринькує неоціненний дарунок часу. Його дорогоцінне життя, за кожну секунду якого йому доведеться потім відповідати, безплідно проходить повз нього. Він міг би набивати свій шлунок яйцями та беконом, дражнити собаку, фліртувати з прислугою. Натомість ось він, лежить, розпластався, поринувши у повне забуття, яке міцними тенетами обплутує його душу.

Це було жахливо. Думка про це одночасно промайнула у наших із Гаррісом головах. Ми вирішили його врятувати, і в цьому благородному намірі зовсім забули про свої суперечки. Миттю підскочивши до нього, зірвали покривало, Гарріс ляснув його капцем, а я крикнув йому в самісіньке вухо, і він прокинувся.

— Що? Де? — спросоння запитав він, сідаючи на ліжку.

— Вставай, тлустий телепню, — проревів Гарріс. — Вже за чверть десята.

— Що?! — пронизливо скрикнув він, зірвався з ліжка і вскочив прямісінько у ванну. — Хто, в біса, поставив це сюди?

Ми сказали, що треба бути йолопом, щоб не побачити ванну.

Ми швидко вдяглися, та коли дійшла справа до туалету, ми згадали, що запакували зубні щітки і гребінець (ця моя зубна щітка коли-небудь таки зведе мене в могилу, я в цьому переконаний), тож нам довелося спускатися донизу і виловлювати їх із валізи. Коли нам вдалося це зробити, Джорджеві раптом захотілось поголитися. Ми сказали йому, що цього ранку йому доведеться обійтися без гоління, і що ми не збираємося знову розпаковувати валізу ні для нього, ні для будь-кого іншого.

Він сказав:

— Не меліть дурниць. Як це я можу вийти до Сіті в такому вигляді?

З'явитися в Сіті у такому вигляді справді було дещо неввічливо. Та що нам до того, що комусь це може завдати якихось незручностей. Як сказав Гарріс у своїй простій і грубуватій манері, доведеться Сіті це перетерпіти.

Ми спустилися поснідати. Монморенсі запросив якихось двох собак провести його, і вони вештalися біля дверей, час від часу затіваючи бійку. Вгамувавши їх парасолькою, ми взялися до відбивних та холодної яловичини.

Гарріс сказав:

— Велика справа — добре поснідати, — і почав розправлятися з відбивними, примовляючи, що воліє з'їсти їх, поки вони ще гарячі, а яловичина може й зачекати.

Джордж взяв газету і зачитав нам про нещасні випадки, які трапилися з човнами, та останній прогноз погоди. У ньому йшлося: "Дощ, холодно, хмарно з проясненнями" (найстрашніший прогноз погоди, який тільки може бути), "місцями гроза, вітер східний, загальне зниження атмосферного тиску в середній частині країни (від Лондона до Ла-Маншу), барометр падає".

Насправді я переконаний, що найприкрішою з усіх дурниць, які, мов чума, заполонили наш розум і не дають нам спокою, є шарлатанство з прогнозом погоди. Він абсолютно точно "передбачає" те, що відбулося вчора чи позавчора, і зовсім протилежне тому, що має статися сьогодні.

Пам'ятаю, як минулої осені я повністю зіпсував собі відпустку лише через те, що дослухався до повідомлення про погоду в нашій місцевій

газеті. В номері за понеділок там писали: "Сьогодні очікуються сильні зливи з грозою". Ми відклали свій пікнік і весь день просиділи за зачиненими дверима в очікуванні дощу. А повз будинок прогулювалися веселі, радісні люди, проїжджали екіпажі, яскраво світило сонце, і на небі не було жодної хмаринки.

— Зараз, — говорили ми, дивлячись на них крізь вікно, — дощ їм покаже!

Ми посміювалися, уявляючи, як їх наскрізь промочить дощ, знову сідали біля каміна, ворушили дрова і переглядали наші колекції водоростей та мушель. Близько дванадцятої сонячним світлом залило всю кімнату, стало досить задушливо, і ми вже не могли дочекатися, коли ж почнеться ця злива та сильна гроза.

— Побачите, по обіді почнеться, — казали ми одне одному. — От буде весело подивитися, як їх поливатиме.

О першій прийшла хазяйка і запитала, чи не хочемо ми вийти прогулятися, адже був такий гарний день.

— Ні-ні, — відповідали ми хихочучи, — тільки не ми. Нам зовсім не хочеться намокнути, ні.

День ішов до вечора, а дощу так нічого і не передвіщало. Ми пробували підбадьорювати одне одного думкою про те, що він почнеться раптово і саме тоді, коли всі повертатимуться з пікніків додому, коли не буде де заховатися. От тоді їх промочить — до нитки. Але жодної краплі так і не впало, чудовий день скінчився, і за ним настала прекрасна ніч.

Наступного ранку ми прочитали, що очікується "теплий, сонячний день". Ми легко одяглися і вийшли з дому, а через півгодини почався страшенний дощ і зірвався різкий холодний вітер. Так тривало весь

день. Застуджені і з відчуттям ломоти в усьому тілі ми повернулися додому і полягали спати.

Погода — річ для мене незбагненна. Я ніколи не міг її зрозуміти. І не допомагає жоден барометр — він дурить так само, як і всі прогнози.

Один такий барометр висів у готелі в Оксфорді. Я зупинявся там минулої весни. Коли я туди прибув, він показував "ясно". А надворі лило як з відра. Так дощило цілісінький день. Я не міг нічого зрозуміти. Постукав по барометру, і стрілка підстрибнула, показавши "дуже сухо". Коридорний, що саме проходив, зупинився і сказав, що, на його думку, це він показує на завтра. Я перепитав, чи не має він на увазі позаминулий тиждень, на що коридорний відповів однозначним "Ні".

Наступного ранку я знову постукав по барометру — стрілка підскочила ще вище, а дощ полив ще сильніше. В середу я підійшов і знову стукнув по ньому. Стрілка пройшла "ясно", перейшла через "дуже сухо", "дуже гаряче" і, зачепившись за кілочок, зупинилася, не в змозі рухатися далі. Вона всіляко намагалася це зробити, але прилад був улаштований так, що, не зламавшись, він не міг передбачати погоду старанніше, ніж він це робив. Вочевидь, йому хотілося рухатись далі і спрогнозувати посуху, нестачу води, сонячний удар, самум[3] чи щось подібне, але на заваді йому став кілок. Тому він вирішив задовольнитися, вказуючи на просте нехитромудре "дуже сухо".

А в цей час без упину шуміла злива. Річка вийшла з берегів і вже залила нижню частину міста.

Коридорний сказав, що цілком імовірно, що після цього надовго встановиться гарна погода, і прочитав вірш, яким починалося якесь пророцтво.

"Передбачене задовго довго триватиме;

Щойно помічене миттю мине".

Того літа гарна погода так і не настала. Я думаю, той прилад мав на увазі наступну весну.

А ще є інші барометри — такі довгі та прямі. Я ніколи не міг у них розібратися. З одного боку він показує, що було о десятій ранку вчора, а з іншого — о десятій ранку сьогодні. Але ж не завжди можна поглянути на нього так рано, ви ж розумієте. Він піднімається і падає: то на дощ, то на хорошу погоду, на більш вітряну, на менш вітряну. На одному кінці написано "Пн", на іншому "Сх". А якщо по ньому стукнути, він взагалі нічого не показує. Вам потрібно знати, на якій висоті над рівнем моря він знаходиться, а потім градуси перевести у шкалу за Фаренгейтом. Та навіть після цього мені не вдавалося отримати відповіді.

Та кому зрештою потрібні ці прогнози погоди? Коли настає негода, почуваєшся досить паскудно і без них, а знаючи це наперед, страждаєш ще більше. От чиє пророцтво нам до вподоби, то це якого-небудь старенького дідуся, що похмурого ранку саме того дня, коли нам хочеться хорошої погоди, оглядає горизонт своїм досвідченим оком і говорить:

— Та ні, сер, я думаю, розпогодиться. Воно проясниться, і погода буде досить хороша.

— Ну от, він знає, — кажемо ми, бажаємо йому доброго ранку і вирушаємо. — Цікаво, як той дідуган може це знати!

Ми починаємо відчувати до нього прихильність, яку зовсім не применшує навіть те, що небо не прояснилося, і цілий день без перестану йде дощ.

— Ну, що ж, — співчуваємо ми, — він зробив усе, що міг.

А до того, хто напророчив нам погану погоду, ми, навпаки, відчуваємо лише злість та бажання помститися.

— Ну що, проясниться, як ви гадаєте? — вигукуємо ми, сміючись, коли проїжджаємо повз нього.

— О ні, сер. Боюсь, що це затягнуло на весь день. — відповідає він, похитуючи головою.

— Тупий старий дурень! — бурмочемо ми поміж себе. — Що він там знає?

А коли прогноз збувається, ми повертаємося, сповнені ще більшої злості на нього і якогось невловимого відчуття того, що кожного разу він щось-таки в тому розуміє.

Від повідомлень, які прочитав Джордж про те, що "барометр падає", "атмосферний фронт насувається з Південної Європи", і "тиск піднімається", в жилах холонула кров. Але того особливого ранку було надто ясно і сонячно, щоб ми ними особливо переймалися. Тож, побачивши, що йому не вдалося нас засмутити і що він тільки даремно згаяв час, він крадькома потягнув цигарку, яку я так старанно крутив для себе, і вийшов.

Потім ми з Гаррісом, доївши те, що залишилось на столі, спустили на візочку весь наш багаж до дверей і стояли в очікуванні екіпажу.

Коли ми зібрали весь багаж докупи, вийшло доволі багато. Там була одна велика валіза, одна трохи менша, два кошики, величезний вузол ковдр, чотири чи п'ять пальт та дощовиків, а також декілька парасольок. Крім того, в окремому мішку лежала диня, тому що вона була надто громіздкою, щоб її можна було куди-небудь запхати, кілька фунтів винограду — в іншому мішку, японська паперова парасолька та

сковорідка, яку через те, що вона надто довга, ми просто обгорнули папером.

Виглядало справді багато. Ми з Гаррісом навіть трохи зніяковіли, хоча чого нам було соромитися, я не розумію. На біду, не було жодного екіпажу. Зате вдосталь вуличних хлопчаків. Їх, схоже, зацікавило це видовище, і вони почали зупинятися.

Першим до нас наблизився хлопець Біґґса. Біґґс — це наш торговець овочами. У Біґґса — талант: він бере на роботу розсильними найбільш безсоромних і нахабних хлопчиськ, що їх будь-коли могла породити цивілізація. Коли в нашій околиці стається щось надзвичайно мерзотне і це зробив якийсь хлопчисько, можна бути впевненим, що це хлопець Біґґса. Мені розповідали, коли на Ґрейт-Корам-Стріт сталося вбивство, на нашій вулиці одразу ж дійшли висновку, що за всім цим стояв один із тодішніх хлопців Біґґса. І коли б він під час прискіпливого перехресного допиту, який влаштував йому мешканець будинку № 19, зайшовши туди по замовлення наступного після дня злочину ранку (в допиті брав участь і мешканець будинку № 21, що випадково виявився поруч), не зміг довести свого алібі, йому було б непереливки. У той час я не знав хлопців Біґґса. Але з того, що я побачив опісля, я б особисто не дуже покладався на те алібі.

Як я вже казав, хлопець Біґґса вийшов із-за рогу. Він, очевидно дуже поспішав, коли ми його помітили, але, поглянувши на мене з Гаррісом, на Монморенсі і на наші речі, він зупинився і почав пильно розглядати нас. Гарріс і я грізно подивилися на нього. Якусь більш вразливу натуру це могло б образити, але хлопці Біґґса зазвичай не з тих, хто близько бере щось до серця. Він став як укопаний на відстані одного ярда, зіперся на поручні і, жуючи соломинку, втупився в нас. Схоже, він хотів побачити, чим це все скінчиться.

Наступної миті на протилежному боці вулиці з'явився один із хлопчаків бакалійника. Хлопець Біґґса гукнув йому:

— Агов! Із першого поверху сорок другого переїжджають.

Хлопчак бакалійника перейшов вулицю і зайняв позицію на іншому боці тротуару. Потім із взуттєвої крамниці вийшов молодий джентльмен і також зупинився, приєднавшись до хлопця Біґґса. Наглядач за порожніми бляшанками з "Блакитних стовпів" прилаштувався окремо на узбіччі.

— Ну, з голоду вони не помруть, — сказав джентльмен із взуттєвої крамниці.

— А ти що, коли б збирався перетнути Атлантичний океан на маленькому човні, не брав би з собою нічого? — сказав у відповідь той, що з "Блакитних стовпів".

— Вони не збираються перетинати океан. — втрутився хлопець Біґґса. — Вони вирушають на пошуки Стенлі.

До цього часу вже зібрався невеличкий натовп, і люди допитувались одне в одного, що трапилося. Одні (молода і легковажна частина натовпу) вирішили, що це весілля, і показували на Гарріса, говорячи, що він — наречений. Інші, старші й поміркованіші, схилялися до думки, що це похорон, а я, напевно, брат покійника.

Нарешті із-за рогу з'явився порожній екіпаж (зазвичай, коли непотрібно, порожні екіпажі проїжджають по цій вулиці кожні три хвилини, або ж стоять десь неподалік, готові будь-якої миті відвезти вас будь-куди), тож ми закинули свої пожитки, всілися самі і, відігнавши друзів Монморенсі, які, вочевидь, поклялися ніколи не залишати його, під дружні оплески натовпу, поїхали. Вслід за нами Біґґсів хлопчисько шпурнув морквину, мовляв, на щастя.

До вокзалу Ватерлоо ми дістались об одинадцятій і поцікавились, звідки відправлятиметься потяг об одинадцятій нуль п'ять. Цього,

звичайно, не знав ніхто. На вокзалі Ватерлоо взагалі ніхто ніколи не знає, звідки вирушатиме потяг і куди прямує той, що вже відправляється, взагалі — нічого. Носій, котрий ніс наші речі, припустив, що він вирушатиме з другої платформи, та коли він запитав про це в іншого такого ж, як він, той сказав, що чув, нібито з першої. А начальник вокзалу був переконаний, що потяг відправлятиметься з приміської платформи.

Щоб остаточно з'ясувати це, ми піднялись і запитали про це в диспетчера. Той відповів, що щойно він розмовляв з чоловіком, котрий сказав, що бачив його на третій платформі. Ми одразу ж пішли на третю платформу, але там службовці вокзалу сказали, що це буде або Саутгемптонський експрес, або Віндзорський кільцевий. Щоразу вони були впевнені, що це не потяг до Кінґстона, хоча чому вони були в цьому впевнені, навряд чи змогли б сказати самі.

Тоді носій сказав, що, напевно, наш потяг мав би бути на верхній платформі і що він знає цей потяг. Ми піднялися на верхню платформу і запитали в машиніста, чи справді він вирушає до Кінґстона. Той сказав, що він, звичайно не може стверджувати, але йому здається, що скоріш за все саме туди він і їхатиме.

Якщо ж це не буде 11:05 до Кінґстона, то, поза всяким сумнівом, 9:32 до Вірджинія-Вотер або 10:00 експрес до острова Вайт, або куди-небудь іще в тому напрямку. Про це ми зможемо дізнатись, коли прибудемо до місця. Ми впхнули йому в руку півкрони і попросили їхати до Кінґстона об 11:05.

— На цій лінії, — сказали ми, — ніхто ніколи не дізнається, що це за потяг, і куди він їде. Ви знаєте, куди їхати, тихенько виїжджаєте і прямуєте до Кінґстона.

— Ну, не знаю, джентльмени, — поважно відповів юнак, — але мені здається, все ж таки повинні бути потяги, які їдуть до Кінґстона. Так і зробимо. Давайте ваші півкрони.

Так ми Південно-Західною залізницею дістались від Лондона до Кінґстона.

Згодом ми дізналися, що насправді той потяг був поштовим і мав їхати до Екзетера. Тоді його впродовж декількох годин шукали у Ватерлоо, і ніхто не знав, що могло з ним трапитися.

Наш човен чекав на нас в Кінґстоні біля самого мосту. До нього ми прийшли пішки, оглянули його, завантажили в нього свої речі і зайняли свої місця.

— Усе гаразд, панове? — запитав човняр.

— Усе гаразд, — відповіли ми. Гарріс сів за весла, я взявся до правилки, а Монморенсі — виглядав він чомусь дуже нещасливим і підозріло озирався — вмостився на носі човна. І ми попливли. Річкою, котра на два тижні мала стати нашою домівкою.

РОЗДІЛ VI

Кінґстон. Цікаві нотатки з ранньої історії Англії. Повчальні спостереження за різьбленим лубом і життям узагалі. Сумний випадок Стівінґса молодшого. Роздуми про старовину. Я забув, що я кермую. Цікавий результат. Лабіринт у Гемптон-Корті. Гарріс у ролі провідника.

Був напрочуд погожий ранок. Чи то пізньої весни чи раннього літа, як вам більше до вподоби. Саме в цю пору ніжна зелень трави і листя наповнюється насиченими зеленими фарбами. Природа стає схожою на цнотливу молоду красуню, охоплену якимось дивним трепетом від усвідомлення неминучої зрілості.

Осяяні сонячними відблисками старовинні вулички Кінґстона спускались до самої води і виглядали надзвичайно мальовничо. По мерехтливій гладіні річки повільно пропливають баржі, поміж дерев уздовж берега звивається дорога, доглянуті вілли — по інший бік; налягаючи на весла, крекче Гарріс у своїй червоно-помаранчевій куртці, десь удалині з'являються і зникають обриси похмурого замку Тюдорів[4]. Усе це утворювало яскраву картину, таку насичену і таку спокійну, сповнену життя і настільки мирну, що, незважаючи на ранковий час, заколисаний безтурботною мрійливістю, я поринув у роздуми.

Я думав про Кінґстон, чи "Кінінґестун", як він називався у ті часи, коли в ньому коронували саксонських королів. Десь тут перейшов річку великий Цезар, і неподалік на схилах розташували свій табір римські легіони. Здавалося, Цезар, як пізніше і Єлизавета[5], був усюди. Щоправда, він був більш розсудливим, ніж королева Бесс, і не бігав по пивницях.

Ця Непорочна Королева Англії просто обожнювала пивниці. Навряд чи можна знайти більш-менш привабливий заклад у десяти милях довкола Лондона, де вона не бувала б — чи зупинялася на ніч, чи просто інколи зазирала. Мені цікаво: якщо припустити, що, скажімо, Гарріс почав нове життя, став великою і поважною людиною, наприклад прем'єр-міністром, а потім помер, чи стали б на пивницях, де він полюбляв посидіти, писати: "Тут Гарріс випив кухоль пива", "У цьому будинку 1888 року Гарріс випив дві чарки холодного шотландського віскі" чи "Звідси Гарріса виперли у грудні 1886 року"?

Ні, таких пивниць виявилося б надто багато. Популярними стали б місця, в яких Гарріс ніколи не побував. "Єдиний будинок у Південному Лондоні, де Гарріс ніколи нічого не випив". Люди табунами бігли б туди, щоб поглянути, що могло стати цьому причиною.

Як нещасний недоумкуватий король Едві[6] мав би ненавидіти Кінінґестун! Він навіть не в силах був витримати бенкет після коронації.

Можливо, він не здолав би кабанячу голову, нафаршировану льодяниками (як на мене, то я знайшов би з нею спільну мову), або перебрав вина чи меду, але він нишком покинув бучний бенкет, щоб викроїти якусь годинку під місячним сяйвом для своєї коханої Ельдживи.

Можливо, стоячи біля вікна і тримаючись за руки, вони споглядали, як купається в річці місяць, і ледь чутно було, як з далекого покою долинають незбагненний шум і гамір галасливого бенкету.

А потім мерзотні Одо і Сент-Дустан[7] брутально вриваються в тиху кімнату, жорстоко глумляться над красунею-королевою і забирають бідолашного Едві назад до крикливого п'яного натовпу.

Багато років потому під звуки бойових маршів поховали останніх саксонських королів, а з ними і їхні бурхливі застілля, і на якийсь час слава Кінґстона згасла. Та коли Гемптон-Корт[8] став резиденцією Тюдорів і Стюартів[9], коли вздовж берега вишикувались королівські човни, а галантні кавалери у яскравих накидках чванливо спускалися по східцях до переправи, гукаючи човняра, вона засяяла з новою силою.

Багато з довколишніх будинків дуже промовисто нагадують про ті дні, коли Кінґстон був королівським містечком і вся придворна знать зупинялася в них, щоб бути ближче до свого короля. Цілісінький день довгою дорогою до воріт палацу снували миловидні обличчя, супроводжувані брязкотом металу, цокотом кінських підків та шелестінням шовку і велюру. Все в тих великих просторих будинках з еркерами, заґратованими вікнами, камінами та стрімкими дахами нагадує про часи панчіх та камзолів, вишитих перлами корсажів та незбагненних клятв. Їх зводили в ті часи, коли "знали, як будувати". Міцна червона цегла з роками ставала ще міцнішою, а їх дубові сходи не скриплять і не риплять, коли ви хочете непомітно спуститися, щоб вас ніхто не почув.

Говорячи про дубові сходи, я пригадав чудові різьблені дубові сходи в одному з будинків Кінґстона. Тепер там якась крамниця на торговиці. Але колись, вочевидь, це був особняк якоїсь поважної персони. Одного дня мій приятель, який живе у Кінґстоні, пішов туди, щоб купити капелюха. Ні про що не думаючи, він одразу ж дістав із кишені гроші і заплатив за нього.

Крамар (знайомий мого приятеля) спочатку був трохи збентежився, але швидко опанував себе. Внутрішній голос йому підказував, що потрібно щось зробити, аби мій приятель на цьому не зупинявся. Він запитав нашого героя, чи не бажає той поглянути на прекрасний різьблений старий дуб. Мій приятель відповів, що чому б і ні, тож крамар повів його через крамницю до сходів, які вели до будинку. Балюстрада була справжнім витвором мистецтва, а стіни вздовж сходів були облямовані різьбленими дубовими панелями, яких не посоромився б жоден палац.

Зі сходів вони пройшли до вітальні. Це була простора світла кімната, обклеєна яскравими, на блакитному тлі, паперовими шпалерами. Більше чогось визначного в кімнаті не було, тож мій приятель не міг зрозуміти, для чого його сюди привели. Власник крамниці підійшов до стіни і постукав по шпалерах: почувся дерев'яний звук.

— Дуб, — пояснив він, — все довкола — різьблений дуб. Аж до самої стелі. Такий самий, як ви бачили на сходах.

— О, великий Цезарю! Чоловіче добрий, — по-дружньому дорікнув мій приятель, — чи не хочете ви сказати, що оцими блакитними шпалерами ви заклеїли увесь різьблений дуб?!

— Саме так, — почув він у відповідь. — Мені це обійшлося досить недешево. Спочатку ж довелося все покривати шпунтованими дошками. Зате тепер кімната виглядає весело. Раніше вона була надто похмурою.

Не можна сказати, щоб я аж дуже осуджував того чоловіка (йому від того, поза всяким сумнівом, значно легше). Якщо взяти до уваги те, що він — звичайний крамар, який намагається сприймати життя якомога простіше, а не якийсь там звихнутий на старовині маніяк, то він, безперечно, мав рацію. Звичайно, різьблений дуб виглядає дуже гарно. І навіть самому хотілося б десь трішки його мати. Але, безперечно, коли ви серед нього живете, він починає гнітити. Особливо це стосується людей, котрим він не дуже до вподоби. Здається, ніби живеш у церкві.

Найсумніше в цій історії те, що чоловікові, цілком байдужому до різьбленого дуба, дісталася вітальня, повністю ним оздоблена. Водночас тим, хто насправді цінує його, доводиться платити величезні гроші, щоб його придбати. Так чомусь улаштований цей світ: один має те, чого він не хоче, а в інших є те, чого саме хоче він.

В одружених чоловіків є дружини, але щось не дуже схоже на те, щоб вони їх жадали. А тим часом молоді парубки обливаються від горя сльозами, нарікаючи на долю, що вони дісталися не їм. У бідних людей, котрі заледве зводять кінці з кінцями, по восьмеро цілком здорових дітлахів. А багаті поважні подружжя не мають жодного, кому лишити свої статки, і так бездітними і помирають.

Або взяти панянок з їхніми залицяльниками. Панянки ніколи не хочуть хлопців, котрі до них залицяються. Вони кажуть, що ті їм непотрібні, щоб вони дали їм спокій, і чому б їм не піти до міс Сміт чи міс Браун — вони вже далеко не молоденькі, неперебірливі, і до них ніхто не залицяється. А їм самим взагалі ніхто не потрібен, і вони ніколи не збираються виходити заміж.

Про це можна говорити скільки завгодно, і від цього стає сумно.

У нас в школі був один хлопчина. Ми називали його Сендфорд і Мертон. Насправді його звали Стівінґз. Він був дуже дивакуватий, я таких не зустрічав. Йому надзвичайно подобалося вчитися. Йому завжди

діставалося за те, що він сидів у ліжку і читав грецькою. А що ж до французьких неправильних дієслів, то відірвати його від них було просто неможливо. Весь він був напханий якимись незрозумілими і неприродними уявленнями про те, що він має зробити честь для батьків і стати гордістю школи. Він прагнув отримувати нагороди, вирости і бути розумною людиною. Голова його була просто нашпигована всією цією маячнею. Це було якесь дивне, невинне, наче ненароджене немовля, створіння.

Хворів він, зазвичай, двічі на тиждень, і тоді не міг відвідувати школу. Важко було знайти ще одного такого хлопчака, котрий хворів би так само, як Сендфорд і Мертон. Він перехворів усіма хворобами, які тільки були на відстані десяти миль довкола нього. Причому завжди в найтяжчій їх формі. У літню спеку він міг підхопити бронхіт, а сінна лихоманка могла спіткати його на Різдво. Після шеститижневої посухи він міг злягти із запаленням суглобів, а листопадового туманного дня — вийти з дому і повернутися із сонячним ударом.

Через страшні муки, які він терпів від зубного болю, одного року його приспали і, о бідолашний хлопчина, вирвали всі зуби. Натомість вставили штучні щелепи. Зубний біль потім перейшов у невралгію і вушний біль. У нього завжди був нежить, окрім тих дев'яти тижнів, коли він хворів на скарлатину, і він постійно щось собі обморожував. Під час чуми 1871 року нам забороняли навіть наближатися до нього: у всьому приході був відомий лише один випадок захворювання, і цим випадком був юний Стівінґз.

Весь час впродовж хвороби він лежав у ліжку і їв лише курятину, збиті з молоком яйця і парниковий виноград. Йому доводилося лежати і плакати, тому що йому не дозволяли займатися латиною і забирали від нього німецьку граматику.

Ми ж, хлопчаки, ладні були віддати всі десять років шкільного життя заради бодай одного дня якої-небудь хвороби. Ми навіть гадки не мали, щоб дати нашим батькам хоч якийсь привід пишатися нами. Але

найбільша недуга, яка могла нас спіткати — це потиличний простріл. Ми казилися на протягах, але від них тільки свіжішали, і нам ставало тільки краще. Їли все підряд, щоб захворіти, але це тільки додавало нам апетиту, і ми набирали вагу. Здавалося, хоч би що ми придумували, нічого не допоможе нам захворіти. Доки не приходили канікули. В останній день навчання ми всі застуджувалися, діставали коклюш та всілякі інші болячки. Аж поки не починалася наступна чверть. А після того, хоч би як ми намагалися щось зробити, ми раптом одужували і ставали здоровішими ніж будь-коли.

Таке життя. А ми — не що інше, як трава, яку зрізують, кладуть у піч і спалюють.

Повернімось до питання про різьблений дуб. Наші пра-пра-прадіди таки були хорошими майстрами і мали почуття прекрасного. Адже триста-чотириста років тому всі ті нинішні мистецькі скарби були звичайними повсякденними речами. Чи справді є щось надзвичайне в старій суповій тарілці, пивному кухлеві чи щипцях для зняття нагару зі свічок, які ми так цінуємо тепер? Чи, можливо, довкола них лише сяє ореол старовини, який і заворожує нас? Посуд із блакитної порцеляни, який ми чіпляємо на всіх стінах як прикрасу, кілька століть тому був звичайним домашнім начинням. Рожеві пастухи і жовті пастушки, яких ми роздаємо всім своїм друзям у пориві почуттів і з надією, що вони їх зрозуміють, були звичайнісінькими цяцьками, які просто стояли собі на камінній полиці, і мати у вісімнадцятому столітті давала їх посмоктати своїй дитині, аби та не плакала.

Цікаво, чи в майбутньому буде так само? Чи будуть у ті часи цінними скарбами сьогоднішні дешеві дрібнички? Чи виставлятимуть гори китайських тарілок з отими вербочками та місточками на камінних полицях десь у двадцять першому столітті? Чи будуть білі горнятка із золотим обідком і красивою золотою квіточкою (невідомого виду) всередині, які ми тепер інколи розбиваємо без особливого жалю, обережно склеювати і ставити на підставки, і лише господиня матиме право витирати з них пил?

А китайський собачка, той, що прикрашає спальню в моїй мебльованій квартирі… Такий собі білий собачка. З голубими очима, червонястим у плямках носом. Перемагаючи біль, він намагається тримати голову підведеною, а його доброзичливий вираз межує зі слабоумством. Особисто я не в захваті від нього. Хоча вважається, що це витвір мистецтва, мене він дратує. Мої легковажні друзі над ним насміхаються. Та й сама господиня від нього не в захопленні і мириться з його присутністю лише тому, що це подарунок тітки.

Та цілком імовірно, що років через двісті цього песика звідкілясь викопають — без ноги, з відбитим хвостом — і продадуть як дорогу порцеляну. Поставлять у скляну шафку, і люди ходитимуть довкола і захоплюватимуться ним. Вони будуть вражені надзвичайною виразністю кольору його носа і висловлюватимуть здогади, яким чудовим мав би бути відламаний шматок хвоста.

У цьому столітті нам важко побачити красу цього собачки. Ми занадто до нього звикли. Це так само, як захід сонця чи зорі. Їх неповторність нас не зачаровує, тому що ми звикли їх бачити. Те саме і з собачкою. У 2288 році люди від нього шаленітимуть. Мистецтво виготовлення таких собачок до того часу буде забуте, і наші нащадки дивуватимуться, як це ми могли таке зробити. Вони говоритимуть, якими розумними ми були. Нас ніжно згадуватимуть як "великих художників, що жили і творили в дев'ятнадцятому столітті й виготовляли таких ось порцелянових собачок".

На клаптик полотна з візерунком, який найстарша донька вишивала у школі, казатимуть, що це гобелен Вікторіанської епохи, і йому немає ціни. Усі полюватимуть за надщербленими і потрісканими біло-блакитними кухлями з нинішніх придорожніх харчевень. Їх цінуватимуть на вагу золота, а багаті люди питимуть із них крюшон. Мандрівники з Японії скуповуватимуть вцілілі "подарунки з Рамсгета" і "сувеніри з Маргета" і везтимуть їх до Едо як старовинний англійський раритет[10].

Тут Гарріс кинув весла, встав зі свого місця і ліг на спину, задерши догори ноги. Монморенсі, крутнувшись на місці, заскавулів, верхній кошик підстрибнув, і все з нього посипалось.

Я був дещо вражений, але стримався. Досить доброзичливо я сказав:

— Е-е! Ти що?

— Я що?? Ти — …

Ні, я собі подумав, я не буду повторювати того, що сказав Гарріс. Я припускаю, що можна десь у чомусь мене звинувачувати. Але почути таку наругу над мовою, таку грубість, та ще й від людини, яку так трепетно виховували (наскільки мені відомо, з Гаррісом саме так і було)… Ні, такого пробачити не можна. Я просто задумався і забув (з ким не буває?), що я кермовий, і ми трохи відхилися від курсу. Спочатку ми якийсь час не могли зрозуміти, де закінчуємося ми і де починається графство Мідлсекс. Але згодом ми таки розібралися і розділилися.

Гарріс, однак, сказав, що він достатньо попрацював і що настала моя черга. Тож мені довелося вилізти з човна і, взявши мотузку, я потяг його вздовж Гемптон-Корту. Яка дивовижна у цьому місці давня стіна! Завжди, коли я проходжу повз неї, від самого її споглядання починаю почуватися краще. Вона така миловидна, такі насичені, яскраві фарби. Яка вражаюча картина! Ось нишком підкрадається лишайник, а он там усе заполонив мох; зверху, спостерігаючи за річкою, сором'язливо визирає молода виноградна лоза; а старий поважний плющ облаштувався трішки поодаль. Кожен її ярд — це незліченне розмаїття кольорів і відтінків. Якби я вмів писати картини чи малювати, я із задоволенням зобразив би її, цю старовинну стіну. Я часто ловив себе на думці, що хотів би жити в Гемптон-Корті. Він видається таким тихим і спокійним. Як приємно було б у вранішній тиші, коли нікого довкола ще немає, поблукати його давніми затишними закутками.

Та насправді, якби мені все-таки довелося там жити, я, напевно, думав би трохи інакше. Настає вечір. Від вашої свічки злітають і розповзаються по облямованих стінах моторошні тіні. Десь здалека долинають кроки, чути, як хтось вештається холодними кам'яними коридорами. Вони то наближаються, то завмирають десь удалині. І лише стукіт вашого серця порушує мертву тишу. Надзвичайно похмура і гнітюча картина.

Усі ми, чоловіки і жінки, — творіння сонця. Ми любимо світло і життя. Тому ми всі гуртуємося в містах і містечках, а села з року в рік стають все більш безлюдними. При сонячному світлі, вдень, коли Природа оживає і всі довкола зайняті своїми справами, нам подобаються відкриті схили та густі ліси. Але вночі, коли Матір-Земля поринає у сон, а ми все продовжуємо метушитися, — о! світ здається таким понурим, і нам стає страшно, немов дітям, залишеним на самоті. Ми сидимо і схлипуємо. Ми сумуємо за освітленими вулицями, за звучанням людських голосів, за сповненим руху життям. У тій всеосяжній мовчазності, коли від подиху нічного вітру шелестить лише листя охоплених темрявою дерев, ми почуваємося такими безпорадними і такими маленькими. Довкола — безліч привидів, і їхнє тихе зітхання лише додає нам смутку. Тож зберімося всі разом у великих містах, запалімо величезне вогнище з мільйонів газових ріжків, будемо співати, веселитися і почуватимемося сміливими.

Гарріс запитав мене, чи бував я коли-небудь у лабіринтах Гемптон-Корта. Він розповів, як одного разу він пішов туди, щоб показати комусь, як з нього вибиратися. Він роздивився карту, і все це йому видалося настільки простим, що навіть не вартувало і тих двох пенсів, які просили за вхід до лабіринту, Гарріс сказав, що карту, напевно, давали, щоб пожартувати, тому що на ній не було і краплі від того, що було насправді, і з нею все тільки переплуталося. Тоді з ним у лабіринті був його кузен із села, Гарріс сказав:

— Ми підемо сюди лише для того, щоб ти міг сказати, що ти тут бував. Насправді тут усе дуже просто. Навіть смішно називати це

лабіринтом. Потрібно лише увесь час повертати направо. Прогуляємося по ньому якихось десять хвилин, а потім підемо поснідаємо.

Через якийсь час після того, як вони увійшли всередину, вони зустріли людей. Ті сказали, що вони там уже понад три чверті години, і для них цього вже більш ніж достатньо, Гарріс відповів, що, коли вони хочуть, вони можуть іти слідом за ним: він щойно увійшов, збирається швиденько пробігтися по ньому і вийти. Вони відказали, що з його боку це дуже люб'язно, і трішки поодаль пішли слідом.

Йдучи, вони підбирали інших людей, які хотіли покінчити з цим, і потрохи-потрохи зібрали всіх, хто був у лабіринті. Відважність Гарріса та його компанії піднімала настрій людям, що вже полишили всіляку надію вибратися з нього і знову побачити свій дім та зустрітися з друзями. Зі словами невимовної вдячності вони приєднувалися до процесії, Гарріс сказав, що за його оцінками всього за ним ішло десь чоловік зо двадцять. Одна жінка з дитиною, котра провела там весь ранок, наполягала на тому, щоб взяти його під руку, щоб часом не загубитися.

Гарріс постійно повертав направо. Але здавалося, що вони вже йдуть надто довго, і кузен висловив припущення, що лабіринт, очевидно, досить великий.

— О, звичайно. Один з найбільших у Європі, — відповів Гарріс.

— Схоже на те, — погодився кузен, — тому що ми вже пройшли добрих дві милі.

Гарріс уже сам починав почуватися дещо незручно. Але він стійко тримався, аж поки вони не пройшли повз шматок покинутої на землі булки за півпенні, яку, як присягався його кузен, він помітив сім хвилин тому, Гарріс сказав: "Це неможливо", на що жінка з дитиною відповіла: "Цілком можливо" і сказала, що це вона відібрала ту булку в дитини і кинула її там саме перед тим, як зустріти Гарріса. Вона додала, що

краще б вона ніколи не зустрічала Гарріса, і висловила припущення, що Гарріс — шахрай, Гарріса це розлютило. Він дістав свою карту і пояснив, у чому була суть його теорії.

— Карта дуже стала б у пригоді, — сказав хтось із компанії, — якби ви знали хоча б приблизно, де ми зараз знаходимось.

Цього Гарріс не знав. На його думку, найкраще було б повернутися до входу і почати наново. Частина з тих, хто там був, не висловила особливого захоплення від такої пропозиції. А от що стосується бажання повернутися до входу, то тут була повна одностайність. Вони розвернулися і знову пішли слідом за Гаррісом у протилежному напрямку. Минуло близько десяти хвилин, і всі побачили, що прийшли до самої середини.

Спочатку в Гарріса майнула думка прикинутися, ніби так він і планував, але вигляд натовпу насторожував, тому він вирішив списати це на випадковість.

У будь-якому разі в них вже було щось, від чого можна відштовхнутися — тепер вони знали, де перебувають. Знову звірилися з картою. Здавалося, що розв'язати проблему стало значно простіше, і вони вирушили втретє.

Через три хвилини вони знову опинилися там само.

Після того вони вже взагалі не змогли будь-куди вийти. Хоч би яким шляхом вони йшли, він все одно повертав їх до середини. Це вже набуло такої регулярності, що дехто залишався на місці і чекав, доки всі решта прогуляються довкола і повернуться до них. Врешті Гарріс знову дістав карту. Але сам її вигляд викликав у натовпу лише обурення і гнів, і йому порадили накрутити собі з неї цигарок, Гарріс сказав, що почав відчувати, що його популярність значною мірою похитнулася.

Усі вже просто божеволіли і почали кликати наглядача. Той приставив іззовні драбину і почав гукати до них, даючи вказівки. Але до того часу в їхніх головах все так закрутилося, що збагнути що-небудь було вже не під силу, тож наглядач наказав їм залишатися на місці, а він зараз до них підійде. Вони збилися докупи і чекали. Наглядач зліз із драбини і увійшов досередини.

Як на гріх, наглядач виявився досить молодим хлопцем і цілковитим новачком у цій справі. Увійшовши всередину, він не міг їх знайти, він блукав довкола, намагаючись дістатися до них, і врешті заблукав сам. Він попадався їм на очі то тут, то там, кружляючи по інший бік огорожі, він бачив їх і одразу ж поспішав у їхньому напрямку, вони чекали хвилин зо п'ять, і він знову з'являвся точнісінько в тому самому місці і питав у них, де вони є.

Їм довелось чекати, доки не повернувся з обіду один зі старих наглядачів і не витяг їх звідти.

Гарріс сказав, що, наскільки він може судити, це досить хороший лабіринт, і ми домовились, що на зворотному шляху ми спробуємо завести туди Джорджа.

РОЗДІЛ VII

Річка у недільному вбранні. Одяг для прогулянки річкою. Нагода для чоловіків. Відсутність смаку в Гарріса. Джорджева куртка. День у компанії з модними панянками. Могила місіс Томас. Чоловік, котрому не подобаються могили, надгробки та черепи. Гарріс збожеволів. Його думка про Джорджа, банки та лимонад. Він виконує акробатичні трюки.

Коли Гарріс розповідав мені про свої пригоди в лабіринті, ми саме проходили через Молсейський шлюз. Це трохи забрало в нас часу, оскільки наш човен був єдиним, а це — великий шлюз. Я не пригадую,

щоб коли-небудь раніше мені доводилось бачити, щоб у Молсейському шлюзі був лише один-єдиний човен.

Я гадаю, цей шлюз — найбільш пожвавлений на всій річці, більше навіть, ніж Боултерів.

Бувало, я стояв на причалі і спостерігав за ним. За розмаїттям яскравих блузочок, чоловічих капелюхів, вишуканих капелюшків, кольорових парасольок, шовкових накидок, плащів, стрічок та елегантних туалетів не можна було розгледіти навіть води. Здавалося, що це велетенська скриня, в яку накидали квітів усіх кольорів і відтінків, перемішали, а потім цю різнобарвну гору розгорнули по всіх куточках.

За хорошої погоди в неділю таке можна спостерігати протягом цілого дня. Вверх і вниз за течією стоять в очікуванні своєї черги цілі ряди човнів. Човни наближаються і пливуть геть. Від палацу до Гемптонської церкви сповнена веселощів і сонця річка вкрита крапчастим візерунком із жовтих і блакитних, помаранчевих і білих, червоних і рожевих кольорів. Усі жителі Гемптона і Молсі одягаються в літні костюми, ідуть до шлюзу, прогулюються довкола нього зі своїми собаками, спілкуються, курять, спостерігають за човнами. І все це — капелюхи і піджаки чоловіків, красиві барвисті сукні жінок, жваві собаки, човни, білі вітрила, приємний пейзаж, вода, що виблискує на сонці — створює одне з найприємніших видовищ, які тільки можна побачити поблизу старого похмурого Лондона.

Річка надає великі можливості показати себе в одязі. Де ще, крім річки, ми, чоловіки, можемо продемонструвати свої смаки у кольорах. Якщо ви мене запитаєте, я вам скажу: вони у нас досить витончені. Мені завжди подобається, щоб у моїх речах було трішки червоного кольору — червоного і чорного. Річ у тім, що волосся в мене такого золотаво-рудого кольору. Мені казали, що навіть досить гарний відтінок. Тому темно-червоний колір надзвичайно мені пасує. Крім того, я завжди був у цьому переконаний, дуже добре з ним поєднується світло-блакитна краватка.

А ще — пара хромових туфель і червона хустина довкола пояса. Хустина виглядає набагато краще за пасок.

Гарріс завжди надає перевагу відтінкам помаранчевого і жовтого або їх поєднанням. Але мені здається, що з його боку це зовсім нерозумно. Як для жовтого — він надто смаглявий. Жовті кольори йому зовсім не до лиця — тут навіть нема про що сперечатися. Я намагаюсь його переконати, щоб він більше одягав блакитного і додавав чогось білого чи кремового. На жаль! Що менше смаку людина має в одязі, то впертішою вона є. Дуже шкода, бо так він навряд чи зможе досягти успіху. А є ж кольори, в яких він виглядав би не так уже й погано. А ще якби одягнув капелюха.

Джордж для цієї подорожі придбав з одягу кілька нових речей. Мене вони досить-таки засмутили. Куртка — просто виїдає очі. Мені не хотілося б, щоб Джордж дізнався про мою думку, але насправді інакше і не скажеш. У четвер увечері він приніс її додому і показав нам. Ми запитали, якого, на його думку, вона кольору. Він відповів, що не знає, і що, схоже, для цього кольору ще не придумали назви. Продавець сказав йому, що це якийсь східний малюнок. Джордж надягнув її і запитав нас, якої ми про неї думки, Гарріс сказав, що якщо це те, що можна було б розвісити навесні біля квітника, аби відлякувати птахів, то досить-таки нічого. Але якщо це вважається предметом одягу для будь-якої людської істоти, окрім хіба що якогось темношкірого з околиць Марґіта, то йому робиться недобре. Джорджа це доволі-таки образило, але, як сказав Гарріс, якщо він не хотів знати його думки, то для чого про це запитував?

Нас із Гаррісом хвилювало те, що його куртка привертатиме до човна занадто багато уваги.

Паняночки, якщо вони гарненько одягнені, також досить-таки непогано виглядають у човні. Як на мене, то немає нічого привабливішого за пошитий зі смаком костюм для прогулянок у човні. Але "костюм для прогулянок у човні" виглядав би ще привабливіше,

коли б усі панянки розуміли, що він призначений для того, щоб носити його в човні, а що це не просто взірець для вітрини. Нічого так не псує мандрівку, як присутність у човні людей, котрі увесь час більше переймаються своїм одягом, аніж самою мандрівкою. Одного разу я мав нещастя вирушити на пікнік до води з двома такими панянками. Було справді весело!

Усе на них було просто чудове — шовкова тканина, мережива, квіточки, стрічечки, елегантні черевички, м'які рукавички. Але їхній одяг більше пасував для фотографії, а не для пікніка біля річки. Їхні "костюми для прогулянок" були немов з якоїсь модної французької картинки. Це було смішно. Поряд із живою природою в них вони виглядали просто безглуздо.

З самого початку вони вирішили, що в човні не зовсім чисто. Ми повитирали для них усі сидіння і намагалися переконати їх у тому, що все вже вичищено, але вони нам не повірили. Одна з них тернула пальчиком в рукавичці по подушці сидіння і показала іншій. Вони обидві зітхнули і з виглядом мучениць часів раннього християнства, які намагаються якомога зручніше примоститися на кілку, всілися у човні. Не доведи вас, Боже, щоб із-під вашого весла виплеснулась бодай би краплина води, яка неодмінно впаде на костюм, і його назавжди буде зіпсовано.

На веслах був я. Я старався, як міг. Я піднімав весла на два фути над водою, після кожного гребка, перш ніж змахнути знову, я чекав, доки з них стече вода, і перед тим як занурити, вибирав на воді найспокійніші місця. (За деякий час Бау сказав, що дивлячись на мене, він почуває себе не достатньо вправним гребцем, щоб гребти зі мною, тому, якщо я не заперечуватиму, він просто сидітиме і вчитиметься в мене, як потрібно гребти). Та незважаючи на всі мої намагання інколи бризки води все ж таки попадали на одяг наших панянок.

Панянки не виявляли свого невдоволення. Міцно стиснувши губи, вони лише щільно присунулися одна до одної. Але щоразу, коли якась

краплина досягала їх, вони кривилися і сіпалися. Їхні мовчазні страждання викликали порив благородства, але мене вони лише роздратували. Я — надто емоційна людина. Я почав гребти що є сили, з ривками. І що більше я намагався не плескати, то частіше в мене виходило навпаки.

Зрештою я здався. Я сказав, що краще я пересяду на ніс. Бау також вирішив, що так буде краще, і ми помінялися місцями. Побачивши, що я йду, панянки мимоволі зітхнули з полегшенням і на якусь мить навіть проясніли їхні обличчя. Бідолашні дівчата! Зі мною їм було б значно краще. Тепер у них був веселий, легковажний, пустоголовий юнак, у якого здатності до співчуття було не більше, ніж у цуценяти ньюфаундленда. Ви могли годинами буравити його поглядом, а він цього навіть не помітив би. А навіть якби й помітив, його це зовсім не зачепило б. Ні про що не задумуючись, він енергійно взявся до греблі. Немов у фонтані над човном заграли бризки води, змусивши всіх від несподіванки виструнчитись. Виплеснувши добру пінту води на плаття однієї з наших панянок, він лише добродушно засміявся і сказав:

— Я перепрошую, насправді, — і дав їм свою хустинку, аби повитирати воду.

— Пусте, — пробурмотіли у відповідь дівчата, натягуючи на себе покривала та піджаки і намагаючись захиститися своїми мереживними парасольками.

Сніданок для них пройшов вкрай погано. Усі припрошували їх присісти на траву, але вона була в пилюці.

А повалене дерево, яке їм запропонували натомість, схоже, ніхто не витирав протягом багатьох тижнів. Тож вони розстелили свої хустинки і посідали на них, боячись навіть поворухнутися. Хтось, прогулюючись зі своєю тарілкою зі шматком пирога з яловичиною, спіткнувся об корінь, і пиріг вирушив у політ. На щастя, він не вцілив у них. Але сам випадок

явив для них ще одну загрозу і змусив їх хвилюватися. Тому, коли після цього хто-небудь вставав і проходив повз них, навіть не маючи нічого в руках, що могло б упасти і забруднити їхній одяг, вони насторожено спостерігали за ним, доки той знову не сідав на місце.

— А тепер, дівчатка, — коли все скінчилося, весело звернувся до них наш приятель Бау, — підводьтеся — потрібно все помити.

Спочатку вони його не зрозуміли. Коли ж вони вловили, що він мав на увазі, то сказали, що вони не знають, як це робиться.

— О, я зараз покажу вам, — вигукнув він, — це досить забавно! Ви лягаєте на… я хотів сказати нахиляєтеся з берега і споліскуєте все у воді.

Старша із сестер сказала, що їхні плаття не зовсім підходять для роботи.

— О, з ними все буде гаразд, — безтурботно сказав він, — ви їх просто підібгайте.

Він-таки змусив їх це зробити. Він сказав, що це і є основною забавою на пікніку. І вони визнали, що їм було дуже цікаво.

Тепер я іноді себе запитую, чи був наш юний приятель таким пустоголовим, як ми про нього думали? Ні, це неможливо. В нього був такий по-дитячому добродушний вираз обличчя.

Гарріс захотів зупинитися біля Гемптонської церкви, щоб піти поглянути на надгробок місіс Томас.

— Хто така місіс Томас? — запитав я.

— Звідки мені знати? — відповів Гарріс. — Це якась пані, в якої дуже красивий надгробок, і мені хочеться поглянути на нього.

Я заперечив. Я не знаю, можливо, в мені щось не так, але чомусь мене особисто ніколи не приваблювали надмогильні пам'ятники. Я знаю, що коли ви приїжджаєте до якогось села чи міста, належить піти на церковне кладовище і насолоджуватись споглядданням могил, але я завжди відмовляю собі в таких розвагах. Мені нецікаво плентатися довкола похмурих і холодних церков слідом за захеканими дідусями і читати епітафії. І вигляд шматка потемнілої міді, приліпленого до каменя, не викликає в мене нічого такого, що можна було б назвати справжнім щастям.

Мій незворушний вигляд, з яким я споглядаю усі ті таблички з написами, та цілковита байдужість до перипетій якогось там місцевого родоводу просто вражають добропорядних причетників, а неприховане бажання якнайшвидше забратися звідти крає їхні серця.

Якось чудового сонячного ранку я стояв, обіпершись на невисоку кам'яну стіну, що огороджувала невеличку сільську церкву, і курив. Я насолоджувався повним спокоєм і гармонією, які панували довкола: обвита плющем стара сіра церква, її охайний різьблений ґаночок, дорога, що звивається вузькою білою смужкою поміж шеренгами високих в'язів, солом'яні стріхи хатин, які видніються із-за старанно підстрижених кущів, річка, що виблискує сріблом, вкриті лісами пагорби...

Краєвид був насправді чудовий, сповнений ідилії і викликав у моїй душі ліричні почуття. Він мене надихав. Я почував себе добрим і благородним. Відчував, що не хочу більше бути грішним і неправедним. Мені хотілося залишитися тут і ніколи більше не робити нічого поганого. Я житиму бездоганним красивим життям до самої старості, і сивина вкриє мою голову, ну і все решта в такому дусі.

В ту хвилину всім своїм друзям і родичам я пробачив їхні нехороші вчинки та впертість. Усім їм я бажав щастя. Вони цього не знали. Вони продовжували йти своїм гріховним шляхом, навіть не здогадуючись про те, що десь далеко, в якомусь тихому селі я стільки для них роблю. І я насправді робив. Мені навіть захотілося, щоб вони якось дізналися про це, адже я хотів зробити їх щасливими. Високі і чисті думки одна за одною приходили мені в голову. Аж раптом мою замріяність перервав пронизливий писклявий крик:

— Все гаразд, сер, я вже йду. Все гаразд. Можете не поспішати.

Я підвів голову і побачив старого лисого чоловіка, який, накульгуючи, прямував до мене через подвір'я церкви. В руці він тримав величезну зв'язку ключів, яка брязкала з кожним його кроком.

З поважним виглядом я мовчки махнув йому рукою, аби він ішов геть, але він наближався, викрикуючи:

— Я йду, сер, я йду. Я трохи кривий і вже не такий прудкий, як колись. Ходіть сюди, сер.

— Забирайся геть, жалюгідний діду, — сказав я.

— Я прийшов, як тільки зміг, сер, — відповів він. — Моя господиня щойно вас примітила. Ходіть за мною, сер.

— Забирайся геть, — повторив я, — доки я не переліз через цю стіну і не скрутив тобі шию.

Він здивовано поглянув на мене.

— Ви не хочете піти поглянути на надгробки? — запитав він.

— Ні, — відповів я, — не хочу. Я хочу стояти тут, обіпершись на ось цю стару стіну. Забирайся і дай мені спокій. Мене переповнюють прекрасні благородні думки, і я хочу, щоб так було завжди, тому що тоді на душі спокійно і добре. Не ходи тут довкола мене і не дратуй мене своїм безглуздим виглядом. Своїми дурнуватими балачками про ті надгробки ти прогнав від мене всі найкращі відчуття. Забирайся і знайди кого-небудь, щоб поховав тебе за невеликі гроші, а я заплачу половину.

На якийсь час він було розгубився. Він потер очі і пильно подивився на мене. Він не міг нічого второпати — все ж таки я доволі був схожий на людину.

Він запитав:

— Ви… ви тут вперше? Ви не живете тут?

— Ні, — відповів я, — не живу. Коли б я жив тут, то ти тут не жив би.

— Ну, — сказав він, — тоді ви хочете поглянути на могили. Ну, знаєте, гробниці, усипальні — там люди поховані.

— Брехня, — відповів я, підвищуючи голос. — Я не хочу дивитись на жодні могили. І на твою також. Чому я повинен на них дивитись? У нас є свої могили, нашої родини. Наприклад, могилою мого дядечка Поджера, що на кладовищі Кенсел-Грін пишається вся околиця, а склеп мого дідуся в Бау можуть одночасно відвідати восьмеро людей. У двоюрідної бабусі Сюзен на церковному кладовищі у Фінчлі могилу обкладено цеглою, а на надгробку — барельєф у вигляді кавника. І все довкола викладено шестидюймовою плиткою з найкращого білого каменя. Це коштує немало. Якщо мені хочеться подивитися на могили, я йду саме до цих могил і насолоджуюсь ними. А споглядати чиїсь інші я не хочу. От коли поховають тебе, я таки прийду, щоб поглянути на твою. Це все, що я можу для тебе зробити.

Він розплакався. Він сказав, що на одній з могил лежить шматок каменя, про який кажуть, що він, нібито є частиною того, що залишилось від скульптури якогось чоловіка, а на іншій вирізьблено слова, які ще ніколи нікому не вдавалося прочитати.

Я твердо стояв на своєму, і він запитав зажурено:

— То може ви поглянете на надгробний вітраж?

Я не хотів навіть бачити його. Тоді він вирішив використати свого останнього козиря. Він підійшов до мене і хрипко прошепотів:

— У мене там в одному склепі приховано кілька черепів, — сказав він, — Ходімо, поглянете на них. Насправді, чому б вам на них не поглянути. Ви молодий чоловік, у відпустці, вам хочеться розваг. Ходімо, подивитеся на черепи.

При цьому я обернувся і подався навтьоки. Я поспіхом віддалявся, а він усе гукав:

— Агов, погляньте на черепи! Поверніться і погляньте на черепи!

Гарріс же навпаки. Споглядаючи могили, надгробки, усілякі епітафії та пам'ятні написи, він насолоджується. Сама лише гадка про те, що він не побачить надгробок місіс Томас, зводила його з розуму. Він сказав, що мав на думці подивитися на надгробок місіс Томас, щойно ми запланували цю мандрівку, і що він не поплив би з нами, коли б не думав про те, щоб поглянути на могилу місіс Томас.

Я нагадав йому про Джорджа і про те, що до п'ятої години ми повинні дістатися човном до Шеппертона, щоб зустрітися з ним. Тоді він узявся до Джорджа. Чому Джордж увесь день байдикує, а ми змушені тягатися з оцим ось тяжелезним старим човном уверх-вниз по річці лише для того, щоб зустрітися з Джорджем? Чому Джордж сам не

прийде до нас? Чому він не взяв вихідний день і не вирушив з нами? Дідько б його забрав, той банк! Яка користь від нього в тому банку?

— Коли б я туди не зайшов, — продовжував Гарріс, — я ніколи не бачив, щоб він там що-небудь робив. Сидить за якимось шматком скла і намагається зробити вигляд, нібито він чимось займається. Велике діло сидіти за шматком скла! Мені, щоб прожити, доводиться працювати. А він що, не може? Яку користь він приносить там в тому банку? Та й взагалі, для чого потрібні ті банки? Вони беруть твої гроші, а коли ти випишеш чек, вони тобі накарлюкають на ньому "Немає коштів", "Зверніться до чекодавця" і повернуть тобі його назад. Яка з них користь? На минулому тижні вони двічі мені таке викинули. Я більше не збираюся терпіти. Я закрию рахунок. Якби він був з нами, ми змогли б піти подивитися на ту могилу. Та я сумніваюсь, що він взагалі є в тому банку. Десь розважається собі, та й годі. А ми тут повинні все робити самі. Я хочу вийти і чогось попити.

Я зауважив йому, що довкола нас на милі немає жодного закладу, де можна було б чого-небудь випити. І він перейшов до річки, мовляв, яка від річки користь, і хіба той, хто відпочиває біля річки, повинен померти від спраги.

Коли Гарріс таке витворяє, то найкраще — не сперечатися з ним. Він виплесне із себе все, а потім заспокоїться.

Я нагадав йому, що в кошику є лимонадний концентрат, а спереду в човні — збанок із водою, і що достатньо лише змішати їх, щоб отримати холодний освіжаючий напій.

Він тут же вчепився до лимонаду. Згадав і за імбирне пиво, малиновий сироп і решту й обізвав усе це "помиями у недільній школі". Він сказав, що все це викликає розлади шлунку, руйнує тіло і душу і що половина злочинів у всій Англії скоюється саме через них.

Він сказав, що все ж таки йому потрібно чогось попити. Він поліз через сидіння і нахилився, щоб дістати пляшку. Як завжди, вона виявилась десь на самісінькому дні кошика, і, схоже, знайти її було справою непростою. Він перехилявся все більше і більше і мало що не перевернувся вже догори ногами. Намагаючись водночас керувати в такому положенні човном, він смикнув не за ту мотузку, і човен з усього ходу врізався в берег. Від удару Гарріс не втримався і головою пірнув прямісінько в кошик. Задерши догори ноги і намертво вчепившись руками за борти човна, він стояв на голові, боячись навіть поворухнутися, щоб не випасти у воду. Так йому довелося стояти, доки я не витягнув його, схопивши за ноги. Це його розлютило ще більше.

РОЗДІЛ VIII

Шантаж. Як прогнати нахабу. Егоїзм прибережного землевласника. Дошки "попереджень". Нехристиянські почуття Гарріса. Як Гарріс співає жартівливих пісень. Світська вечірка. Непристойна поведінка двох безсоромних юнаків. Деяка непотрібна інформація. Джордж купує банджо.

Ми зупинилися під вербами біля Кемптонського парку, щоб поснідати. Там гарна місцинка: понад самим берегом — галявина, вкрита м'якою зеленою травою, довкола схилилися верби. Ми щойно перейшли до третьої страви — хліба з варенням, — коли з'явився якийсь джентльмен у сорочці та з короткою люлькою в руках і запитав, чи відомо нам, що ми зайшли в чужі володіння. Ми відповіли, що наразі ми не замислювались ні над чим таким, що могло б змусити нас дійти такого висновку, але якщо він запевнить нас своїм словом джентльмена, що ми справді зайшли в чужі володіння, ми без жодного сумніву готові йому повірити.

Такі запевнення він нам дав, і ми йому за це подякували. Але він продовжував ходити довкола нас і всім своїм виглядом виказував невдоволення. Ми запитали його, чи можемо ще що-небудь зробити для

нього, а Гарріс, завжди готовий підтримати розмову, запропонував йому скибку хліба з варенням.

Вочевидь, він належав до певного товариства, члени якого присяглися ніколи не вживати хліба з варенням. Він досить різко нам відмовив, ніби обурений тим, що його намагаються спокусити, і додав, що вважає своїм обов'язком виперти нас геть.

Гарріс відповів, що коли він вважає це своїм обов'язком, він неодмінно повинен його виконати, і запитав джентльмена, у який спосіб, на його думку, це найкраще зробити. Гарріс має досить кремезну стрункy статуру, та й зріст у нього добрячий, тому виглядає він чоловіком міцним і жилавим. Джентльмен зміряв його поглядом і сказав, що він піде порадиться зі своїм господарем, а потім повернеться і викине нас обох у річку.

Звичайно, ми його більше ніколи не бачили, і радше за все він просто хотів заробити якогось шилінга. Є такі нахаби, які вештаються вздовж берега і досить непогано заробляють. Влітку вони тиняються біля річки і в такий спосіб шантажують довірливих простаків. Вони видають себе за уповноважених власника. Найкраще в таких випадках — залишити йому свої ім'я та адресу, щоб власник, якщо він справді має якийсь стосунок до цього всього, зміг викликати вас до суду і довести, що через те, що ви сиділи на шматкові його землі, ви завдали йому якихось збитків. Та переважно люди за своєю природою настільки ледачі й сором'язливі, що їм простіше щось йому дати, сприяючи цьому шахрайству, аніж покласти цьому край, показавши бодай би трішечки твердості характеру.

Якщо ж справді є власники, яких можна в цьому звинувачувати, то їх потрібно викривати. Егоїзм прибережних власників зростає щороку. Якби це їм було під силу, вони перекрили б вздовж усю Темзу. На невеличких притоках чи десь на заводях вони вже так і роблять. У дно річки вони забивають палі, від берега до берега натягують ланцюги і на кожному дереві прибивають цвяхами величезні таблички з

попередженнями. Від одного вигляду цих табличок у мене всередині все закипає. Мені хочеться їх позривати і товкти ними по голові того, хто їх начіпляв, доки з нього не вийде дух, а потім поховати його і поставити йому ту табличку на могилі замість надгробка.

Про свої почуття я розповів Гаррісові, на що він відповів, що в нього вони ще гірші. Він сказав, що він убив би не тільки того, хто наказав начіпляти цих табличок, а й усю його сім'ю, усіх друзів і всіх родичів, а потім спалив би їхній будинок. Я зауважив Гаррісові, що, на мою думку, це вже занадто, але він відповів:

— Аніскілечки. Вони насправді того заслуговують. Я ще й якихось веселеньких пісеньок заспівав би на згарищі.

Мені було прикро бачити в Гарріса таку кровожерливість. У своїй інстинктивній жадобі до справедливості ми не повинні опускатися до звичайної помсти. Мені довго довелось переконувати Гарріса, щоб пробудити в ньому більш християнське ставлення до цього, і, зрештою, це вдалося, Гарріс пообіцяв, що він дасть спокій друзям і родичам і не співатиме на згарищі пісеньок.

Якби вам коли-небудь довелось почути, як Гарріс співає жартівливі пісеньки, ви зрозуміли б, яку послугу я зробив для людства. У Гарріса нав'язливе переконання в тому, що він уміє співати жартівливі пісні. Його друзі, яким доводилось його слухати, зовсім іншої думки. Вони всі переконані в тому, що Гарріс не вміє і ніколи не зуміє співати, і взагалі йому не можна дозволяти навіть намагатися це робити.

Коли Гарріс відвідує якусь вечірку і його просять заспівати, він відповідає:

"Але ви знаєте — я співаю лише жартівливі пісеньки". І говорить він це таким тоном, щоб всім було зрозуміло: він співає їх так, що достатньо один раз почути і можна помирати.

— Чудово, — говорить господиня. — Заспівайте нам одненьку, містере Гарріс.

Гарріс встає і з сяючою посмішкою великодушного джентльмена, який збирається подарувати комусь щось надзвичайне, підходить до рояля.

— Попрошу тиші, — говорить господиня, — зараз містер Гарріс співатиме жартівливу пісеньку.

— Як цікаво, — перешіптуються всі, поспішають із оранжереї, спускаються по сходах, закликають усіх гостей з цілого будинку, збираються у вітальні, всідаються довкола і посміхаються в очікуванні.

І Гарріс починає.

Звичайно, коли хтось співає такі пісеньки, ви не особливо переймаєтесь його голосом, не дуже надаєте значення тому, як там складаються слова, ви не звертаєте уваги на те, як співак, зрозумівши, що затягнув надто високо, на середині ноти раптом сповзає донизу. Вас не хвилює темп. Вам байдуже, що він на два такти випереджає супровід, а потім посеред рядка зупиняється, про щось там сперечається з піаністом, а після того починає куплет заново. Вас цікавить лише те, про що він співає.

Чого ви не очікуєте, то це того, що він пам'ятає лише перших три рядки першого куплета і повторює їх, доки не прийде час співати хором. Ви не готові до того, що він посеред куплета може зупинитися і почати хихикати, примовляючи, що хоч би як це було смішно, але, бодай він луснув, він не пам'ятає, про що там ідеться далі. Потім він намагається щось придумати від себе, а перейшовши вже до зовсім іншого куплету, раптом все згадує і без будь-якого попередження повертається назад, щоб проспівати вам те, що він забув. Ви не… Словом, я спробую описати

вам, як Гарріс співає жартівливих пісеньок, і тоді ви зможете судити самі.

Гарріс (стоячи перед роялем і звертаючись до публіки). Боюсь, ця пісенька досить-таки стара. Ви всі її, звичайно, знаєте. Але це єдина пісенька, яку я знаю. Це пісенька судді з "Фартуха" — ні, я не мав на увазі "Фартух". Я мав на увазі... ну ви знаєте, що я мав на увазі, зовсім інше. Ви будете допомагати мені хором.

Всі зашепотілися від передчуття задоволення поспівати хором. Лунає вступ до пісеньки судді із "Суду присяжних" у бездоганному виконанні нервозного піаніста. Підходить момент для вступу Гарріса. Гарріс пропускає це повз увагу. Піаніст починає нервувати, знову починає вступ, і в той же час починає співати Гарріс, видаючи перших два рядки Першої пісні лорда з "Фартуха". Знервований піаніст намагається завершити вступ, потім полишає його і намагається підігравати Гаррісові пісеньку судді із "Суду присяжних". Він бачить, що щось не збігається, намагається зрозуміти, що він робить і де він є, відчуває, що розум полишає його, і зупиняється.

Гарріс (добродушно підбадьорюючи). Все гаразд. У вас все чудово виходить. Насправді. Продовжуйте.

Знервований піаніст. Мені здається, тут якась помилка. Що ви співаєте?

Гарріс (не замислючись). Як що? Пісеньку судді із Присяжного суду. Ви що, не знаєте її?

Хтось із друзів Гарріса (десь із глибини кімнати). Та ні ж, йолопе, ти співаєш пісню адмірала із "Фартуха".

Довга суперечка між Гаррісом та його товаришем про те, що він насправді співає. Врешті товариш поступається, мовляв, не важливо, що

Гарріс співає, аби лише він співав, Гарріс, не приховуючи своєї образи через таку несправедливість до нього, просить піаніста розпочати наново. Піаніст розпочинає вступ до пісні адмірала, і Гарріс, вибравши, на його думку, слушний момент для вступу, починає співати:

Коли я був ще молодим і став я адвокатом…

Загальний шум і сміх, які Гарріс сприймає як комплімент. Піаніст, пам'ятаючи про свою дружину та сім'ю, здається в цьому нерівному поєдинку і йде. Його місце займає чоловік із міцнішими нервами.

Новий піаніст (бадьоро). Ну, друже, ви розпочинайте, а я — за вами. Будемо без усяких вступів.

Гарріс (до якого поволеньки почало доходити, в чому річ, сміючись). Заради Бога! Я вибачаюсь. Я справді переплутав ці дві пісеньки. Це мене Дженкінс спантеличив. Ну, починаймо (співає, його голос звучить ніби десь із підземелля і нагадує гул землетрусу, що наближається).

…колись давно, ще хлопцем молодим

в повірника в конторі служив я розсильним.

(Повертаючись до піаніста) Дуже низько, друже. Давай спочатку, якщо ти не заперечуєш.

Знову співає перших два рядки. Цього разу високим фальцетом. Для частини аудиторії це виявилось великою несподіванкою. Якась стара нервова пані біля каміну починає плакати. Доводиться її вивести.

Гарріс (продовжує):

і мив я вікна, двері мив

і я…

Ні-ні…

Я скельця в дверях вичищав,

і я підлоги натирав…

Ні. От дідько! Я вибачаюсь. Смішно, але щось я не можу пригадати той рядок. І я… і я… Перейдімо до приспіву (співає):

Тепер я тра-ля-ля-ля-ля-ля-ля

У королівському флоті адмірал.

А тепер разом ще раз останніх два рядки. (Усі співають хором):

Тепер він тра-ля-ля-ля-ля-ля-ля

У королівському флоті адмірал.

Гарріс ніколи не помічає, яким дурником він виглядає і як дратує людей, що ніколи не зробили йому нічого поганого. Він щиро вірить у те, що розвеселив їх, і каже, що ще одну пісеньку він заспіває після вечері.

Коли я заговорив про жартівливі пісеньки та вечірки, мені пригадався один досить цікавий випадок, свідком якого я був. Оскільки цей випадок багато в чому проливає світло на загальний процес розумового мислення людини, я думаю, слід про нього згадати на цих сторінках.

Нас зібралась компанія світських висококультурних людей. На нас був найкращий одяг, ми вели вишукані розмови, і всім нам було дуже

весело. Усім, за винятком двох юнаків-студентів, які щойно повернулися з Німеччини. Це були звичайні молоді люди, і видно було, що вони почуваються якось неспокійно і незатишно. Все, що відбувалося, видавалось їм дуже нудним. Правда була в тому, що для них ми були надто розумними.

Наші високоінтелектуальні вишукані розмови, наші витончені смаки — все це було понад їхнє розуміння. Серед нас вони почувалися зовсім недоречно. Їм не слід було бути тут взагалі. Пізніше кожен із нас з цим погодився.

Ми виконували на роялі п'єси старих німецьких композиторів. Ми сперечалися на теми філософії та етики. Наші залицяння були сповнені достойної елегантності. І навіть жарти в нас були найдобірнішими.

Після вечері хтось продекламував французьку поему, і ми сказали, що вона була чудовою. Потім одна пані заспівала сентиментальну баладу іспанською: там було стільки пристрасті, що дехто з нас навіть не втримався, щоб не просльозитися.

І тут підводяться тих два молодики і запитують у нас, чи доводилось нам коли-небудь чути, як гер Слоссен Бошен (він саме приїхав і був у їдальні) співає свою знамениту німецьку жартівливу пісеньку.

Наскільки ми пам'ятали, жоден з нас його не чув.

Юнаки сказали, що це найсмішніша пісенька, яка будь-коли була написана, і якщо ми бажаємо, вони приведуть гера Слоссена Бошена, з яким вони дуже добре знайомі, щоб він нам заспівав. Вони запевняли, що пісня настільки смішна, що коли гер Слоссен Бошен одного разу співав її перед німецьким імператором, його (німецького імператора) довелось забрати й укласти в ліжко.

Вони говорили, що ніхто не може заспівати цю пісню так, як це робить гер Слоссен Бошен. Під час її виконання він настільки серйозний, що може скластися враження, що він виконує якусь трагедію, і від цього стає ще смішніше. Вони запевняли, ніби він ніколи ні голосом, ні манерою виконання не видавав, що співає щось кумедне, і що цим він все тільки зіпсував би. Саме ця його серйозність, яка межувала з пафосом, найбільше робила цю пісню такою смішною.

Ми сказали, що не можемо дочекатися, коли почуємо її, бо нам дуже хотілося посміятися. Тож вони пішли донизу і запросили гера Слоссена Бошена.

Схоже, він із задоволенням готовий був співати, тому що прийшов одразу і без жодного слова сів за рояль.

— Це вас розвеселить. Зараз ви насмієтеся, — шепотіли юнаки, проходячи через кімнату, і скромно влаштувались за спиною професора.

Гер Слоссен Бошен акомпанував собі сам. Вступ нічим не натякав на те, що це мала бути жартівлива пісня. Це було щось таке таємниче і емоційне. Від нього навіть мурашки полізли по тілу. Але поміж собою ми перешіптувалися, що це в німецькій манері, і приготувалися до розваг.

Особисто я німецької не розумію. Я вчив її у школі, але вже через два роки після закінчення забув геть усі слова і після того став почуватися значно краще. Водночас мені не хотілося, щоб хтось дізнався про моє невігластво, тож я придумав для себе досить-таки непогану річ. Я стежив за двома молодими студентами і повторював усе за ними. Коли вони посміювались, я посміювався також, коли вони реготали, реготав і я. Крім того, я ще час від часу похихикував і сам, ніби вловлюючи щось смішне там, де іншим цього зробити не вдавалось. Мені здалося, що з мого боку це було досить вдало.

Коли почали співати пісню, я помітив, що багато хто так само, як і я, прикипів очима до двох юнаків, вони також посміхалися, коли посміхалися юнаки, і реготали разом з ними. А оскільки юнаки пирскали, реготали і вибухали сміхом майже безперестану впродовж усієї пісні, все йшло просто чудово.

Але чомусь сам німецький професор щасливим не виглядав. Коли ми вперше почали сміятися, на його обличчі з'явився вираз надзвичайного здивування, так ніби найменше він очікував того, що його спів сприймуть зі сміхом. Нам це видалося дуже потішним. Ми казали, що ця його серйозність вже сама собою становить половину його успіху. Найменший натяк з його боку на те, що він знає, який у нього кумедний вигляд, зіпсував би геть усе. Ми продовжували сміятися, і здивування на його обличчі поступово почало переходити в роздратування і обурення. Похмурим, сповненим люті поглядом він обвів усіх присутніх (за винятком двох юнаків, що сиділи в нього за спиною, і він не міг їх бачити). Ми покотилися від сміху. Одне одному ми говорили, що від реготу ми тут і повмираємо. Досить того, що від самих лише слів ми надривали животи, а тут ще ця його напускна серйозність. Ні, це вже занадто!

На останньому куплеті він перевершив самого себе. Він поглянув на нас таким сердитим, роз'ярілим поглядом, що якби нас не попередили про німецьку манеру виконання жартівливих пісень, ми напевно захвилювалися б. Супроводжуваний цією сповненою таємничості музикою його голос зазвучав так розпачливо і трагічно, що, коли б ми не знали, що це жартівлива пісенька, ми могли б розплакатися.

Він закінчив співати посеред неймовірного вибуху сміху. Ми говорили йому, що нічого смішнішого нам ще не доводилось чути, скільки живемо, і що коли слухаєш такі пісеньки, стає незрозумілим, чому про німців завжди кажуть, що у них відсутнє почуття гумору. Ми запитали професора, чому він не перекладе пісню англійською мовою, щоб прості люди могли зрозуміти її і дізнатися, що таке насправді жартівлива пісня.

Після цього гер Слоссен Бошен зірвався зі стільця, закипаючи від злості. Він лаяв нас німецькою (на мій погляд, ця мова підходить для цього найбільше), пританцьовував, розмахував кулаками і обзивав нас усіма англійськими словами, які він тільки знав. Він казав, що ще ніколи в житті його так не ображали.

Як виявилося, пісня була зовсім не жартівливою. У ній ішлося про юну дівчину, що жила в горах Гарц, яка пожертвувала своїм життям заради спасіння душі свого коханого. Він помер і зустрів на небі її духа, а потім, в останньому куплеті, він покинув її духа і пішов з духом іншої. Я не впевнений у всіх тонкощах, знаю лише, що це було щось надзвичайно сумне, гер Бошен розповів, як одного разу він співав цю пісню перед німецьким імператором, і він (німецький імператор) ридав, наче мала дитина. Він (гер Бошен) сказав, що всі знають цю пісню як одну з найбільш трагічних та найбільш хвилюючих німецьких пісень.

Ми опинилися в досить складному становищі. Відповісти було нічого. Ми почали озиратися, намагаючись знайти тих двох юнаків, які все це влаштували, але вони непомітно залишили будинок, тільки-но закінчилася пісня.

На тому вечірка і скінчилася. Я ще жодного разу не бачив, щоб якась вечірка закінчувалась так тихо і без усякої метушні. Ми навіть не прощались одне з одним. Ми поодинці спускались по сходах донизу, мало що не навшпиньки і притримуючись затіненого боку. Ми пошепки просили слугу подати нам капелюха та плаща, самі відчиняли двері і вислизали на вулицю, стараючись якомога швидше повернути за ріг, і всіляко намагалися уникати одне одного.

Відтоді я ніколи не виявляю особливої зацікавленості до німецьких пісень.

О пів на четверту ми дісталися до шлюзу Санбері. Перед самими воротами шлюзу річка казково мальовнича. Та й обвідний канал

зачаровує своєю красою. Але ніколи не намагайтеся гребти уверх по ньому.

Я одного разу спробував. Я був на веслах і запитав приятелів, які стернували, чи можливо, на їхню думку, це зробити. Вони відповіли, що якщо я добре гребтиму, то, вони гадають, це можливо. Коли вони це сказали, ми були саме під невеличким пішохідним містком, що проходив над каналом і з'єднував дві греблі. Я нахилився до весел, зібрався з силами і почав гребти.

Гріб я — краще не буває. Чіткі розмірені рухи; руки, ноги, спина — все в мене було задіяне. Я відпрацював гарний, швидкий і ефектний гребок. Я робив усе на найвищому рівні. Мої приятелі казали, що спостерігати, як я гребу, — саме задоволення. Пройшло хвилин п'ять, і я думав, ми вже десь біля самої греблі. Я обернувся — ми були під мостом. Точнісінько в тому самому місці, звідки я починав. І ті ж самі двоє дурнів, які надривалися від сміху. Виявляється, я, як навіжений, ліз зі шкіри лише для того, щоб утримати човна під мостом. Після того — нехай інші гребуть проти течії в обвідному каналі.

Ми підпливли до Волтона. Як на прибережне містечко — він досить великий. Як і в усіх прибережних містечках, до води підходить лише невеличка його частинка, тож, дивлячись із човна, можна подумати, що це село з якихось п'яти-шести хатин. Між Лондоном та Оксфордом лише два міста — Віндзор та Ебінгдон — можна по-справжньому роздивитися з річки. Усі решта ховаються десь по закутках, і до річки лише якась одна вуличка визирає. І моя їм подяка за те, що вони такі уважні і залишили її береги лісам, полям і струмочкам.

Навіть Редінг, попри те, що він усіляко намагається зіпсувати, забруднити та споганити якомога більше всього довкола річки, виглядає досить благородно, намагаючись заховати від людського ока добру частину свого потворного обличчя.

У Цезаря, звичайно, також було невеличке пристанище біля Волтона — щось на зразок табору чи якогось укріплення. Цезар узагалі любив зупинятися поблизу річок. Та й королева Єлизавета тут побувала. Від тієї жінки не заховатися, хоч би як ви намагалися це зробити. Кромвель та Бредшоу (не той, що склав путівника, а той, за чиїм наказом відтяли голову королю Карлу)[11] також навідувались сюди. Весела, напевно, була компанія.

У Волтонській церкві є залізна "вуздечка для сварливих". У давні часи такі штучки застосовували, щоб притримати жіночі язики. Тепер від таких засобів відмовились — я гадаю, через те, що заліза забракло, а нічого такого ж міцного не знайшлося.

А ще в церкві є визначні могили. Я хвилювався, що мені ніяк не вдасться завадити Гаррісові відвідати їх. Але він, схоже, не думав про них, і ми попливли далі. Угору за мостом річка надзвичайно звивиста. Це робить її ще мальовничішою. Та водночас вона може вас і дратувати, залежно від того, що вам доводиться робити: тягти човна на мотузці чи гребти. Крім того, це викликає суперечки між тим, хто гребе, і тим, хто кермує.

У цьому місці на правому березі знаходиться Оутлендс-парк. Це відомий старовинний маєток.

Генріх VIII[12] у когось його вкрав, не пам'ятаю в кого, і жив собі там. У парку також є печера. Її можна відвідати за платню. Усі вважають, що вона прекрасна, але я в ній чогось такого не бачу. Покійна герцогиня Йоркська, що жила в Оутленді, дуже любила собак. Їх у неї була неймовірна кількість. Вона відвела окреме місце для кладовища, щоб ховати їх там, коли вони околіють. Там вони й лежать. Близько п'ятдесяти. І над кожним — надгробок із висіченою епітафією.

Але, насмілюсь сказати, вони заслуговують на те так само, як і кожен звичайний християнин.

Поблизу Коруей-Стейкс — першої звивини вгору за Волтонським мостом — відбулася битва між Цезарем та Кассівелауном[13]. Кассівелаун чекав Цезаря біля річки і повбивав у дно безліч кілків (поставивши, поза всяким сумнівом, попереджувальні таблички). Та, попри це, Цезар річку перейшов. Примусити його відмовитись від цього було неможливо. От такий чоловік зараз нам знадобився б на наших заводях.

Там, де Іелліфорд і Шеппертон підходять до річки, також гарні місця. Але жодне з них нічим особливим не відзначається. Хоча у дворі церкви в Шеппертоні є могила з написаним на надгробку віршем і я хвилювався, щоб Гаррісові часом не заманулося вийти і повештатися довкола неї. Я бачив, як він вдивлявся у пристань, тому, коли ми пропливали повз неї, я ніби ненароком зачепив Гаррісового кашкета і скинув його у воду. Обурений моєю необережністю і в запалі виловлювання кашкета він геть забув про свої улюблені могили.

Біля Уейбріджа річка Уей (це — маленька мальовнича річечка, по якій на невеличкому човні можна дістатися до Гілфорда, я давно збираюся дослідити її, але все ніяк не виходить), Борн та Бейзінгстокський канал разом впадають у Темзу. Шлюз стоїть якраз навпроти міста, і перше, що ми побачили, коли нам стало його видно, була Джорджева куртка над одними з воріт шлюзу. При більш детальному обстеженні виявилося, що всередині в ній був Джордж.

Монморенсі розгавкався, немов скажений. Я заверещав, Гарріс загорланив. Джордж помахав своїм капелюхом і закричав у відповідь. Тут же вибіг наглядач шлюзу з драгою в руках, думаючи, що хтось упав у шлюз, але побачивши, що там нікого немає, лише розчарувався.

У Джорджа в руках був якийсь дивний пакунок, загорнутий у клейонку. З одного кінця він був округлої форми, а з іншого — з нього стирчала якась пряма ручка.

— Це що, — запитав Гарріс, — сковорідка?

— Ні, — відповів Джордж, і в його очах майнув якийсь дивний неприродний блиск. — Зараз це дуже модно. Всі, хто вирушає на річку, беруть його з собою. Це — банджо.

— Ніколи не знав, що ти граєш на банджо! — вигукнули ми з Гаррісом в один голос.

— А я і не граю, — відповів Джордж. — Але мені казали, що це дуже просто. Та я й посібник купив.

РОЗДІЛ IX

Джорджа залучають до роботи. Непристойні інстинкти мотузки. Невдячна поведінка чотиривеслового човна. Ті, хто тягне, і ті, кого тягнуть. Як можна використати закоханих. Дивне зникнення старої пані. Тихше їдеш — далі будеш. Нас тягнуть дівчата: захопливе відчуття. Загублений шлюз, або зачарована річка. Музика. Ми врятовані!

Щойно Джордж приєднався до нас, ми одразу долучили його до роботи. Звичайно ж, працювати йому не хотілося — цього можна було б навіть не говорити. Як він пояснював, у Сіті в нього був важкий день, Гарріс, який за своєю природою людина черства і не схильна до співчуття, сказав:

— Ну що ж! Тепер в тебе буде важкий день на річці. Це — для переміни. Переміна — завжди тільки на користь. Давай, вилазь!

Совість, навіть у тій мірі, в якій вона була у Джорджа, не дозволила йому заперечувати. Щоправда, на його думку було б, напевно, краще, коли б я з Гаррісом тягнув човна, а він залишився в ньому і зайнявся приготуванням чаю. Адже приготування чаю — досить кропітка робота,

а ми з Гаррісом виглядали досить втомленими. Ми нічого не відповіли, а лише дали йому в руки мотузку. Він узяв її і вийшов із човна.

Якщо говорити про мотузку, то це дуже дивна і непередбачувана річ. Ви її змотуєте терпляче і дбайливо, ніби складаєте пару щойно придбаних штанів. А вже за якихось п'ять хвилин потому, коли ви її берете, вона перетворюється у жахливий непокірний клубок.

Я не хочу нікого ображати, але я твердо переконаний: якщо взяти звичайну мотузку і розтягти її посеред поля, а потім відвернутися на тридцять секунд, то коли ви знову поглянете на неї, побачите, що посеред того ж поля вона лежить згорнувшись у купу, сплутана, вся у вузлах, з кінцями невідомо де і з суцільними петлями. Вам потрібно буде добрих півгодини, щоб, сидячи там на траві і проклинаючи все на світі, розплутати все це.

Це моя така загальна думка про мотузки. Безперечно, є винятки, які заслуговують на повагу. Я не кажу, що такого не буває. Напевно, є мотузки, які додають честі своєму родові — свідомі, поважні. Вони не уявляють собі, що їх плетуть гачком, і, щойно їх залишать без нагляду, не перетворюються у серветки. Напевно такі є. Я щиро вірю в це. Але мені вони не траплялися.

Нашою мотузкою я зайнявся саме перед тим, як ми підійшли до шлюзу. Я не дозволив Гаррісові навіть доторкатися до неї, бо він недбалий. Я повільно, зі всією старанністю змотав її кільцями, зв'язав посередині, склав удвоє і акуратно поклав на дно човна. Гарріс, дотримуючись усіх правил, підняв її і дав у руки Джорджеві. Джордж міцно взяв її і, тримаючи у витягнутій руці, почав розпускати її так, ніби він розповивав немовля. Коли він розпустив із десяток ярдів, те, що утворилося, більше нагадувало не що інше, як якийсь абияк сплетений килимок перед дверима. У таких випадках все відбувається як завжди. Той, хто на березі намагається розплутати мотузку, думає, що в усьому винен той, хто її змотував. А коли людина на березі щось думає, вона про це говорить:

— Що ти хотів із неї зробити? Сплести сітку для риби, чи що? Ти тут такого накрутив! Ти що, бовдуре, не міг її змотати як належить? — час від часу бурчить він, несамовито борючись із нею. Він відкладає мотузку на рівне місце і бігає довкола неї, намагаючись знайти кінці.

З іншого боку, той, хто змотував мотузку, у всій цій катавасії звинувачує того, хто намагається її розплутати.

— Коли ти її брав, з нею було все в порядку! — обурено вигукує він. — Голову потрібно мати на плечах, коли щось робиш. У тебе все так — абияк. Ти і стовпа скрутиш у вузол, аби тільки хотів!

Вони настільки лихі, що ладні одне одного повісити на тій мотузці.

Минає десять хвилин, і перший з них видає пронизливий крик, скаженіє і починає топтатися по мотузці. Намагаючись розпрямити мотузку, він хапає її у першому ліпшому місці і починає тягти. Звичайно, від того вузол затягується ще більше.

Тоді другий вилазить із човна і йде йому на допомогу. Кожен із них робить щось по-своєму, і вони тільки заважають одне одному. Вони хапаються за одну й ту саму петлю і тягнуть кожен у свій бік. Вони не можуть зрозуміти, де її щось тримає. Нарешті дають раду мотузці, і, обернувшись, бачать, що їхнього човна понесло течією і він пливе прямісінько до греблі.

Я сам одного разу був свідком такого. Це трапилося неподалік від Бовені. Ранок був досить-таки вітряний. Ми пливли вниз за течією і саме вийшли на пряме русло, коли помітили на березі двох чоловіків. Ні раніше, ні після того мені не доводилося бачити людей, які б мали такий стурбований, жалюгідний і безпорадний вигляд. У руках чоловіки тримали довгу мотузку. Було зрозуміло, що щось трапилося. Ми перестали гребти і запитали, що сталося.

— Та от, нашого човна віднесло! — невдоволено відповіли вони. — Нам щойно вдалось розплутати мотузку, а коли ми оглянулися, його вже нема!

З усього було видно, що вони вкрай обурені таким ганебним і невдячним учинком свого човна.

Їхнього волоцюгу ми знайшли за півмилі вниз за течією — він застряг посеред очерету — і повернули його господарям. Б'юсь об заклад, що впродовж тижня такої нагоди у човна більше не було.

Я ніколи не забуду, як ті двоє чоловіків ходили вздовж берега з мотузкою в руках у пошуках свого човна.

Подорожуючи річкою, можна не раз спостерігати багато смішних ситуацій, які виникають, коли тягнуть човна. Найчастіше можна побачити, як двоє людей, швидко йдучи берегом, тягнуть човна і жваво щось обговорюють, а той, хто у човні, за сотню ярдів позаду, даремно намагається докричатися до них, щоб ті зупинилися. Він знемагає, подаючи їм якісь немислимі знаки кермовим веслом. У нього щось не гаразд: чи то зламалося кермо, чи то багор випав за борт. А може капелюх упав у воду і його стрімко відносить течією.

Спочатку він досить спокійно і ввічливо гукає, щоб вони зупинилися.

— Агов! Зупиніться на хвилинку, чуєте? — весело кричить він. — Мій капелюх упав у воду.

Потім:

— Агов! Томе! Діку! Ви що, не чуєте? — цього разу вже не так дружелюбно.

Потім:

— Агов! Дідько б вас забрав, йолопи безголові! Зупиніться! Бодай вас!

Після цього він починає стрибати і метушитися в човні, несамовито волати, багряніючи від злості, і проклинати все на світі. Хлопчаки на березі зупиняються і починають з нього сміятися, жбурляти в нього камінням, знаючи, що його тягнуть повз них зі швидкістю чотири милі на годину, і він не зможе вийти.

Такого могло б не статися, якби ті двоє пам'ятали, що вони тягнуть човна, і бодай би інколи оглядались назад, щоб побачити, як там їхній товариш. Найкраще, коли човна тягне одна людина. Коли тягнуть двоє, вони починають теревенити між собою і забувають за човна. А оскільки сам човен не створює великого опору, він ніяк не може нагадати їм про те, чим вони насправді зайняті.

Увечері ми розмовляли на цю тему, і Джордж розповів нам історію, яка є дуже красномовним прикладом того, як двоє людей, що тягнуть човна, можуть геть-чисто забути про те, що вони роблять.

Одного вечора він та ще троє чоловіків, розповідав Джордж, пливли в дуже навантаженому човні проти течії річки від Мейденхеда. Трошки вище Кукхемського шлюзу вони помітили чоловіка і дівчину, які йшли вздовж берега. Було видно, що між ними точиться якась цікава і захоплива розмова. В руках вони несли багор із причіпленою до нього мотузкою, яка тяглася за ними, а кінець її десь зникав у воді. Жодного човна поблизу чи деінде видно не було. Колись до тієї мотузки був прив'язаний човен, це цілком зрозуміло. Але що з ним трапилось, і яка жахлива доля спіткала його та тих, хто в ньому залишився, було цілковитою таємницею. Проте хай що там сталося, воно зовсім не хвилювало молоду пані та джентльмена, котрі тягли човна. У них був багор, і в них була мотузка, і цього, на їхню думку, було цілком достатньо.

Джордж хотів було гукнути їх, щоб вони опам'яталися, але в той момент йому спала на думку цікава ідея, і він не став цього робити. Натомість узяв багор, перехилився і зачепив кінець мотузки. Вони з товаришами зробили петлю і накинули її на свою щоглу. Потім вони прибрали весла, всілися біля стерна і запалили люльки.

І той чоловік з молодою пані тягли чотирьох дебелих чоловіків і важкого човна до самого Мерлоу.

Джордж казав, що раніше йому ніколи не доводилось бачити такого глибокого розчарування у чийомусь погляді, як у тієї парочки, коли біля шлюзу вони зрозуміли, що останніх дві милі тягли не того човна. Джордж припустив, що якби поряд з чоловіком не було молодої панянки, він, напевно, не стримався б, щоб не висловитись у досить різкій формі.

Першою від подиву оговталась дівчина. Вона заломила руки і у відчаї вигукнула:

— Генрі, а де ж наша тітонька?

— І що, знайшли вони свою стару тітоньку? — запитав Гарріс.

Джордж відповів, що цього він не знає.

Одного разу неподалік Волтона ми з Джорджем були свідками ще одного прикладу небезпечної відсутності взаєморозуміння між тими, хто тягне, і тими, кого тягнуть. Це було саме в тому місці, де дорога полого спускається до води. Ми розташувалися на протилежному березі і споглядали собі все довкола. Незабаром на річці з'явився невеликий човен. Берегом шаленим алюром мчав могутній тягловий кінь із хлопчиною верхи і тягнув по воді човна. Порозлягавшись, у човні спокійно дрімали п'ятеро юнаків, а найбільш безтурботний вигляд був у кермового.

— Хотів би я бачити, що буде, якщо він скерує не туди, куди треба, — пробурмотів Джордж, коли вони пропливали повз нас. І саме в цей момент кермовий так і зробив. Човен врізався в берег із таким звуком, ніби одночасно розірвали сорок тисяч лляних простирадл. Двоє чоловіків, кошик і три весла враз вилетіли з човна через лівий борт і порозлітались по берегу. За якусь мить потому двох інших висадило з правого борту і примостило поміж багрів, вітрил, валіз та пляшок. Останній проїхав ще ярдів зо двадцять далі і вилетів головою вперед.

Все це значною мірою розвантажило човен, він став набагато легшим, і хлопчина, зриваючи голос, погнав свого скакуна галопом. Юнаки сиділи і лише дивились один на одного. Пройшло кілька секунд, коли вони зрозуміли, що з ними трапилось, і тоді щосили почали кричати хлопчині, щоб він зупинився. Але той, вочевидь, був надто заклопотаний конем, щоб їх почути. Ми сиділи і дивилися, як вони чимдуж бігли за ним, аж поки не зникли вдалині.

Я не можу сказати, що співчував їхній невдачі. Навпаки, я хотів би, щоб усіх молодих дурнів, які в такий спосіб тягнуть свого човна (а їх вдосталь) спіткало те саме. Ризикуючи самі, вони, крім того, створюють загрозу і незручності для всіх інших човнів. Несучись на такій швидкості, вони не зможуть звернути з чийогось шляху чи дати можливість комусь їх обминути. Їх мотузка може зачепитись за вашу щоглу і перекинути вас, або ж захопити когось у човні і або скинути його у воду, або порізати йому обличчя. Найкраще в такій ситуації — це міцно триматися і бути готовим зустріти їх нижнім кінцем щогли.

Пригод, пов'язаних із волочінням човна, безліч, але найбільш захопливі — це коли човна тягнуть дівчата. Це відчуття, яке варто пізнати кожному. Для цього завжди береться три дівчини: дві тягнуть мотузку, а третя бігає довкола і хихикає. Зазвичай усе починається з того, що мотузка повністю їх обплутує. Мотузка обплутується довкола їхніх ніг, і їм доводиться сідати на дорозі і розплутувати одна одну. Потім вона закручується їм на шиї і мало що не душить. Нарешті вони її розпрямляють і починають бігти, тягнучи човен з досить-таки

небезпечною швидкістю. Через сто ярдів вони повністю видихаються і зупиняються. Вони сідають на траву і сміються. Перш ніж ви починаєте розуміти, в чому річ, чи встигаєте вхопитися за весло, вашого човна відносить на середину і починає крутити.

— О, поглянь! — кажуть вони. — Він уже на самій середині.

Після того деякий час вони тягнуть рівномірно. А потім одна з них раптом вирішує защепнути шпилькою плаття. Дівчата зупиняються, і човен сідає на мілину.

Ви вистрибуєте, відпихаєте його і кричите дівчатам, щоб вони не зупинялися.

— Що? Що трапилось? — гукають вони у відповідь.

— Не зупиняйтеся! — кричите ви.

— Що-що?

— Не зупиняйтеся, давайте, тягніть.

— Емілі, сходи до них, запитай, чого вони хочуть, — каже одна з них. Емілі повертається до нас і запитує, в чому річ.

— Що ви хотіли? — питає вона. — Щось трапилось?

— Ні, — відповідаєте ви, — все гаразд, давайте, тягніть. Тільки не зупиняйтеся, розумієш?

— Чому?

— Тому що коли ви зупиняєтесь, ми не можемо кермувати. Човен повинен бути в русі.

— Бути в чому?

— В русі. Човен повинен рухатись.

— Добре, я передам їм. Ми все добре робимо?

— Так, звичайно, все чудово. Тільки не зупиняйтеся.

— Це зовсім неважко. Я думала, буде значно важче.

— Та ні, все досить просто. Потрібно тільки постійно тягти, і все.

— Я зрозуміла. Подайте мені мою хустину, вона під подушкою.

Ви знаходите хустину і подаєте їй. Саме в цей час приходить інша і каже, що вона також хотіла б взяти свою. Про всяк випадок вони беруть ще хустину Мері, але Мері вона не потрібна, тож вони приносять її назад, а натомість беруть гребінця. Минає хвилин двадцять, поки вони повертаються до мотузки, а за наступним поворотом вони бачать корову. Вам доводиться вилазити з човна і проганяти корову з їхнього шляху.

Коли дівчата тягнуть човна, нудьгувати в ньому вам не доведеться.

Нарешті Джордж таки розібрався з мотузкою і без зупинок дотяг нас до Пентон-Хука.

Там ми почали обговорювати важливе питання ночівлі. Тої ночі ми вирішили спати у човні. Ми могли зупинитися на ночівлю або пройти далі за Стейнс. Сонце було ще високо, і вкладатися спати було ще

зарано. Тож ми вирішили пройти до Раннімід а. Це ще три з половиною милі. Там спокійна лісиста місцинка біля річки, і якраз там можна було б зупинитися.

Потім ми все ж пошкодували, що не зупинилися біля Пентон-Хука. Пройти три чи чотири милі проти течії з самого раночку — дрібниця, а от наприкінці довгого дня — досить обтяжливо. На тих останніх милях вас вже зовсім не цікавлять довколишні краєвиди. Ви вже не розмовляєте і не смієтеся. Кожних півмилі вам видаються за дві. Ви ніяк не можете повірити в те, що ви лише там, де ви є. Починаєте переконувати себе в тому, що з картою щось не те. А коли вам здається, що ви вже пройшли миль з десять, а шлюзу все ще не видно, закрадається серйозне побоювання, що його хтось поцупив і втік із ним.

Пригадую, як одного разу я був просто збитий наповал (я маю на увазі — в переносному значенні). Я вирушив на річку з однією молодою пані, кузиною по материнській лінії. Ми гребли вниз до Горінга. Було вже досить пізно, і нам хотілося якнайшвидше дістатися до нього, принаймні, вона дуже цього хотіла. Коли ми допливли до Бенсонського шлюзу, було вже пів на сьому, і починало сутеніти. Вона почала хвилюватися і сказала, що повинна повернутися додому до вечері. Я відповів, що я також був би не проти, і дістав свою карту, щоб поглянути, скільки нам ще залишилось. Як виявилось, до наступного шлюзу, у Воллінгфорді, залишалося півтори милі, а звідти — ще п'ять до Кліва.

— Усе гаразд! — сказав я. — Десь перед сьомою ми будемо біля наступного шлюзу, а там залишиться ще один, і все. — Я згорнув карту і взявся гребти.

Ми минули міст, і невдовзі потому я запитав її, чи не видно ще шлюзу. Вона відповіла, що не бачить жодного шлюзу, на що я лише мугикнув і продовжував гребти. Пройшло хвилин зо п'ять, і я попросив її поглянути знову.

— Та ні, — сказала вона. — Нічого навіть схожого на шлюз я не бачу.

— А ти… ти впевнена, що, коли ти побачиш його, то зрозумієш, що це шлюз? — нерішуче запитав я, намагаючись не образити її.

Проте моє запитання її таки образило, і вона запропонувала мені поглянути самому. Я відклав весла і обернувся. На милю вперед перед нами простяглася оповита сутінками річка, але жодних ознак шлюзу я не розгледів.

— А може ми заблукали? — запитала моя супутниця.

Я не думав, щоб таке могло статися, однак припустив, що, можливо, ми десь звернули у відвідний канал і зараз рухаємося до водоспаду.

Ця думка вкрай її засмутила, і вона заплакала. Вона сказала, що ми потонемо і що це їй покарання за те, що вона поїхала зі мною.

Мені видалося таке покарання надміру жорстоким, але моя кузина була іншої думки і висловила сподівання, що незабаром усе скінчиться.

Я спробував підняти її дух і сказав, щоб вона так не переймалася. Я сказав, що скоріш за все я гріб не так швидко, як того хотів би, і незабаром ми дістанемося до шлюзу. І я прогріб ще одну милю.

Тут я вже і сам почав хвилюватися. Я знову подивився на карту. На ній було чітко зазначено Воллінфордський шлюз за милю нижче від Бенсонського. Це була хороша, надійна карта. До того ж я сам добре пам'ятав той шлюз. Я двічі проходив через нього. Де ми є? Що з нами трапилось? Я почав думати, що все це — сон, що насправді я сплю у своєму ліжку і за мить прокинусь і мені скажуть, що вже по десятій.

Я запитав свою кузину, чи не видається їй все це за сон, на що вона мені відповіла, що хотіла запитати в мене те саме. Ми почали

розмірковувати: чи справді це був сон, і якщо це так, то хто ж спав насправді, і хто був лише сном. Ставало досить цікаво.

Я, однак, продовжував гребти, а шлюз так і не з'являвся. Ніч дедалі більше оповивала річку тінями, і вона ставала дедалі похмурішою і таємничішою. Все довкола видавалося чимось надприродним і моторошним. Я почав думати про лісовиків, духів, блукаючі вогники, про порочних дівчат, що сидять уночі на скелях і заманюють людей у коловороти, і всяку всячину. Почав шкодувати, що я недостатньо хороший, що знаю мало псалмів... І раптом, посеред цих роздумів я почув блаженні протяжні звуки пісеньки "Я їх надягнув", що супроводжувались поганенькою грою на гармонії. Я зрозумів, що ми врятовані.

Зазвичай, я не надто зачудовуюсь звуками гармоніки, але зараз... Якими прекрасними видались вони для нас обох! Вони були кращими за голос Орфея, звуки лютні Аполлона чи за будь-що інше. У нашому становищі божественна мелодія тільки ще більше роз'ятрила б наші душі. Будь-яку жалісливу гарно виконану мелодію ми сприйняли б як якесь попередження для наших душ і остаточно втратили б усяку надію. А те протяжливе, поривчасте, з невимушеними імпровізаціями "Я їх надягнув" у супроводі старенького акордеона було таким людяним і таким підбадьорливим.

Солодкі звуки ставали все ближчими, і незабаром ми порівнялися з човном, з якого вони лунали.

Це була компанія провінційних "співаків", які вийшли прогулятися річкою під місячним сяйвом. (Ніякого місяця видно не було, але це не їхня провина). Більш привабливих і таких приємних мені людей я не зустрічав. Я гукнув до них і запитав, чи не можуть вони підказати мені шлях до Воллінгфордського шлюзу. Я пояснив їм, що намагаюсь знайти його вже протягом двох годин.

— Воллінгфордський шлюз?! — перепитали вони. — Бог із вами, сер. Уже більше року, як його забрали звідси. Тепер тут немає ніякого Воллінгфордського шлюзу, сер. Зараз ви біля самого Кліва. Білл, щоб мені луснути, якщо цей джентльмен не шукає Воллінгфордський шлюз!

Я і подумати не міг такого. Мені хотілось кинутися їм на шию і вознести їм хвалу. Але течія була надто сильною, щоб я зміг це зробити, тому довелось задовольнитися звичайними словами вдячності.

Ми не переставали їм дякувати і казати, що сьогодні чудова ніч. Ми бажали їм приємної подорожі, і, мені здається, я запросив їх на тиждень до себе, а моя кузина сказала, що її матуся буде надзвичайно рада бачити їх у себе вдома. Ми заспівали хор солдатів з "Фауста" і після всього дісталися додому саме перед вечерею.

РОЗДІЛ X

Наша перша ніч. Під парусиною. Заклик про допомогу. Впертість чайника — як її здолати. Вечеря. Як відчути себе доброчесним. Потрібен облаштований, добре осушений, безлюдний острів, бажано у південній частині Тихого океану. Смішна історія, що трапилася з Джорджевим батьком. Неспокійна ніч.

Ми з Гаррісом почали думати, що Белл-Уїрський шлюз прибрали так само. Джордж дотяг нас до Стейнса, і там уже ми взялися до човна. Нам здавалося, що ми тягнемо за собою п'ятдесят тонн, і вже пройшли цілих сорок миль. Коли ми перестали тягти, було пів на восьму. Ми всілися в човен і підгребли ближче до лівого берега, вишукуючи місце, де б зупинитися.

Спочатку ми думали дійти до острова Великої Хартії. В цьому чарівному місці річка звивається долиною, вкритою м'якою зеленою травою. Нам хотілося зупинитися в якій-небудь мальовничій заводі, яких безліч біля берегів того крихітного острівка. Але зараз наші прагнення

до краси чомусь зовсім не скидалися на ті, які були вдень. Тієї ночі нас цілком задовольнило б якесь місце на воді посеред барж із вугіллям та поряд із газовим заводом. Нам не хотілося ніяких краєвидів. Нам хотілося лише якнайшвидше повечеряти і лягти спати. Та все ж таки ми догребли до того місця, його називають Мис Пікніків, і зупинилися в затишній затоці під величезним в'язом, до коріння якого ми і прив'язали свого човна.

Ми думали, що одразу ж візьмемось до вечері (щоб не гаяти часу, вирішили обійтися без чаю), але Джордж заперечив. Він сказав, що поки ще не зовсім стемніло і видно, що робиш, потрібно спочатку натягти парусину. Коли зробимо всю роботу, от тоді з легкою душею і сядемо вечеряти.

З парусиною довелось вовтузитися значно довше, ніж будь-хто з нас міг уявити. Здавалося б, нічого складного немає. Ви берете п'ять металевих дуг, схожих на велетенські ворота для крокету, і закріплюєте їх по всьому човну. Після цього розтягуєте на них парусину і прив'язуєте її. Ми думали, все це може забрати хвилин десять.

Ми недооцінювали.

Ми взяли дуги і почали вставляти їх у спеціально призначені для цього отвори. Ви навіть не можете собі уявити, яка це небезпечна робота. Оглядаючись назад, я дивуюсь, як ми залишилися живими і маємо змогу тепер про це розповідати. Це були не дуги — це були демони. Спочатку вони взагалі не хотіли триматися в тих отворах. Нам доводилось накидатись на них, товкти їх і грюкати по них багром. А коли їх уже було вставлено, виявилося, що ми їх переплутали, і нам довелося виймати їх знову.

Але тепер вони не хотіли вийматися. Двом із нас доводилось боротися з кожною з них хвилин зо п'ять, а після того вони раптово вискакували, намагаючись скинути нас у воду і втопити. Посередині

кожної з них були гачки, і варто було нам відвернутися, як вони щипали нас тими гачками за найбільш тендітні місця. Поки ми боролися з одним кінцем дуги, прагнучи змусити його виконати свій обов'язок, інший підступно підкрадався до нас і бив нас по голові.

Врешті-решт нам вдалося встановити їх усі, і лишалося натягти на них парусину. Джордж розгорнув її і прив'язав один кінець до носа човна, Гарріс стояв посередині, щоб прийняти його від Джорджа і розгорнути в мій бік. Я стояв на кормі і був готовий прийняти парусину. Поки вона дійшла до мене, минуло багато часу. Свою частину роботи Джордж зробив бездоганно. А от Гарріс — він ніколи раніше цього не робив — все і зіпсував.

Як йому це вдалося, я не знаю. Та він і сам не міг цього пояснити. Але якимось дивним чином після десяти хвилин надлюдських зусиль він спромігся повністю загорнутися в парусину. Він так щільно обкутався нею, так міцно підібрав її, що ми не могли його звідти витягти. За свою свободу, яка належала йому по праву від народження, як і кожному англійцеві, він, звичайно, боровся, не шкодуючи сил. У цій боротьбі (про це я дізнався пізніше) він добряче вдарив Джорджа. Тоді Джордж, обдаючи Гарріса лайками, також вступив у боротьбу, зрештою сам заплутався і також загорнувся в парусину.

На той час я нічого про це не знав. Я взагалі не розумів, що відбувається. Мені було наказано стояти там, де я стояв, і чекати, доки парусина не дійде до мене. Тож ми з Монморенсі стояли там і спокійно собі чекали.

Ми бачили, що парусина чомусь різко смикається і сильно підстрибує, але вважали, що все так і повинно бути, тому і не втручалися.

Ми також чули їхні приглушені голоси, які долинали десь із-під парусини, але подумали, що робота завдає їм багато клопоту, і вирішили, що приєднаємось, коли все вже буде трохи простіше.

Деякий час ми чекали. Але все вказувало на те, що справа дедалі більше ускладнюється. Нарешті над бортом човна, викручуючись, з'явилася Джорджева голова і заговорила.

Вона сказала:

— Ти що, не можеш допомогти, роззяво? Стоїш, як набальзамована мумія, і не бачиш, що ми тут задихаємось. Бовдур!

Я завжди готовий прийти на допомогу, коли мене про це просять. Тож я підійшов і звільнив їх. І досить вчасно, тому що лице у Гарріса вже майже почорніло.

Після того нам довелося ще з півгодини добряче попрацювати, щоб зробити все як належить. Потім ми прибрали в човні і взялися до приготування вечері. Ми поставили кип'ятити воду в чайнику на носі човна, і, вдаючи, що не звертаємо на нього уваги, самі пішли на корму діставати все інше.

Це єдиний спосіб на річці змусити чайник закипіти. Якщо він побачить, що ви чекаєте на нього і намагаєтеся стежити за ним, він ніколи навіть не зашумить. Потрібно йти і братися до їжі, так, ніби ви не збираєтесь пити ніякого чаю. Тоді ви досить скоро почуєте, як він булькотить, благаючи вас якнайшвидше зробити чай.

Якщо ви дуже квапитесь, можна також (добряче допомагає) голосно розмовляти між собою про те, як ви не хочете чаю і не збираєтесь нічого запарювати. Ви підходите якомога ближче до чайника, щоб він міг вас чути, і вигукуєте: "Я не хочу ніякого чаю, а ти, Джордже?" А Джордж вам гукає у відповідь: "Та ні. Я взагалі не люблю чай. Замість чаю

попиймо лимонаду. Чай так погано перетравлюється". Після цих слів вода з чайника починає аж виплескуватися і гасить спиртівку.

Ми застосували цю невинну хитрість, і, як наслідок, поки ми все приготували, чай був готовий. Ми засвітили ліхтар і, всівшись навпочіпки, взялися до вечері.

Ми не могли дочекатися тієї вечері.

Впродовж тридцяти п'яти хвилин у всьому човні не пролунало жодного звуку. Чути було лише як побрязкують ножі з тарілками і розмірено працюють чотири пари щелеп. По закінченні тридцять п'ятої хвилини Гарріс видихнув: "У-ух!", витягнув з-під себе ліву ногу і простягнув її перед собою, помінявши місцями з правою.

П'ять хвилин потому Джордж також сказав "У-ух!" і жбурнув на берег свою тарілку. Ще через три хвилини Монморенсі виявив перший, відтоді, як ми вирушили, знак задоволення. Він перевернувся на бік і розкинув лапи. Потім я сказав "У-ух!" і, відкинувши голову назад, вдарився об дугу, але не звернув на це жодної уваги. Я навіть не вилаявся.

Як добре почуватися ситим! Почуваєшся таким задоволеним самим собою і всім світом! Люди, котрі пересвідчились в цьому на собі, кажуть, що чисте сумління робить вас щасливим і задоволеним. Але повний шлунок робить це аніскілечки не гірше. Більше того — це дешевше і простіше. Після ситної хорошої їжі почуваєшся таким поблажливим і великодушним, таким благородним і добросердним.

Дивовижно, наскільки наш розум підвладний травним органам. Ми не зможемо ні працювати, ні думати, якщо цього не захоче наш шлунок. Він нав'язує нам емоції, пристрасті. Після того як він отримає яйце з беконом, він каже: "Працюй!". Після біфштекса і портера — "Спи!".

Після чашки чаю (дві повних ложки на чашку і настоювати не більше трьох хвилин) він каже мозкові: "А тепер вставай, і покажи, на що ти здатен. Будь красномовним, серйозним і чуйним. Поглянь світлим поглядом на Природу і на життя. Розправ білі крила своїх трепетних думок і лети, немов божественний дух, над метушливим світом, поміж довгими рядами палаючих зірок до воріт вічності!"

Після гарячих пампушок він каже: "Будь тупим і бездушним, наче худоба у полі, безмозка тварина з байдужим поглядом, в якому немає навіть іскорки уяви, надії, страху, любові і життя". А після бренді, прийнятого в достатній кількості, він каже: "А тепер, давай, будь нерозумним, зубоскаль та спотикайся, щоб твої друзі могли посміятися, мели дурниці і белькочи, покажи, яким безпорадним дурником є бідолаха, чий розум і воля потонули, немов кошенята, у чарці спиртного".

Ми — не що інше, як жалюгідні раби свого шлунка. Не прагніть моральності та праведності, друзі мої. Пильнуйте свого шлунка. Дбайливо і розсудливо добирайте йому їжу. І тоді чесноти і вдоволеність запанують у вашому серці. І вам не потрібно буде докладати до цього жодних зусиль. Ви станете хорошим громадянином, люблячим чоловіком і ніжним батьком — благородною і благочестивою людиною.

Перед вечерею Гарріс, Джордж і я були сварливими, прискіпливими і дратівливими. Після вечері ми сиділи і з сяючими усмішками дивилися одне на одного. Ми усміхались навіть до собаки. Ми всі любили одне одного, ми любили всіх, Гарріс, проходячи повз Джорджа, наступив йому на мозоль. Якби це сталося перед вечерею, Джордж висловив би всі, які тільки можна, побажання на долю Гарріса у цьому і в наступному житті, і які змусили б здригнутися кожну мислячу людину.

Тепер же він сказав: "Обережно, друже: там вавка".

А Гарріс замість того, щоб зробити зауваження у найнепривабливіших тонах, про те що Джорджеві ноги обійти неможливо, бо він розкинув їх на десять ярдів від себе, замість того, щоб припустити, що з такими довжелезними ногами Джордж ніколи не поміститься у звичайному човні, замість того, щоб запропонувати Джорджеві звісити ноги за борт, що він зробив би перед вечерею, зараз лише промовив: "О, я перепрошую, друже. Сподіваюсь, я не зробив тобі боляче".

І Джордж відповів: "Зовсім ні", бо він сам винуватий, Гарріс же сказав, ні, винуватий у цьому саме він.

Слухати їх було — саме задоволення.

Ми закурили люльки і, милуючись тихою ніччю, сиділи і розмовляли.

Джордж сказав, що було б гарно завжди так жити — поодаль від світу з його гріхами і спокусами розміреним спокійним життям — і творити добро. Я мовив, що цього я прагнув завжди. І ми почали обговорювати, як би нам чотирьом забратися кудись далеко, облаштуватися на якомусь безлюдному острові і жити там собі посеред лісу.

Гарріс сказав, що, наскільки він чув, найгірше на безлюдних островах те, що там дуже волого. Джордж відповів, що, якщо добре осушити острів, то буде все гаразд.

Тоді ми перейшли до теми осушування.

Тут Джорджеві згадалася дуже смішна історія, яка одного разу трапилася з його батьком. Він розповів, як його батько з приятелем, подорожуючи по Уельсу, зупинились на ночівлю в сільському готелі. Там була ще якась компанія, і вони приєдналися до них, щоб розділити вечірнє дозвілля.

Вони дуже весело провели вечір і засиділись допізна, а коли настав час іти спати, вже були трішки веселенькі (батько Джорджа тоді був ще дуже молодим). Вони (батько Джорджа та його приятель) мали спати в одній кімнаті, але на різних ліжках. Вони взяли свічку і пішли нагору. Коли вони зайшли в кімнату, свічка, похитнувшись, торкнулася до стіни і згасла, тож їм довелось роздягатися в темноті і навпомацки добиратися до ліжка. Це їм вдалося, але замість того щоб влягтися в різні ліжка — а вони думали, що саме так і роблять, — вони обидва вклалися на одне, самі про це не здогадуючись. Один ліг, як належить, а другий заліз із протилежного боку і влігся, поклавши ноги на подушку.

Якийсь час вони мовчали, а потім батько Джорджа сказав:

— Джою!

— Що таке, Томе? — відповів голос Джоя з протилежного кінця ліжка.

— У моєму ліжку хтось є, на моїй подушці його ноги.

— Це неймовірно, Томе, але, провалитись мені крізь землю, якщо в моєму ліжку також хтось не спить!

— Що ти збираєшся робити? — запитав батько Джорджа.

— Ну, я збираюсь його скинути, — відповів Джой.

— Я теж, — рішуче сказав батько Джорджа.

Після короткої сутички почулось, як щось важке двічі гупнуло об підлогу, а потім сповнений жалю голос сказав:

— Томе!

— Ну?

— Ти як?

— По правді сказати, той "хтось" мене скинув.

— І мій також. Ти знаєш, не подобається мені цей готель, що скажеш?

— А як називався той готель? — запитав Гарріс.

— "Свиня і свисток", — сказав Джордж. — А що таке?

— А-а, тоді це не те, — відповів Гарріс.

— Ти про що? — запитав Джордж.

— Це дуже цікаво, — пробурмотів Гарріс, — але точнісінько така сама історія трапилася колись із моїм батьком в якомусь сільському готелі. Я часто чув, як він розповідав цю казочку. Я подумав, що, можливо, це той самий готель.

Тієї ночі ми полягали спати о десятій. Я думав, що через втому спатиму дуже міцно, але вийшло інакше. Зазвичай я лягаю, пригортаюся до подушки, а потім хтось стукає у двері і каже, що вже пів на дев'яту. Але тієї ночі все було проти мене: стільки всього нового довкола, твердий човен, незручна поза (мої ноги були під одним сидінням, а голова — під іншим), плюскіт води і вітер поміж гілок заважали мені і не давали заснути.

На кілька годин я таки заснув. Але тут щось у човні, що виросло саме тієї ночі — я точно знаю, що його не було, коли ми вирушали, і так само воно зникло вранці, — впилось мені в хребет. Деякий час я з ним

так і спав. Мені снилося, що я проковтнув соверена[14], і хтось хоче якимсь буравом просвердлити мені у спині дірку, щоб дістати його. Мені видається, що це дуже нелюдяно з їхнього боку. Я кажу, що краще я буду винен їм гроші, а в кінці місяця вони зможуть їх отримати. Але вони не хочуть мене слухати і кажуть, що буде краще, якщо вони дістануть його зараз, інакше доведеться платити відсотки. Деякий час я з ними сперечався, а потім сказав їм усе, що про них думаю. Після цього вони так крутонули буравом, що я прокинувся.

У човні було задушливо, і в мене розболілася голова. Я вирішив вийти подихати свіжим нічним повітрям. Накинув на себе, що зміг знайти — щось своє, щось Джорджеве, а щось Гаррісове, — і виліз на берег.

Ніч була чудова. Місяць уже заховався і залишив землю віч-на-віч із зірками. Здавалося, що коли ми, її діти, спимо у тій мовчазній тиші, зірки розмовляють із нею, своєю сестрою, розповідаючи про щось надзвичайно таємниче. Їх голос надто об'ємний і глибокий, щоб людське вухо могло його вловити.

Перед цими зірками, такими холодними і яскравими, ми відчуваємо якийсь благоговійний страх. Ми почуваємося, наче діти, що придріботіли своїми маленькими ніжками до якогось напівосвітленого Божого храму. Їх учили поклонятися цьому Богові, але не сказали, який він із себе. Вони стоять під лунким куполом, всіяним нескінченними ланцюжками тьмяних вогників, і дивляться вгору, з надією і страхом очікуючи появи якогось величного видіння.

І все ж ніч здається сповненою затишку і сили. В її величавій присутності наші маленькі прикрощі кудись присоромлено зникають. День був сповнений хвилювань і турбот. Наші серця переповнились злістю і гіркими думками, а світ видавався таким жорстоким і таким несправедливим до нас. І ось приходить ніч. Вона, немов велика любляча мати, ніжно кладе свою руку на нашу розтривожену голову, повертає наше заплакане личко до себе і усміхається. Вона нічого не

говорить, але ми знаємо, що вона хоче нам сказати. Ми пригортаємося розпашілою щокою до її грудей — і біль зникає.

Інколи наш біль стає нестерпним, і ми мовчки стоїмо перед нею, тому що словами наш біль передати неможливо. Вона чує лише наш стогін. Серце Ночі сповнене жалю до нас: вона не може полегшити наші страждання. Вона бере наші руки у свої, і світ стає таким крихітним і далеким. Вона здіймає нас на своїх темних крилах, і за якусь мить перед нами з'являється Хтось, ще могутніший від неї. Осяяне світлом невимовної краси, яке випромінює цей Хтось, перед нами, наче книга, розкривається все людське життя, і ми розуміємо, що Біль і Смуток — не що інше, як ангели, послані Богом.

Лише той, кому довелось приміряти вінець страждання, може побачити це чудове світло. Та, коли вони повертаються, їм не дозволено ні говорити про нього, ні розкривати таємницю, про яку вони дізналися.

Колись давно якоюсь чужою країною їхали верхи кілька доблесних лицарів. Їхній шлях пролягав через густий ліс. Щільні зарості колючих чагарників до крові роздирали тіла всякого, хто заблукав у ньому. Дерева були вкриті густим темним листям, і жодний промінь сонця не міг проникнути крізь них, щоб розсіяти імлу і смуток.

Коли вони їхали темним лісом, один із лицарів відбився від своїх товаришів і відійшов надто далеко. Він до них не повернувся. Далі вони їхали без нього і гірко тужили, оплакуючи його, немов покійника.

Нарешті вони дісталися до прекрасного замку, до якого йшли увесь цей час. Багато днів провели вони у ньому в розвагах і веселощах. І от одного вечора, коли вони, сидячи у великій залі довкола вогню, безтурботно попивали свій улюблений напій, до неї увійшов їхній загублений товариш і привітав їх. Його одяг був обірваний, немов на жебракові. Усе його ніжне тіло було вкрите ранами. Але очі його сяяли і випромінювали невимовну радість.

Вони почали розпитувати його про все, що з ним трапилось. Він розповів, що загубився в темному лісі і багато днів і ночей блукав по ньому. Весь у ранах, стікаючи кров'ю, він уже був готовий померти.

А потім, коли здавалося, що смерть уже зовсім поряд, із темних непрохідних заростей раптом з'явилася величава жінка. Вона взяла його за руку і повела якимись звивистими стежками, невідомими жодній людині. Вона вела його, доки темрява лісу не розступилася перед сяючим світлом. У порівнянні з ним світло дня було все одно, що світло ліхтаря при сонці. І в цьому прекрасному світлі наш утомлений лицар, немов уві сні, побачив образ. Він видався йому таким величним і таким чистим, що він забув про свої криваві рани і стояв, охоплений глибокою, наче море, радістю. Описати глибину тієї радості не в змозі жодна людина.

Образ розвіявся, і наш лицар, впавши на коліна, подякував добрій святій, котра у тому похмурому лісі вказала йому дорогу, і він зміг побачити образ, що таївся в ньому.

Ліс цей називався Смутком, а що ж до образу, який тоді побачив наш лицар, то про нього ми ні говорити, ні розповідати не в праві.

РОЗДІЛ XI

Як Джордж колись прокинувся зранку. Джордж, Гарріс і Монморенсі не зносять навіть вигляду холодної води. Героїзм та рішучість Джея. Джордж і його сорочка: історія з мораллю. Гарріс куховарить. Історичний огляд, який включено спеціально для школярів.

Наступного ранку я прокинувся о шостій і побачив, що Джордж також уже не спить. Ми обидва перевернулися на інший бік і спробували заснути знову, але нічого не вийшло. Якби у нас була якась інша особлива причина, яка не дозволяла б нам спати далі і змусила нас піднятися і вдягтися, щойно ми поглянули на годинники, ми одразу ж

залізли б назад у ліжко і проспали до десятої. А зараз, коли на всій землі не було жодної необхідності вставати протягом щонайменше двох найближчих годин, і прокидатися в цей час було повним безглуздям, доводилось поступатися невблаганності природи, і ми відчули, що полежати ще хвилин зо п'ять — для нас рівнозначно смерті.

Джордж розповів, що таке саме, навіть гірше, трапилося з ним приблизно півтора року тому, коли він винаймав житло у якоїсь місіс Ґіппінґс. Одного вечора його годинник почав неправильно показувати час і зупинився.

О чверть на дев'яту. Тоді він того не знав, тому що з якихось причин забув його накрутити, перед тим як лягати спати (річ для нього незвичайна). Він просто повісив його над подушкою, навіть не поглянувши на нього.

Було це взимку, десь перед найкоротшим днем. Упродовж цілого передсвяткового тижня стояв туман.

І те, що було досить темно, коли Джордж уранці прокинувся, аж ніяк не могло зорієнтувати його в часі. Він простяг руку і зняв годинника. Той показував чверть на дев'яту.

— Ангели святі, заступники небесні, рятуйте! — вигукнув Джордж. — Я ж на дев'яту повинен бути в Сіті. Чому мене ніхто не розбудив? Неподобство!

Він відкинув годинник і зістрибнув із ліжка. Прийняв холодний душ, умився, убрався, поголився з холодною водою, бо на гарячу було ніколи чекати, і перед тим як виходити, знову поглянув на годинник.

Чи то через те, що годинник трусонуло, після того як його жбурнули на ліжко, чи з якихось інших причин, Джордж сказати не міг, — але він

пішов. Було чітко зрозуміло: від чверть на дев'яту він почав іти і зараз показував за двадцять хвилин дев'яту.

Джордж схопив його і рушив униз сходами. У вітальні було темно і тихо: не горів камін, ніхто не подавав ніякого сніданку. Джордж подумав, що це було надзвичайним неподобством з боку місіс Ґіппінґс, і вирішив після повернення ввечері додому сказати їй усе, що він про неї думає. Надягнувши пальто і капелюха і схопивши парасольку, він рушив до вхідних дверей. Двері ніхто навіть не відмикав. Джордж вилаяв місіс Ґіппінґс, обізвавши її старою ледаркою, і здивувався, що хтось не може піднятися у належний добропорядним людям час. Він відщепнув двері, відчинив їх і вибіг на вулицю.

Він щодуху пробіг чверть милі, і тут йому почало здаватися дивним і незрозумілим, чому довкола так мало людей і чому зачинені всі крамниці. Ранок був справді досить темним і туманним, але було б дивно, якби через це все довкола зупинилося. От йому потрібно йти на роботу: чому ж тоді інші люди повинні залишатися в ліжку лише тому, що надворі темно і туманно?

Нарешті він дістався до Холборна. Всі віконниці зачинені! Довкола жодного омнібуса! Він побачив лише трьох чоловіків, серед яких один був поліцейським, базарного візка з капустою та якийсь старий напіврозвалений екіпаж. Джордж дістав годинника і поглянув на нього: було за п'ять дев'ята! Він стояв і рахував свій пульс. Нахилився і помацав себе за ноги. Потім, тримаючи годинника в руках, він підійшов до поліцейського і запитав його, чи не знає той, котра година.

— Котра година? — перепитав поліцейський, підозріло оглядаючи Джорджа з ніг до голови. — Послухайте, зараз буде бити.

Джордж прислухався, і найближчий годинник виконав свій обов'язок.

— Але ж пробило тільки три рази! — ображено промовив Джордж, коли годинник перестав бити.

— А скільки вам хотілося б, щоб він пробив? — запитав констебль.

— Дев'ять, — відповів Джордж, показуючи свого годинника.

— Ви знаєте, де ви живете? — суворо запитав охоронець громадського порядку.

Джордж подумав і назвав свою адресу.

— Он як! — сказав поліцейський. — От що я вам пораджу. Ідіть собі спокійно додому і заберіть із собою вашого годинника. І більше ніколи так не робіть.

Замислившись, Джордж знову пішов додому і увійшов до свого будинку.

Дістався до своєї квартири, він спочатку вирішив роздягтися і знову лягти в ліжко. Та коли подумав про те, що знову потрібно буде вдягатися, вмиватися і приймати ванну, то вирішив, що не буде цього робити, а поспить, сидячи у кріслі.

Проте заснути він не зміг. Ще ніколи в житті у нього не було такого безсоння. Тож він засвітив лампу, дістав шахову дошку і вирішив зіграти в шахи з самим собою. Але і це його не підбадьорило. Це заняття видалось йому надто нудним. Він відклав шахи і спробував почитати. Нічого цікавого в читанні він також не знаходив. Врешті він знову вдягнув пальто і вийшов прогулятися.

Було надзвичайно безлюдно й похмуро. Усі поліцейські, яких він зустрічав, пильно вдивлялися в нього, не приховуючи своїх підозр. Вони спрямовували на нього свої ліхтарі і йшли слідом за ним. Зрештою, це

так подіяло на нього, що в нього з'явилося відчуття, ніби він справді щось накоїв, і щойно він чув, як наближаються чиїсь розмірені кроки, одразу ж звертав на бокові вулички і ховався в темних підвороттях.

Звичайно, така поведінка ще більше підсилила підозру до нього. Поліцейські підійшли, обшукали його і запитали, що він там робить. Коли він відповів, що він просто вийшов прогулятися (була четверта година ранку), вони поглянули на нього так, що було зрозумілим, що вони йому не повірили. Двоє констеблів у штатському пішли слідом за ним додому, щоб пересвідчитися, чи справді він живе там, де сказав. Вони бачили, як він дістав свого ключа і зайшов усередину. Тоді вони зайняли позицію навпроти будинку і почали за ним спостерігати.

Зайшовши в будинок, він вирішив розпалити камін і приготувати собі щось на сніданок, просто так, аби згаяти час. Але хоч би до чого він узявся, чи то до відерця з вугіллям, чи до чайної ложки, все падало в нього з рук, або ж він об що-небудь перечіплявся. Він створював стільки шуму! І його охоплював смертельних страх від самої лише думки про те, що від цього може прокинутись місіс Ґіппінґс. Вона подумає, що це злодії, відчинить вікно і закричить: "Поліція!". І тоді тих двоє детективів увірвуться в будинок, закують його в кайдани і відвезуть у поліцейську дільницю.

У нього був хворобливо-нервозний стан. Він уявляв собі, як його допитують, як він намагається пояснити суду всі обставини, йому ніхто не вірить, і його засуджують до двадцяти років каторги, а його матуся помирає від серцевого нападу. Тому він облишив усі намагання приготувати собі сніданок, загорнувся в пальто і сидів так у кріслі, доки о пів на восьму не спустилася донизу місіс Ґіппінґс.

Джордж сказав, що від того часу він ніколи більше не вставав так рано: навчило його дуже добре.

Ми сиділи, закутавшись у покривала, і Джордж розповідав мені цю правдиву історію. Він закінчив, і я взявся будити Гарріса веслом. Вдалося мені це зробити лише після того, як я штурхнув його втретє. Він повернувся на інший бік і сказав, що він за хвилинку спуститься і що він хотів би отримати свої черевики на шнурівці. Ми нагадали йому, де він є, щоправда довелося застосувати багор. Гарріс аж підскочив, через що Монморенсі, котрий мирно спав у нього на грудях, полетів шкереберть через увесь човен.

Потім ми відгорнули парусину, і всі четверо висунули назовні голови. Подивилися на воду, і по спинах у нас побігли мурашки. Напередодні ввечері ми казали, що прокинемося зраночку, поскидаємо всі покривала, відкинемо парусину і, з радісними криками шубовснувши в річку, насолоджуватимемось купанням. Та чомусь зараз, коли настав ранок, ця затія виявилась не такою привабливою. Вода виглядала мокрою і холодною, а пронизливий вітер пробирав до кісток.

— Ну, хто перший? — нарешті сказав Гарріс. Першим бути не зголосився ніхто. Джордж, оскільки це стосувалось його особисто, вирішив це питання швидко: він тихенько всівся подалі у човні і почав натягувати шкарпетки. Монморенсі мимоволі заскавулів так, ніби сама лише думка про купання наганяла на нього жах. Гарріс сказав, що потім буде досить-таки важко знову забиратися в човен, і пішов складати свої штани.

Мені не хотілося відступати, хоча я також не був у захваті від купання. Я подумав, що у воді можуть бути різні корчі та водорості. Тому вирішив піти іншим шляхом — ставши скраєчку, побризкати на себе водою. Я взяв рушника, вибрався на берег і виліз на гілку, що звисла над річкою.

Було дуже холодно. Вітер пробирав наскрізь. Я таки вирішив не бризкати на себе водою, а повернутися до човна і вбратися. Я вже було розвернувся, щоб так і зробити, коли раптом клята гілляка переломилася, і я разом з рушником з оглушливим сплеском шубовснув

у воду. Перш ніж я зрозумів, що трапилось, я вже був посеред річки, з добрим галоном темзівської води всередині.

— Боже праведний! Старий Джей таки пірнув, — почув я голос Гарріса, коли відсапуючись, з'явився над водою. — А я думав, що в нього не стане духу це зробити. Що скажеш?

— Ну як? — гукнув Джордж.

— Чудово, — відповів я, спльовуючи. — Ви йолопи, якщо не хочете спробувати. Ні за що у світі я не пропустив би такої нагоди. Спробуйте! Трішки рішучості, і все.

Але мені не вдалося їх переконати.

Того ранку, коли я одягався, сталася одна досить забавна історія. Я дуже замерз і, повернувшись у човен, намагався якомога швидше надягти сорочку. Я випадково випустив її, і вона впала в річку. Це мене страшенно розлютило, а ще більше — коли Джордж розреготався. Я не бачив у тому нічого смішного і так Джорджеві і сказав. Але він тільки ще більше почав реготати. Я ще не бачив, щоб хто-небудь так сміявся. Нарешті мені просто терпець урвався, і сказав йому, що він скажений дурень і безмозкий бовдур. Та він лише надривався від сміху. А потім, коли я розкладав сорочку на землі, то помітив, що це була зовсім не моя сорочка, а Джорджева. Я помилково взяв її замість своєї. Комічність ситуації пробрала й мене, і я також почав сміятися. Що частіше я переводив погляд із Джорджевої мокрої сорочки на Джорджа, заливаючись сміхом, то веселіше мені ставало. Я так сміявся, що знову випустив сорочку у воду.

— Ти не зби-збираєшся її діставати? — запитав Джордж, трясучись від сміху.

Через сміх я навіть не міг йому нічого відповісти. Але якось між нападами реготу мені нарешті вдалося витиснути з себе:

— Це не моя сорочка — це твоя!

Ніколи раніше мені не доводилось бачити, як обличчя людини із веселого так раптово стає серйозним.

— Що-о? — закричав він, зіскакуючи з місця. — Ти безголовий роззява! Ти що, не можеш бути обережнішим? Якого дідька ти не пішов одягатися на берег? Тобі взагалі не можна бути в човні! Подай мені багор.

Я намагався пояснити йому, як це все смішно, але мені це не вдалось. Інколи Джордж буває дуже тугим до жартів.

Гарріс запропонував приготувати на сніданок яєчню-бовтанку. Сказав, що сам її підсмажить. На його думку, в нього це дуже добре виходило. Він завжди смажив її на пікніках та під час прогулянок на яхті. Він був просто прославленим майстром яєчні-бовтанки. Як ми дізналися з його слів, хто хоч раз скуштував Гаррісової яєчні-бовтанки, на жодну іншу їжу після того й дивитися не хотів. А якщо вона їм не діставалась, вони просто знемагали і помирали.

Від його розмов у нас із рота покотилася слина. Ми дістали спиртівку, дали йому сковорідку і ті яйця, що ще не розбилися і не залили всього в кошику, і попросили братися до роботи.

Коли Гарріс почав розбивати яйця, у нього виникли певні труднощі. Хоча найскладнішим для нього було не розбити яйце, а вцілити вже розбитим яйцем у сковорідку, не давши йому витекти на штани чи на рукави. Зрештою йому все ж таки вдалося відправити в неї з півдюжини яєць, і, присівши навпочіпки біля спиртівки, він почав колотити їх виделкою.

Наскільки ми з Джорджем могли судити, це була досить виснажлива праця. Щойно Гарріс наближався до сковорідки, він тут же обпікався. Він усе кидав і починав пританцьовувати довкола спиртівки, трясучи рукою і проклинаючи сковорідку. Щоразу, коли ми з Джорджем поглядали на нього, він неодмінно виконував цей номер. Спочатку ми навіть подумали, що це було невід'ємною частиною кулінарної процедури.

Ми не знали, що таке яєчня-бовтанка, і думали, що це якась страва червоношкірих індіанців чи аборигенів із Сендвічевих островів, і приготування її неодмінно повинно супроводжуватись танцями та заклинаннями.

Монморенсі захотілось застромити у сковорідку носа, але киплячий смалець бризнув і ошпарив його. Тієї ж миті він також заходився пританцьовувати і причитати. Спостерігати за таким цікавим і захопливим дійством мені ще не доводилось. Ми з Джорджем навіть пожалкували, коли воно скінчилося.

Результат виявився не зовсім таким, як очікував Гарріс. Дуже мало з того, що ми побачили, нагадувало продукт кулінарії. У сковорідку потрапило шість яєць, а вийшла чайна ложка якогось пригорілого неапетитного місива.

Гарріс сказав, що в усьому винна сковорідка, і коли б у нас був котел для приготування риби та газова плита, все було б значно краще. Тож ми вирішили не готувати більше яєчні-бовтанки, доки не матимемо на господарстві всього, про що говорив Гарріс.

Коли ми закінчили снідати, сонце вже добре пригрівало. Вітер ущух, і кращого ранку годі було й чекати. Все довкола мало чим нагадувало нам, що ми у дев'ятнадцятому сторіччі. Споглядаючи на річку в світлі ранкового сонця, можна було навіть подумати, що століття, які відділяли нас від незабутнього червневого ранку 1215 року, відійшли

вбік, і ми, нащадки англійських йоменів[15] в одязі із домотканого полотна і з кинджалом за поясом, очікуємо, щоб побачити, як пишеться та надзвичайно важлива сторінка історії, значення якої через чотириста з лишнім років доніс до простих людей Олівер Кромвель, який так глибоко її вивчив.

Гарний літній ранок — сонячний, теплий і спокійний. Але в повітрі витає дух якогось наростаючого неспокою.

Король Іоанн[16] перебуває у Данкрофт-Холлі. Напередодні невеличке містечко Стейнс було сповнене брязкотом зброї, лунким цокотом кінських копит по бруківці, викриками командирів, страшними прокльонами та брутальними жартами бородатих лучників, алебардистів, списників і озброєних дротиками іноземних воїнів, які розмовляли незрозумілою мовою.

Прибувають загони лицарів та зброєносців. Їхні яскраві накидки притрушені порохами далеких доріг. Увесь вечір двері помешкань оторопілих містян тільки те й робили, що відчинялися, аби впустити нахабну юрбу солдатів, нагодувати їх і поселити, причому зробити це якнайкраще, інакше непереливки буде тому дому і всім його пожильцям, бо у ті бурхливі часи меч був усьому суддя і присяжні, обвинувач і кат, і за те, що він бере, він платить тим, що залишає живими тих, у кого взяв, якщо на те його ласка.

Довкола вогнища посеред майдану збирається щоразу більше війська баронів. Увесь вечір до самої глибокої ночі вони їдять і пиячать, а потім горланять п'яних пісень, грають в кості та лаються. Від полум'я падають химерні тіні на звалену в купу зброю та їхні незграбні постаті. Сповнені цікавості міські дітлахи підкрадаються якомога ближче, щоб подивитися на них. Міцні сільські дівчата, сміючись, підсідають до них, аби пожартувати та посміятися з відважними вояками, що так несхожі на сільських парубків, яких вони щойно залишили, і ті стоять осторонь із розгубленими посмішками на широких обличчях. У навколишніх полях тьмяно мерехтять вогні віддалених таборів, де зібралися прихильники

якого-небудь феодала, а десь там, наче безпритульні вовки, причаїлися французькі найманці підступного Іоанна.

І так, з вартовим на кожній темній вуличці, з мерехтінням сигнальних вогнів на кожному довколишньому пагорбі, пройшла ніч, і над прекрасною долиною старої Темзи настав ранок того великого дня. Дня, який так багато змінив у долях ще ненароджених поколінь.

Щойно почало сіріти, з нижнього із двох островів, трішки вище від того місця, де ми зараз стоїмо, вже було чути гамір і голоси робітників. Ввечері сюди доправили величезне шатро, і тепер його встановлювали. Теслі облаштовували ряди лав, а з Лондона прибули підмайстри з різнобарвними сувоями шерсті і шовку та гаптованим золотом і сріблом одягом.

А ось, погляньте! Дорогою, що звивається вздовж берега, сміючись і розмовляючи глибоким гортанним басом, від Стейнса до нас спускаються з десяток міцних алебардистів. Це — люди баронів. Вони зупиняються на протилежному березі десь сотнею ярдів вище від нас і, обіпершись на свою зброю, чекають.

Щогодини дорогою підходять усе нові групи й загони озброєних людей. Їхні шоломи і лати довгими рядами виблискують у вранішньому сонці, аж поки вся дорога, скільки сягає око, не стане вщерть заповненою блискучим металом і гарцюючими кіньми. Вершники щось вигукують і переїжджають від однієї групи до іншої. Невеликі знамена ліниво тріпочуть під подихом теплого вітру. Час від часу відбуваються якісь рухи: ряди розступаються, даючи дорогу, і який-небудь великий барон верхи на своєму бойовому коні, в оточенні охорони і зброєносців проходить вздовж, щоб зайняти своє місце на чолі своїх кріпаків і васалів.

А вгорі на схилі Купер-Хілла, що саме навпроти, збираються здивовані селяни та зацікавлені містяни, котрі прибігли із Стейнса. Ніхто

з них достеменно не знає, до чого вся ця метушня, і в кожного своя думка про цю велику подію, на яку вони прийшли подивитися. Дехто каже, що цей день буде на благо всім, але старі люди хитають головами, мовляв, такі казочки вони вже чули й раніше.

А вся річка вниз від Стейнса всіяна човнами, човниками і рибальськими плетінками, які зараз не в пошані і використовуються лише найбіднішими. Міцні гребці перетягують їх через пороги, де згодом постане прекрасний Белл-Уїрський шлюз, і вони, наблизившись, наскільки їм стало хоробрості, згуртовуються довкола великих накритих човнів, що вишикувались у готовності доправити короля Іоанна до місця, де чекає його підпису доленосна Хартія[17].

Уже полудень, і ми разом з усіма людьми впродовж багатьох годин терпляче чекаємо. Поміж народу вже чути розмови, що верткому Іоаннові знову вдалося вислизнути з рук баронів, і разом зі своїми найманцями він утік із Данкрофт-Холлу, і що незабаром, замість того щоб підписувати хартії вольностей для свого народу, він займеться іншими справами.

Аж ні! Цього разу його вхопили залізними кліщами, і даремно він намагався вивернутися й вислизнути. Десь далеко внизу на дорозі з'являється хмаринка куряви. Вона наближається і росте. Дедалі голоснішим стає стукіт копит. Блискуча кавалькада яскраво вбраних лордів і лицарів просувається від однієї групи людей до іншої. З усіх боків її супроводжують йомени баронів, а посередині — король Іоанн.

Він верхи прямує туди, де на нього чекають у всій готовності човни, а великі барони виступають із шеренг, щоб привітати його. Він вітається з ними з усмішкою на устах, він говорить приємні дружелюбні слова, наче його запросили на якийсь бенкет, влаштований на його честь. Але, вже привстаючи, щоб злізти з коня, він окидає швидким поглядом своїх французьких найманців, які вишикувались позаду, і грізні шеренги баронівських вояків, що оточили його зокола.

А може ще не пізно? Один потужний несподіваний удар вершникові збоку, заклик до французьких вояків, відчайдушна атака на розгублені шеренги, що стоять поперед нього, — і всі ці бунтівні барони пошкодують про той день, коли вони насмілилися втрутитись у його плани! Вправною рукою можна переламати гру навіть у такий момент. Був би тут зараз Ричард![18] Він би вирвав із рук чашу свободи, яку Англія піднесла до своїх уст, і ще сотню років не дізналася б, яка вона на смак, ця свобода.

Але перед суворим виглядом англійських вояків серце короля Іоанна відступає, він знову береться за вуздечку, злазить з коня і сідає у перший човен. Барони, тримаючись своїми вкритими латами руками за руків'я мечів, ідуть за ним. Віддають наказ вирушати.

Яскраво прикрашені човни повільно відпливають від берега в Раннімеді. Повільно проти швидкої течії вони прокладають собі шлях і, з глухим звуком вдаряючись, пристають до берега невеличкого острова, який віднині буде носити назву острова Великої Хартії. Король Іоанн сходить на берег, і ми, затаївши подих, мовчки чекаємо. І ось повітря здригається від гучного крику: на наших очах міцно закладено великий наріжний камінь англійського храму свободи.

РОЗДІЛ XII

Генрі VIII і Анна Болейн. Незручності проживання в одному будинку з парою закоханих. Час випробувань для англійського народу. Нічні пошуки краси. Безпритульні і бездомні. Гарріс готується померти. З'являється ангел. Раптовий напад веселощів у Гарріса. Легка вечеря. Сніданок. Дорога гірчиця. Жахлива битва. Мейденхед. Ми йдемо під вітрилом. Троє рибалок. Ми прокляті.

Я сидів на березі, малюючи в уяві всі ці сцени, коли Джордж сказав, що якщо я вже достатньо відпочив, то чи не хотів би я допомогти йому

помити посуд. Це повернуло мене від днів славетного минулого до прозаїчного сьогодення з усіма його незгодами та гріховністю.

Я спустився у човен і за допомогою дерев'яної палички та жмутка трави вичистив сковорідку, а потім витер її Джорджевою мокрою сорочкою.

Ми пішли на острів Великої Хартії і поглянули на камінь, який стояв там у будинку і на якому, як кажуть, було підписано визначну хартію. Чи була вона підписана саме тут чи, на іншому березі, біля Раннімеда, як стверджують інші, невідомо. Хоча я більше схильний до відомої серед людей версії з островом. Поза всяким сумнівом, якби я був одним із тогочасних баронів, я всіляко намагався би переконати своїх товаришів у тому, що такого верткого клієнта, як король Іоанн, слід доправити саме на острів, де в нього було б значно менше можливостей влаштувати якийсь сюрприз чи знову щось викинути.

Біля Енкервік-Хаус, що неподалік від мису Пікніків, є руїни старого монастиря. Кажуть, що біля цього монастиря Генрих VIII зустрічався з Анною Болейн[19]. Він також часто зустрічався з нею і біля замку Хевер у Кенті, і десь поблизу Сент-Олбенс. У ті дні англійцям, напевно, важко було віднайти якийсь клаптик землі, де б не побувала ця молода легковажна парочка.

Чи доводилось вам коли-небудь жити в будинку, в якому є закохана парочка? Витримати це надзвичайно важко. Ви вирішуєте піти посидіти у вітальні і вирушаєте туди. Щойно ви відчиняєте двері, як одразу чуєте якийсь галас, ніби хтось щось раптом згадав. Ви заходите і бачите, що Емілі стоїть біля вікна і з цікавістю спостерігає за протилежним боком вулиці, а в іншому кінці кімнати ваш приятель Джон Едвард з головою поринув у розглядання фотографій чиїхось родичів.

— О! — говорите ви, зупинившись у дверях. — Я не знав, що тут хтось є.

— Та невже? — холодно промовляє Емілі. Своїм тоном вона дає вам зрозуміти, що не вірить вам.

Якусь мить ви вагаєтесь, а потім кажете:

— Тут дуже темно. Чому ви не запалите газ?

Джон Едвард здивовано каже, що він цього не помітив, а Емілі говорить, що її татусеві не до вподоби, коли в обідню пору запалюють газ.

Ви розповідаєте їм одну-дві новини і висловлюєте свої думки та погляди на ірландське питання. Але, схоже, їм це не цікаво. Хай би що ви розповідали, вони відповідають лише щось на зразок: "О-о!", "Та невже?", "Насправді?", "Так" і "Це неможливо!". Після десяти хвилин такої розмови ви прямуєте до дверей і вислизаєте з кімнати. Ви дещо здивовані тим, що двері за вашою спиною одразу ж закриваються і замикаються без будь-якої вашої участі.

Півгодини потому ви вирішуєте піти попихкати люлькою в оранжереї. Єдине крісло, яке там є, зайняте Емілією, а Джон Едвард, якщо він довіряє своєму одягові, сидить на підлозі. Вони ні про що не розмовляють, але з погляду, який вони вам подарували, можна зрозуміти все, що може бути сказане в цивілізованому товаристві. Ви одразу ж розвертаєтесь і швиденько зачиняєте за собою двері.

Тепер ви вже побоюєтеся навіть поткнутися у будь-яку з кімнат будинку. Тож прогулявшись кілька разів угору-вниз по сходах, ви йдете до себе в спальню і сидите там. Зрештою вам це набридає, ви надягаєте капелюха і йдете до саду. Спускаєтеся стежкою і, коли проходите повз альтанку, вирішуєте зазирнути туди. Але там у кутку сидять тих двоє ідіотів. Вони помічають вас і, як зрозуміло з їхнього вигляду, думають, що з якихось нехороших міркувань ви за ними стежите.

— Ні, щоб відвести собі якусь окрему кімнату для цього і не змушувати інших на все це дивитися... — бурчите ви, прямуєте до будинку, хапаєте парасольку і забираєтесь геть.

Щось подібне, напевно, було й тоді, коли той безрозсудний Генрих VIII упадав за своєю маленькою Анною. Несподівано наштовхнувшись на них, коли вони при місячному сяйві блукали довкола Віндзора та Рейсбері, мешканці Бекінгемшира, напевно, вигукували: "О-о! Це ви!", Генрих, червоніючи, відповідав: "Так, я прибув, щоб зустрітись з однією людиною". А Анна, напевно, казала: "О-о! Я така рада бачити вас! Як цікаво! Я щойно зустріла містера Генриха VIII, і він іде в той самий бік, що і я".

Ті люди йшли і, напевно, говорили поміж собою: "Забираймося звідси, нехай вони собі тут воркочуть і муркочуть. Їдемо до Кента".

Вони вирушали до Кента. І перше, що вони бачили в Кенті, були Генрих і Анна, які прогулювались біля замку Хевер.

— Та що за напасть! — казали вони. — Ходімо звідси. Мені це вже починає набридати. Йдемо до Сент-Олбенса. Сент-Олбенс — тихе гарне містечко.

Коли вони прибувають до Сент-Олбенса, там вони знову ж таки бачать ту парочку, яка цілується під стінами абатства. Після того ті люди йшли геть і, напевно, ставали піратами, доки не закінчувались усі весільні процедури.

Відрізок річки від мису Пікніків до Віндзорського шлюзу зачаровує своєю красою. Тіниста дорога, вздовж якої то тут, то там красуються охайні будиночки, звивається понад берегом до самого готелю "Ауслейські дзвони". Як і більшість прибережних готелів, цей готель стоїть у дуже мальовничому місці, і там, як каже Гарріс — а в цих питаннях Гаррісові можна довіряти, — завжди можна випити кухоль

відмінного елю. Старий Віндзор — по-своєму відоме місце. Тут був палац Едварда Сповідника[20], саме тут судді тих часів довели причетність великого графа Іодвіна до смерті брата короля. Ерл Іодвін відламав шматок хліба і, тримаючи його в руці, сказав:

— Якщо я винен, то нехай я удавлюсь цим хлібом.

Він поклав хліб у рот і спробував проковтнути його, але вдавився і помер.

За Старим Віндзором річка не така мальовнича, і лише біля самого Бовені вона знову набуває своєї краси. Ми з Джорджем тягнули човна повз Хоум-парку, який простягається по правому берегу від моста Альберта до моста Вікторії. Коли ми проходили біля Детчета, Джордж запитав мене, чи пам'ятаю я нашу першу подорож річкою, як ми висадились біля Детчета о десятій годині ввечері і як нам хотілося спати.

Я казав, що, безперечно, я її пам'ятаю, і що таке не скоро забувається.

У суботу напередодні серпневих канікул ми були втрьох, так само, як і тепер. До Детчета ми підійшли втомленими і дуже хотіли їсти. Узявши кошик, дві валізи, покривала, плащі та інші всякі речі, ми пішли, щоб поглянути, де можна зупинитися. Ми підійшли до невеличкого гарненького готелю. Весь його ґанок був обвитий клематісом та плющем. А от жимолості там не було. Я не знаю чому, але мені вкрай хотілося, щоб була жимолость, тому я сказав:

— Ні, не будемо тут зупинятися. Пройдімо трохи далі, може, десь є готель із жимолостю.

Ми пішли далі і прийшли до іншого готелю. Це також був гарний готель, і з одного боку все було обплетене жимолостю. Але Гаррісові не

сподобався вигляд чоловіка, який стояв, обіпершись об вхідні двері. Він сказав, що той чоловік зовсім не схожий на хорошу людину, і, крім того, на ногах у нього потворні черевики. І ми знову пішли далі. Ми пройшли чималу відстань, але на своєму шляху більше не натрапили на жоден готель. Потім ми зустріли якогось чоловіка і запитали в нього, як пройти до якого-небудь із них.

— Але ж вони залишились у вас позаду, — сказав він. — Повертайте і йдіть назад. Там буде готель "Олень".

— Ми там були, — відповіли ми, — нам там не сподобалось: там немає жимолості.

— Ну, тоді, — продовжував чоловік, — якраз навпроти є "Панська садиба". Туди не заходили?

Гарріс відповів, що ми не захотіли там зупинятися через те, що нам не сподобався вигляд чоловіка, який стояв біля дверей, а, крім того, Гаррісові ще й не сподобалися колір його волосся і черевики.

— Тоді я навіть не знаю, що вам порадити, панове, — сказав наш перехожий. — Крім цих двох тут більше немає готелів.

— Що, взагалі? — вигукнув Гарріс.

— Жодного, — відповів чоловік.

— Що ж нам, в дідька, робити? — закричав Гарріс.

Тут обізвався Джордж. Він сказав, що коли ми з Гаррісом хочемо, то можемо збудувати собі такий готель, який нам до вподоби, і найняти відповідну прислугу. Що ж до нього, то він повертається в "Олень".

Досягти в чомусь ідеалу ніколи не вдавалось навіть найсвітлішим головам. Усвідомлюючи нікчемність земних бажань, ми з Гаррісом зітхнули і пішли слідом за Джорджем.

Ми принесли наші статки до "Оленя" і склали їх у холі.

Підійшов господар і привітався:

— Добрий вечір, джентльмени.

— О-о, добрий вечір, — відповів Джордж, — нам, будь ласка, три ліжка.

— Мені дуже шкода, сер — сказав господар, — але, боюсь, із цим я не зможу вам зарадити.

— Пусте, — сказав Джордж, — може бути і два. — Двоє з нас можуть спати на одному ліжку, хіба ні? — продовжував він, повертаючись до мене з Гаррісом.

— Так, звичайно, — відповів Гарріс. Він подумав собі, що ми з Джорджем дуже легко зможемо поміститися на одному ліжку.

— Мені дуже шкода, сер, — знову повторив господар, — але в цілому будинку немає жодного вільного ліжка. Ми і без того вже повкладали по двоє, а то й по троє чоловіків в одне ліжко.

Це дещо приголомшило нас.

Але Гарріс був старим мандрівником. Він швидко опанував ситуацію і, весело засміявшись, сказав:

— Ну що ж. Вдіяти справді нічого не можна. Доведеться миритися з незручностями. Влаштуйте нас у більярдній.

— Дуже шкода, сер. Троє джентльменів уже сплять на більярдному столі, а двоє в кав'ярні. Жодної можливості прийняти вас на ніч немає.

Ми взяли свої речі і пішли до "Панської садиби". Це був гарний невеликий готель. Я сказав, що мені він подобається навіть більше, ніж попередній, Гарріс погодився зі мною і мовив, що все буде гаразд, і що нам необов'язково дивитися на того чоловіка з рудим волоссям, та й, зрештою, не винен же він у тому, що в нього руде волосся.

Коли Гарріс говорив про це, в його голосі звучали доброзичливість і співчуття.

У "Панській садибі" нас навіть не хотіли слухати, господиня зустріла нас біля сходів і привітала повідомленням, що протягом останніх півтори години ми вже чотирнадцята компанія, яку їй доводиться завернути. На наші несміливі пропозиції щодо стайні, більярдної кімнати чи вугільного погреба вона лише презирливо посміхнулася: всі ці закапелочки вже давно були захоплені.

Чи може вона порадити якесь місце в селі, де ми могли б зупинитися на ніч?

— Якщо ви готові змиритися з певними незручностями — але запам'ятайте: я вам цього не радила — то за півмилі вниз по Ітонській дорозі є пивниця.

Ми не стали чекати, що вона говоритиме далі. Ми схопили кошика, валізи, плащі, покривала, решту пакунків і помчали. Туди було радше миля, ніж півмилі, але нарешті ми дісталися до місця і, відхекуючись, увійшли усередину.

Зустріли нас у пивниці досить безцеремонно. Всі з нас просто сміялися. У цілому будинку було всього три ліжка, і на них уже спали семеро одиноких джентльменів та дві подружні пари. Однак добросердний господар, який саме був у залі, порадив нам спробувати щастя в бакалійника, це поряд з "Оленем". І ми знову пішли назад.

У бакалійника все було забито. Якась стара пані, що трапилась нам у крамниці, люб'язно запропонувала пройти з нею зо чверть милі до своєї подруги, котра інколи здає кімнати чоловікам.

Ця стара пані ходила дуже повільно, тож до її подруги ми йшли хвилин зо двадцять. Ми пленталися за нею, і наш похід вона скрашувала розповідями про те, як у неї болить спина.

Кімнати її подруги вже були зайняті. Звідти нас скерували до будинку 27. Двадцять сьомий був заповнений, і послали нас до тридцять другого. Але і в тридцять другому все було зайнято.

Тоді ми повернулись на велику дорогу, Гарріс сів на кошик і мовив, що більше він нікуди не піде. Сказав, що тут місце наче спокійне і він хотів би тут і померти. Він попросив Джорджа й мене поцілувати за нього його матусю, а також передати всім родичам, що він пробачив їх усіх і помер щасливим.

Саме в цей час з'явився ангел в образі маленького хлопчика (мені здається, що більш вдалого образу для ангела годі й придумати). В одній руці він ніс жбан із пивом, а в іншій щось прив'язане до мотузки. Він відпускав його, воно падало і вдарялось кожен раз об камінь, знову смикав його до себе, і все це супроводжувалось якимсь особливо неприємним, жалібним і стражденним звуком.

Ми запитали цього посланця небес (пізніше ми зрозуміли, що саме ним він і виявився), чи не знає він якого-небудь самотнього будинку з нечисленними і немічними мешканцями (краще, коли б це були старі

пані чи паралітики), які не побояться прийняти на ночівлю трьох доведених до відчаю чоловіків, або, може, підкаже, де є який-небудь свинарник чи якась закинута піч для випалювання вапна чи ще щось. Нічого з того, про що ми питали, він не знав, принаймні одразу сказати не міг. Але мовив, що, якщо ми хочемо, то можемо піти з ним — у його матері є вільна кімната, і вона може здати її нам на ніч.

При світлі місяця ми кинулися йому на шию і всіляко благословили його. Картина, напевно, виглядала би прекрасно, якби хлопчика не здолали наші емоції, і він, не в змозі протистояти їм, опустився на землю, і ми навалилися на нього зверху, Гарріс настільки переповнився радістю, що в нього затуманився розум: він вихопив у хлопчика жбан із пивом і, перш ніж прийти до тями, наполовину спорожнив його, потім кинувся бігти, і ми з Джорджем мусили нести весь наш багаж.

У невеличкому будинку, де жив хлопчик, було чотири кімнати. Його мати — добра душа! — подала нам на вечерю шматок бекону, який ми змололи дочиста (п'ять фунтів), потім — пиріг із варенням і два чайники чаю. Лише тоді ми пішли спати. У кімнаті було два ліжка, одне з яких було на коліщатках, два фути і шість дюймів завширшки. Ми з Джорджем лягли на нього і, щоб не впасти, зв'язались між собою простирадлом. Друге ліжко належало маленькому хлопчикові, і Гарріс на ньому влігся сам. Вранці ми побачили, як з нього на два фути стирчать Гаррісові ноги, і коли ми з Джорджем умивалися, то скористалися ними замість вішалки для рушників.

Наступного разу, коли ми приїхали до Детчета, ми вже не були такими перебірливими щодо готелів.

Та повернімося до нашої нинішньої подорожі. Нічого особливого не сталося, і ми потихеньку тягли нашого човна. Ми дотягли його до Мавпячого острова і зупинились там, щоб поснідати. Снідали ми холодною яловичиною, коли раптом звернули увагу на те, що забули взяти гірчицю. Мені здається, що більше ніколи в житті, ні раніше, ні після того, мені так не хотілося гірчиці, як того ранку. Як правило, я

взагалі байдужий до гірчиці і дуже рідко її вживаю. Але тоді я був ладен віддати за неї все на світі.

Я не знаю, скільки світів може бути у всесвіті. Але я віддав би їх усіх будь-кому, хто саме тієї миті приніс би мені ложку гірчиці. Коли я чогось хочу і не можу його отримати, я ладен на все.

Гарріс сказав, що за гірчицю він також віддав би все на світі. Якби хтось у той час прийшов до нас із банкою гірчиці, йому б надзвичайно пощастило: він до кінця своїх днів володів би всіма світами.

Хоча хтозна! Коли б у нас із Гаррісом вже була гірчиця, ми, напевно, спробували б переглянути нашу угоду.

Охоплена бажанням щось отримати, людина робить несусвітні пропозиції. Та отримавши бажане, вона починає розуміти, якими безглуздими вони є по відношенню до вартості отриманого. Мені розповідали про одного чоловіка, який вирушив у гори у Швейцарії. Якось він сказав, що віддав би все на світі за кухоль пива. Та коли дістався якоїсь невеличкої пивнички, де воно було, обурення його не мало меж, бо з нього запросили п'ять франків за пляшку. Він назвав це грабунком і навіть написав до "Тайме".

Над човном запанувала гнітюча атмосфера — у нас не було гірчиці. Ми мовчки жували нашу яловичину, і все наше існування видалося беззмістовним і нецікавим. У думках зринали щасливі дні нашого дитинства, і чути було лише наші зітхання. Коли ми дійшли до яблучного пирога, на душі трішки просвітліло, а коли Джордж дістав із кошика жерстяну банку з ананасами і покотив її на середину човна, нам здалося, що життя не таке вже й погане.

Усі ми втрьох дуже любимо ананаси. Ми розглядали малюнок на банці, ми думали про те, який там сік, посміхались одне до одного, а Гарріс уже навіть приготував ложку.

Тоді ми почали шукати ножа, щоб відкрити банку. Перевернули все догори дном у кошику, вивернули усе з валіз, підняли дошки на дні човна, винесли все на берег і перетрусили його — відкривачки не було.

Тоді Гарріс спробував відкрити банку кишеньковим ножем. Ніж зламався, і він дуже порізався. Джордж спробував ножицями. Ножиці вистрибнули в нього з рук і мало що не викололи йому очі. Поки вони перев'язували свої рани, я вирішив зробити в банці отвір гострим кінцем багра. Але багор вислизнув, і, як наслідок, я опинився між човном і берегом на два фути у брудній воді. Банка, без жодної подряпини, покотилася і розбила чашку.

Ми оскаженіли. Ми взяли банку на берег, Гарріс пішов у поле і приніс величезного гострого каменя, а я повернувся до човна і виволік звідти щоглу. Джордж тримав банку, Гарріс приставив зверху на неї гострий кінець каменя, а я взяв щоглу, підняв її високо і щосили опустив.

Того дня Джорджеві врятував життя його солом'яний капелюх. Він його досі береже (точніше, те, що від нього лишилося), і зимовими вечорами, коли, попихкуючи люльками, друзі розповідають усяку бувальщину про небезпеки, через які їм довелося пройти, Джордж приносить його і показує всім довкола, знову і знову розповідаючи ту історію, щоразу прикрашаючи її новими небувалими подробицями.

Гарріс відбувся незначними синцями.

Після того я взяв банку і почав товкти її щоглою. Я товк її, доки не вибився із сил, після чого вона перейшла до рук Гарріса.

Ми позбивали на ній усі краї, ми розплющили її, вона набувала усіх відомих геометрії форм, але бодай би дірочки в ній зробити нам не вдавалось. Потім до неї взявся Джордж. Він так її гамселив, що вона набула якоїсь незрозумілої, неземної і неприродно потворної форми.

Джорджеві аж самому стало страшно, і він відкинув щоглу вбік. Ми сіли на траву і мовчки дивилися на неї.

Через усю банку проходила довга вм'ятина, яка нагадувала їдку посмішку. Це нас так розлютило, що Гарріс схопив її і жбурнув далеко на середину річки, і поки вона тонула, слідом за нею ми посилали їй прокляття за всі ті страждання, які вона змусила нас витерпіти, а потім сіли у човен і погребли звідти, не зупиняючись до самого Мейденхеда.

Мейденхед надто високої про себе думки, щоб можна було вважати його приємним. Це улюблене місце річкових денді та їх розчепурених супутниць. Це місто вишуканих готелів, які відвідують переважно розпещені франти і балетні танцюристки. Це відьомська кухня, на якій плодяться оті річкові демони — пароплави. У всякого князька із "Лондонської газети" є "маленький будиночок" в Мейденхеді, а героїня тритомного роману обов'язково обідає там, коли вкотре виходить позабавлятися з чиїмось чоловіком.

Ми швидко минули Мейденхед і, розслабившись, повільно пливли, споглядаючи довколишню красу, яка оточувала нас на підході до Боултерівського та Кукхемського шлюзів. Клівденський ліс, усе ще у своєму ніжному весняному вбранні, наблизився до самої води і вигравав неповторним розмаїттям тендітної зелені. Ці місця в їх незайманій красі, напевно, є найбільш привабливими на всій річці, і нам хотілося якнайдовше залишатися в нашому маленькому човні серед цього спокою і тиші.

Одразу за Кукхемом ми звернули в обвідний канал і зупинились, щоб попити чаю. Коли ми пройшли шлюз, уже настав вечір. Здійнявся прохолодний вітерець — як не дивно, в нашому напрямку. Чомусь завжди, коли ви на річці, вітер рішуче налаштований проти вас. Уранці, коли ви вирушаєте в подорож на один день, він дме вам назустріч. Ви довго гребете, думаючи, як легко буде повертатися під вітрилом. Але після того як ви вже попили чаю, він чомусь розвертається, і назад вам знову доводиться наполегливо гребти проти нього.

Якщо ж ви забудете взяти з собою вітрило, хоч би в який бік ви пливли, вітер завжди буде тільки попутним. Так уже воно є! Цей світ — лише випробування, і як іскрам призначено летіти догори, так людині від самого її народження призначено долати труднощі.

Проте цього вечора десь там, напевно, помилилися. Замість того щоб дути нам в лице, його повернули нам у спину. Без зайвого галасу, поки там не зрозуміли, що до чого, ми швиденько поставили вітрило, а самі, поринувши у свої роздуми, розляглись у човні.

Вітрило випнулося і натяглося, скрипнула щогла, і човен помчав.

Я був біля керма.

Більш захопливого відчуття, ніж коли пливеш під вітрилом, я не знаю. Воно найбільше схоже на відчуття польоту — якщо він, звичайно, не уві сні. Здається, вітер на крилах несе вас кудись уперед, невідомо куди. Ви перестаєте відчувати себе тим неповоротким, важким і немічним витвором із глини, який, звиваючись, плазує по землі. Ви — часточка Природи! Биття ваших сердець зливається воєдино! Вона обіймає вас своїми руками і пригортає до своїх грудей! Ви єдині духом! У всьому тілі ви відчуваєте легкість! Вітер вам співає пісень. Земля здається такою далекою і такою маленькою. А хмаринки, які так близько над вашою головою, — ваші побратими, і ви простягаєте до них свої руки.

Річка належала нам. Лише вдалині посеред її плеса виднілась рибальська плоскодонка з трьома рибалками на ній. Наш човен плавно ковзав над водою, минаючи лісисті береги, і жодному з нас навіть не хотілося розмовляти.

Я кермував.

Коли ми підпливли ближче, то побачили, що ті троє рибалок були старими похмурими чоловіками. Вони сиділи на стільцях у плоскодонці і уважно стежили за своїми вудками. Багряні промені вечірнього сонця відбивались у воді якимось містичним сяйвом; немов охоплені полум'ям, стояли велетенські дерева, а вгорі тихо пропливали вкриті позолотою довгі вервечки хмар. Це був час, коли все довкола, ніби зачароване, поринає у стан надії і смутку. На тлі пурпурового неба колихалось вітрило; довкола нас опускались сутінки, окутуючи світ різнобарвними тінями, а позаду — підкрадалася ніч.

Нам здавалось, ми, наче лицарі з давньої легенди, пливемо через якесь таємниче озеро в невідоме царство темряви, до великої країни, де ховається сонце.

Але до царства темряви ми не допливли. Ми врізались прямісінько в плоскодонку, на якій рибалили ті троє старих чоловіків. Спочатку ми не могли второпати, що трапилось, бо за вітрилом нічого не було видно, але судячи з характеру мови, що лунала у вечірньому повітрі, ми зрозуміли, що поряд з нами людські істоти і що вони роздратовані й незадоволені.

Гарріс опустив вітрило, і нам усе стало зрозумілим. Ми збили тих трьох старих джентльменів з їхніх стільців, і вони всі звалилися в купу на дні човна. І тепер вони, стогнучи, повільно намагаються відділитися одне від одного, струшуючи з себе рибу. При цьому вони щедро осипали нас лайками. Це були не просто такі собі лайки — це були довгі, ретельно продумані, змістовні лайки, які охоплювали все наше життя і сягали в далеке майбутнє разом з усіма нашими родичами і всім, що нас стосувалося. Це були справжні, добротні лайки.

Гарріс сказав їм, що, просидівши весь день із вудкою, вони повинні бути нам навіть вдячними за невеличке пожвавлення, а також додав, що він вражений і засмучений тим, що люди їхнього віку так легко піддаються своєму настроєві.

Але це аж ніяк не допомогло.

Після цього Джордж сказав, що кермувати буде він. Він сказав, що навряд чи можна сподіватися, щоб мізки на кшталт моїх могли повністю присвятити себе керуванню човном, і поки ми не потонули, буде краще, коли за човном слідкуватиме звичайна людина. Він узяв мотузки і довів нас до Мерлоу.

У Мерлоу ми залишили човна біля мосту і пішли ночувати в "Корону".

РОЗДІЛ XIII

Мерлоу. Бішемське абатство. Медменхемські ченці. Монморенсі планує вбити старого кота Тома, але зрештою вирішує залишити його живим. Безсоромна поведінка фокстер'єра в універмазі. Наш від'їзд із Мерлоу. Захоплива процесія. Паровий баркас; корисні поради з його знешкодження. Ми відмовляємося від річкової води. Миролюбний пес. Дивне зникнення Гарріса і пирога.

Мерлоу — одне з найприємніших міст на річці, які я знаю. Це — галасливе, жваве містечко. По правді кажучи, загалом не дуже мальовниче. Але в ньому можна знайти безліч привабливих куточків та вуличок. Споглядаючи залишки склепінь зруйнованого моста через Темзу, можна повернутися в своїй уяві до тих днів, коли Ельгар Саксонський заволодів маєтком Мерлоу, а потім його захопив Вільгельм[21], щоб передати королеві Матильді. Пізніше він перейшов до ерлів[22] Ворвікських, а потому — до досвідченого лорда Педжета, радника наступних чотирьох королів.

Якщо після річки вам захочеться прогулятися, ви зможете втішатися красою, якою сповнена вся околиця, хоча і сама річка тут найкрасивіша. Вниз до Кукхема, за лісом Куоррі та лугами, багатство краси — неймовірне. Старий добрий ліс Куоррі! Твої вузенькі круті стежинки, твої сповнені спогадів про сонячні літні дні невеличкі галявинки, на яких

бавиться вітер! Привиди усміхнених облич прогулюються твоїми тінистими просіками, а в шелесті листя тихо звучать голоси далекого минулого.

Від Мерлоу до Соннінга ще красивіше. На правому березі, не доходячи півмилі до Мерлоуського мосту, височить велике старе Бішемське абатство. Колись за його кам'яними стінами лунали голоси лицарів-тамплієрів і в різні часи воно слугувало прихистком для Анни Клевської та королеви Єлизавети. Скільки всього трагічного і водночас хвилюючого таїть воно в собі. Оздоблена гобеленами спальня, потаємна кімната у товщі стін. А привид леді Холі, котра забила до смерті свого маленького сина, і досі бродить там ночами, намагаючись вимити у примарній чаші свої примарні руки.

Тут спочиває всемогутній Ворвік, якому тепер байдуже до таких повсякденних речей, як земні королі та королівства, а також Солсбері, що послужив хорошу службу при Пуатьє[23]. Зовсім поряд з абатством, над самою річкою стоїть Бішемська церква, і якщо на якісь могили та пам'ятники й варто подивитися, то це у Бішемській церкві. Там, під Бішемськими буками, плаваючи у човні, той самий Шеллі[24], який потім жив у Мерлоу (його будинок і досі стоїть на Вест-Стріт) написав "Обурення ісламу".

Трошки вище, біля греблі в Харлі, я часто задумувався над тим, що навіть якби я залишився тут на місяць, мені не вистачило б часу, щоб насолодитися красою тутешнього краєвиду. Містечко Харлі — це п'ять хвилин пішки від шлюзу — одне з найдавніших на всій річці. Воно існує, як-то кажуть у старій приказці, ще з тих похмурих часів: "Від часів короля Себерта та короля Оффи". Одразу за греблею (вгору по річці) лежить Данське поле. Тут стояли табором завойовники-данці під час свого походу на Глостершир. Трохи поодаль, біля самого вигину річки, стоять залишки Медменхемського абатства.

Відомі медменхемські ченці, або як їх ще звикли називати "Клуб пекельного вогню", і членом якого був сумнозвісний Вілкс[25], створили

братство. Його девіз "Роби так, як тобі до вподоби" і досі красується над напівзруйнованим входом до абатства. Задовго до того, як було створено це лжеабатство з його зборищем нечестивих блазнів, на тому самому місці стояв монастир більш суворих правил, і його ченці були зовсім несхожими на тих розпусників, які змінили їх через п'ятсот років.

Ченці-цистерціанці, абатство яких було там у тринадцятому столітті, замість одягу носили грубі туніки з каптурами і не їли ні м'яса, ні риби, ні яєць. Вони спали на соломі й опівночі вставали, щоб відслужити месу. Весь день вони проводили в праці, читанні та молитвах. Усе їхнє життя було сповнене мертвого мовчання, тому що жоден з них не промовляв ні слова.

У такому мальовничому, такому яскравому, створеному Богом місці — таке похмуре братство і з таким похмурим життям у ньому. Дивно, що голоси довколишньої природи — ніжні переспіви води, шепіт трави біля річки, музика непосидющого вітру — не допомогли цим ченцям якось по-іншому зрозуміти сенс життя. Цілими днями в глибокому мовчанні вони прислухалися, чи не зійде до них голос з небес. А він щодня і щоночі промовляв до них незліченною кількістю звуків, але вони його не чули.

Від Медменхема до чудового Гемблдонського шлюзу річка сповнена неповторного миру і спокою. А далі, за Грінлендсом — там стоїть не надто привабливий будинок мого газетяра, спокійного, скромного, поважного джентльмена, якого влітку можна часто зустріти в цих місцях, коли він енергійно гребе у човні або розмовляє з наглядачем шлюзу — і аж за Хенлі, все довкола виглядає дещо бідним і безрадісним.

У понеділок вранці в Мерлоу ми встали досить-таки рано. Перед сніданком ми пішли купатися, а коли повертались, Монморенсі показав себе неперевершеним віслюком. Єдине, що ми з Монморенсі по-різному сприймаємо, — це коти. Я люблю котів. А от Монморенсі — ні.

Коли я бачу кішку, я кажу їй: "Бідна киця!" і зупиняюсь, щоб погладити її по голові. Вона піднімає хвоста, вигинає спину і треться своїм носом об мої штани. Між нами панує взаєморозуміння і спокій. Коли ж кішка потрапляє на очі Монморенсі, про це знає вся вулиця. Якби звичайна поважна людина дбайливо використовувала всі ті лайки, які виплескуються за десять секунд, їй би їх вистачило на все життя.

Я не докоряю йому (зазвичай, я обмежуюсь тим, що даю йому запотиличника або кидаю в нього каменем), тому що я сприймаю це як його єство. У фокстер'єрів уже при народженні в чотири рази більше гріхів, ніж у будь-якого іншого собаки, і нам, християнам, доводиться роками докладати зусиль, щоб хоч якось змінити хуліганську природу фокстер'єрів.

Пам'ятаю, якось я був у вестибюлі Хеймаркетського універмагу. Довкола мене було багато собак, що чекали на своїх господарів, які пішли до магазину скуповуватися. Там були мастіф, одна чи дві колі, сенбернар, кілька ретриверів і ньюфаундлендів, французький пудель з купою шерсті довкола голови і зовсім голий посередині, бульдог, декілька крихітних, наче іграшкових, завбільшки зі щура, песиків, та пара йоркширських дворняг.

Вони спокійно і терпляче сиділи, поринувши у якісь свої думки. У вестибюлі панували мир і спокій. Атмосфера в ньому була сповнена покірності, доброти і спокійного смутку.

І ось до кімнати ввійшла гарненька молода панянка. На повідку вона вела смиренного на вигляд невеличкого фокстер'єра. Вона також залишила його там, прив'язавши між бульдогом та пуделем. Якийсь час він сидів і оглядався довкола. Після цього звів очі догори, і складалося враження, що він думає про свою матір. Потім він позіхнув. Він подивився на інших собак: всі вони були мовчазними, поважними і сповненими гідності.

Він поглянув на бульдога, що дрімав справа від нього. Потім — на пуделя, який гордовито виструнчився зліва. А тоді, без будь-якого попередження і без найменшого приводу вкусив того пуделя за передню лапу. Лемент страждання наповнив тихий напівморок вестибюля.

Схоже, результат його першої спроби припав йому до душі, тож він вирішив продовжити і трішки всіх розворушити. Він стрибнув на пуделя, а потім рішуче атакував колі. Та прокинулася і, не гаючи й миті, з гавкотом кинулася в жорстокий двобій з пуделем. Після того фокстер'єрчик повернувся на своє місце і вхопив бульдога за вухо, намагаючись прогнати його. Бульдог, надзвичайно справедлива тварина, накинувся на всіх, кого міг дістати, включно зі швейцаром, що дало маленькому тер'єрові можливість безперешкодно насолоджуватися сутичкою з дворнягою, яка зовсім цього не заперечувала.

Тому, хто знає собачу натуру, навряд чи є потреба говорити, що до того часу всі інші собаки у вестибюлі гризлися так, ніби від результату того бою залежало їхнє життя чи їхній притулок. Великі собаки скубалися одне з одним, а ті, що менші, воювали між собою, і у вільну хвилинку хапали великих за лапи.

Вестибюль перетворився на справжнє пекло, лемент стояв неймовірний. Знадвору зібрався натовп, і всі допитувались, що це там за зібрання, або кого там убили і за що. Прибігли чоловіки з жердинами та мотузками і спробували розтягти собак. Навіть поліцію викликали.

У розпалі гармидеру повернулася та гарненька молода панянка, схопила свого любого песика на руки (він уже вклав долі дворнягу, щонайменше на місяць, і тепер сидів з виглядом новонародженого ягняти), поцілувала його і запитала, чи його не вбили і що з ним зробили оті величезні мерзотні і жорстокі собацюри. А він пригорнувся до неї і дивився їй в очі так, ніби хотів сказати: "Який же я радий, що ти прийшла і забрала мене подалі від цього ганебного видовища!".

Вона сказала, що керівництво універмагу не повинно впускати таких от великих і злих собак туди, куди приходять зі своїми собаками поважні люди, і що вона має намір подати на декого до суду.

От така вже вона, природа фокстер'єрів. Тому я не осуджую Монморенсі за його схильність ганятися за котами. Але того ранку він пожалкував про те, що дав їй волю.

Як я вже казав, ми поверталися з купання, і коли дійшли до середини Хай-Стріт, перед нами від одного з будинків вискочив кіт і побіг через дорогу. Монморенсі скрикнув від радощів (це був крик мужнього воїна, котрий бачить, як ворог іде прямісінько до його рук. Напевно, так само кричав Кромвель, коли побачив шотландців, що спускалися пагорбами) і тут же кинувся за здобиччю.

Його жертвою був великий чорний кіт Том. Я ще не бачив такого великого кота, так само як і такого пошарпаного. В нього не було половини хвоста, одного вуха і значної частини носа. Він був надзвичайно довгим і м'язистим. Весь його вигляд був сповнений спокою і самовдоволення.

Монморенсі кинувся за бідолашним котом зі швидкістю двадцять миль на годину. Але кіт не поспішав — схоже, він навіть гадки не мав, що його життю загрожує небезпека. Він собі спокійно дріботів, аж поки його потенційний убивця не наблизився до нього на один ярд. Тоді він розвернувся і всівся посеред дороги. Він поглянув на Монморенсі добродушним допитливим поглядом, наче запитував:

— Ви щось хотіли?

Хоробрості Монморенсі не бракувало ніколи. Але у вигляді того кота було щось таке, від чого стислося б серце у найвідважнішого пса. Він різко зупинився і поглянув на Тома.

Вони обидва мовчали. Дивлячись на них, можна було собі уявити, що між ними відбувається розмова. Щось на зразок:

Кіт. Чи можу я чимось вам допомогти?

Монморенсі. Ні-ні, дякую.

Кіт. Якщо вам справді щось потрібно, ви не соромлячись можете про це сказати.

Монморенсі (відступаючи вниз по Пай-Стріт). О, ні-ні, справді, не переймайтеся. Схоже, я помилився. Мені видалося, що ми знайомі. Вибачте, що потурбував вас.

Кіт. Ну що ви. Мені навпаки було приємно. А ви впевнені, що вам нічого не потрібно?

Монморенсі (продовжуючи відступати). Цілком, цілком, дякую, цілком. З вашого боку це дуже люб'язно. Усього вам найкращого.

Кіт. І вам також.

Після цього кіт піднявся і пішов собі далі, а Монморенсі, підібгавши те, що називається хвостом, обережно повернувся до нас і зайняв непомітну позицію позаду.

До сьогодні від самого слова "кіт" Монморенсі весь здригається і дивиться на вас таким жалісливим поглядом, наче хоче сказати:

— Будь ласка, не треба.

Після сніданку ми пішли скуповуватися, щоб заповнити човен харчами на три дні. Джордж сказав, що нам слід набрати овочів: не

вживати овочів — дуже недобре для здоров'я. Він додав, що їх дуже просто готувати, і сказав, що цим він займеться сам. Тож ми взяли кілька фунтів картоплі, бушель[26] гороху і кілька капустин. З готелю ми взяли пиріг з яловичиною, кілька пирогів з аґрусом і баранячу ногу. Фрукти, тістечка, хліб, масло, а також варення, бекон та яйця ми придбали в місті.

Наш від'їзд з Мерлоу, я б сказав, був одним із наших найбільших досягнень. Це було щось величаве та вражаюче, і водночас у ньому не було жодної демонстративності. У кожній крамниці, куди ми заходили, ми наполягали, щоб нам одразу все запаковували і відправляли разом з нами. І ніяких: "Гаразд, сер, я зараз же відправляю. Розсильний буде там скоріше за вас" — а потім самим висиджувати на пристані, двічі повертатися в крамницю і здіймати галас. Ми чекали, коли спакують кошики, і забирали розсильних із собою.

Чітко дотримуючись цього правила, ми обійшли добрячу кількість крамниць. Наслідком було те, що коли ми скінчили, слідом за нами йшла ціла команда розсильних із кошиками наїдків, яких тільки душа бажає, а наш похід униз до річки по Хай-Стріт був таким вражаючим видовищем, якого Мерлоу, напевно, вже давно не бачив.

Порядок процесії був такий:

Монморенсі із палицею в зубах.

Дві якихось не зовсім пристойного вигляду дворняги, друзі Монморенсі.

Джордж, із плащем і покривалом у руці і короткою люлькою в роті.

Гарріс, що намагався йти невимушеною грацією ходою, несучи в одній руці роздуту валізу, а в іншій — пляшку з лимонним соком.

Розсильні від продавця овочів та від пекаря з кошиками.

Коридорний з готелю з кошиком.

Розсильний від кондитера з кошиком.

Розсильний від бакалійника з кошиком.

Якийсь пелехатий пес.

Розсильний із сирної крамниці з кошиком.

Чоловік із мішком.

Приятель чоловіка з мішком, з руками в кишенях і глиняною люлькою в роті.

Розсильний від торговця фруктами з кошиком.

Я, з трьома капелюхами та парою черевиків у руках і з виглядом, ніби я до цього всього не маю жодного стосунку.

Шестеро хлопчаків та чотири бездомних собаки.

Коли ми спустилися до пристані, човняр запитав:

— Дозвольте запитати, сер, у вас був баркас чи критий бот?

Коли ми сказали йому, що в нас був чотиривесловий човен, він, схоже, був здивований.

Того ранку парові баркаси завдали нам чимало клопоту. Це було саме напередодні Хенлейської регати, і величезна їх кількість ішла

вгору по річці, деякі самі по собі, деякі з плавучим будиночком на буксирі. Я щиро ненавиджу парові баркаси. Мені здається, що їх ненавидить кожен, хто гребе у човні. Коли я дивлюсь на паровий баркас, я його не бачу, я лише відчуваю, як мені хочеться заманити його в якусь віддалену місцину на річці і там, у тиші й самоті, задушити.

У парових баркасів є якась надмірна самовпевненість, що завжди викликає в мене найгірші почуття. Я завжди з тугою згадую ті старі добрі часи, коли будь-кому можна було пояснити, що ви про нього думаєте за допомогою сокири та лука зі стрілами. Самого виразу обличчя людини, яка стоїть біля стерна з руками в кишенях та сигарою в зубах, достатньо для того, щоб оправдати дії, котрі позбавили б його спокою, а його сповнений зверхності свисток з вимогою забратися геть з дороги забезпечив би, я в цьому переконаний, вирок будь-якого суду присяжних у складі побережних мешканців як "убивство заради захисту".

Їм доводилось добряче посвистіти нам, щоб ми забралися з дороги. Я не буду вихвалятися, але скажу вам по правді, що за той тиждень наш невеличкий човник завдав їм клопотів, затримок та неприємностей більше, ніж усі інші човни на річці разом узяті.

— Попереду паровий баркас! — вигукує хтось із нас, побачивши вдалині ворога. За мить у нас все готово до зустрічі з ним. Я берусь за мотузки, а Гарріс і Джордж сідають поряд зі мною, всі ми обертаємося спиною до баркаса, і човен потихеньку випливає на середину річки.

Баркас зі свистом наближається, а ми собі пливемо. Десь приблизно за сотню ярдів він починає свистіти немов навіжений. Люди на баркасі нахиляються над бортом і кричать до нас, але ми їх ніколи не чуємо! Гарріс розповідає нам анекдоти про свою матусю, а ми з Джорджем намагаємось не пропустити жодного слова.

Потім той баркас видає останній свисток, та такий, що мало не розривається котел, дає задній хід своїм двигунам, випускає пару, починає крутитися і сідає на мілину. Усі, хто є на борту, збираються на носі і кричать на нас. Люди на березі щось нам гукають. Усі човни, що пропливають повз нас, зупиняються, аби долучитися до всього цього, аж поки всю річку на милі вгору і вниз не охоплює шалене хвилювання. Аж раптом Гарріс обриває свою розповідь у найцікавішому місці, дивиться вгору з легким подивом і каже Джорджеві:

— Ов-ва! Джордж, щоб я з цього місця не встав, якщо це не паровий баркас!

А Джордж відповідає:

— Ти знаєш, мені здалося, ніби я щось чув!

Після цього ми починаємо нервувати і хвилюватися. Ми не знаємо, як забрати човна з дороги, і люди на баркасі, зібравшись біля борту, дають нам вказівки:

— Правим, правим загрібай, йолопе! Лівим назад. Та ні, не ти — він. Дай спокій мотузкам. Ти що, не чуєш? А тепер разом. Та не туди. Та бодай вас!..

Потім вони опускають човна і приходять нам на допомогу. Після п'ятнадцяти хвилин зусиль вони забирають нас зі свого шляху і можуть пливти далі. Ми їм дуже дякуємо і просимо взяти нас на буксир. Але цього вони ніколи не роблять.

Ми придумали ще один спосіб, як дратувати пасажирів аристократичних парових баркасів. Ми вдаємо, ніби думаємо, що це якась гулянка, і запитуємо в них, чи вони, бува, не з панів К'юбітів чи Бермондсейського ордену, а потому просимо їх позичити нам каструлю.

Старі пані, які не звикли до річки, дуже нервують від самого вигляду парових баркасів. Пригадую, як одного разу я плив від Стейнса до Віндзора — ця ділянка річки особливо багата тими механічними чудовиськами — в компанії з трьома такими пані. Це було дуже захопливо. Щойно їм на очі потрапляв будь-який паровий баркас, вони одразу ж наполягали на тому, щоб пристати до берега і зачекати на суші, доки він не зникне знову. Вони казали, що їм дуже шкода, але, пам'ятаючи про свої родини, вони не можуть піддавати себе ризикові.

Біля Гемблдонського шлюзу в нас закінчилась вода, тож ми взяли збанок і пішли набрати води до наглядача шлюзу.

У нас завжди говорив Джордж. З улесливою посмішкою він запитав:

— А чи не можна у вас розжитись трішки на воду?

— Звичайно, — відповів старий джентльмен. — Беріть, скільки вам потрібно, а решту залиште.

— Дуже вам дякуємо, — пробурмотів Джордж, оглядаючись довкола. — Але..., де вона у вас?

— Там, де й завжди, — мляво промовив у відповідь джентльмен. — Якраз під вами.

— Щось я її не бачу, — обертаючись, сказав Джордж.

— Та щоб вам було добре! Де ж ваші очі? — сказав чоловік, повертаючи Джорджа і показуючи йому на річку. — Он її скільки, хіба не бачите?

— А-а! — вигукнув Джордж, зрозумівши, що до чого. — Але ж ми не можемо пити воду з річки.

— Та так, але трішки випити можна. — відповів старий, — Саме її я й п'ю впродовж останніх п'ятнадцяти років.

Джордж сказав, що в такому випадку його зовнішність — не найкраща реклама для цього товару, і що він віддав би перевагу воді зі свердловини.

Води ми набрали в будинку трохи вище. Я припускаю, що та вода також була річковою. Але ми цього не знали, тож усе було гаразд. Очі не бачать — шлунок перетравлює.

Одного разу ми спробували річкової води. Це було під час тієї ж подорожі, тільки трошки пізніше. Нічого доброго з того не вийшло. Ми йшли за течією і поблизу Віндзора звернули у відвідний канал, щоб попити чаю. Наш збанок був порожній, і нам лишалося або пливти далі без чаю, або набрати води з річки, Гарріс казав, що варто спробувати. Він казав, що коли воду прокип'ятити, все буде гаразд, і що всілякі шкідливі мікроби під час кип'ятіння загинуть. Ми набрали в чайник води з відвідного каналу Темзи і поставили її кип'ятити. Ми дуже ретельно стежили за тим, щоб вода справді-таки закипіла.

Ми зробили чай, вмостилися собі якомога зручніше і зібралися вже чаювати. Коли раптом Джордж, мало що не донісши чашки до рота, вигукнув:

— А це що таке?

— Що? — запитали ми з Гаррісом.

— Ось це! — відповів Джордж, дивлячись на захід.

Гарріс і я повернули голови в напрямку його погляду — повільно, за течією до нас наближався собака. Це був найспокійніший і

найсумирніший собака зі всіх, яких мені будь-коли доводилось бачити. Я ще не зустрічав собаки, в якого був би такий задоволений вигляд.

Здавалося, йому все було байдуже. В глибокій задумі він плив собі на спині, задерши догори усі свої чотири лапи. Це був, я сказав би, пристойний пес із добре розвинутими грудьми. Він наближався до нас, безтурботний, сповнений гідності і спокою, а потім, порівнявшись із нашим човном, зручно влаштувався на ночівлю ближче до очерету.

Джордж сказав, що йому вже не хочеться ніякого чаю, і виплеснув свій чай у воду. Гарріс також перестав відчувати будь-яку спрагу і зробив так само. Я вже випив половину свого, але тепер пошкодував про це.

Я запитав Джорджа, чи можу я, на його думку, підхопити тиф.

Він відповів, що навряд чи це можливо. Скоріш за все, на його думку, мені вдалося цього уникнути. У будь-якому разі впродовж найближчих двох тижнів я знатиму про це напевно.

Вгору по каналу ми пішли до Воргрейва. Це найкоротший шлях, який виводить вас від правого берега одразу на півмилі вище Маршського шлюзу. Ним варто користуватися: це чудовий тінистий відрізок річки. Крім того, ви вкорочуєте шлях на добрих півмилі.

Звичайно ж, вхід до нього перегороджено кілками та ланцюгами. А довкола висять дошки з попередженнями і погрозами всіляких тортур, ув'язнення та смерті кожному, хто насмілиться гребти цими водами. Дивно, що ці прибережні нахаби ще не висловлюють претензій на річкове повітря і не погрожують сорока шилінгами штрафу всім, хто ним дихає. Але хорошому гребцеві обійти ті всі кілки та ланцюги нічого не варто. А щодо дощок, то якщо у вас є вільних п'ять хвилин, і поблизу нікого немає, зірвіть одну-дві з них і пожбурте в річку.

Ми дійшли до половини каналу і зупинилися, щоб поснідати. Саме під час цього сніданку мені з Джорджем довелось пережити досить-таки серйозне потрясіння.

Гарріс також пережив потрясіння, але, як на мене, його потрясіння ніяк не можна зрівняти з тим, що пережили ми з Джорджем.

Ось послухайте, як усе відбувалось. Ми сиділи на траві ярдів за десять від берега. Ми щойно примостилися, щоб взятися до їжі. Тримаючи на колінах пиріг з яловичиною, Гарріс різав його на шматки, а ми з Джорджем чекали зі своїми тарілками в руках.

— Дайте хто-небудь ложку, — сказав Гарріс, — я хочу зачерпнути підливи.

Кошик стояв за нами, і ми з Джорджем повернулися, щоб дістати з нього ложку. Ми діставали її секунд п'ять, не більше, а коли обернулися знову, Гарріса з пирогом не було!

Навкруги було чисте поле. На сотні ярдів довкола — жодного дерева чи якого-небудь куща. Упасти в річку він не міг, бо ми сиділи перед ним з боку річки, і щоб зробити це, йому довелося б перелізти через нас.

Ми з Джорджем подивилися навкруги, а потім поглянули одне на одного.

— Він що, вознісся на небеса? — запитав я.

— Навряд чи йому там був би потрібен пиріг, — відповів Джордж.

Його зауваження видалось досить вагомим, тож варіант із небесами ми відкинули.

— Мені здається, — сказав Джордж, — що стався землетрус.

Ця його думка, звичайно, була більш зрозумілою і реальною.

А потім із нотками смутку в голосі додав:

— Краще б він не різав того пирога.

Зітхнувши, ми знову поглянули на те місце, де востаннє бачили Гарріса і пиріг. Кров у наших жилах застигла, а волосся стало дибки — там ми побачили голову Гарріса. Нічого більше, лише саму голову. Вона стирчала посеред високої трави, обличчя його почервоніло, і на ньому чітко було видно вираз надзвичайного обурення! Першим оговтався Джордж.

— Скажи що-небудь! — вигукнув він. — Ти живий чи мертвий, і де решта тебе?

— Не прикидайтеся невинними дурниками! — промовила Гаррісовова голова. — Я переконаний, що ви це зробили навмисно.

— Зробили що? — вигукнули ми з Джорджем.

— Що-що?! Посадили мене ось тут — безглуздий тупий жарт! Тримайте пиріг.

І десь, як нам видалось, із надр землі з'явився пиріг, досить-таки пом'ятий і пошматований. Слідом за ним здійнявся Гарріс — увесь розхристаний, брудний і мокрий.

Як виявилось, сам того не знаючи, він сидів на самому краєчку невеликої канави, якої за високою травою зовсім не було видно, і відхилившись трішки назад, він разом із пирогом перекинувся в неї.

Потім він казав, що йому ще не доводилось відчувати такого подиву, як тоді, коли він почав провалюватись, не в змозі навіть збагнути, що відбувається. Спочатку він вирішив, що настав кінець світу.

Гарріс і досі думає, що ми з Джорджем усе це влаштували навмисно. Ось такі несправедливі підозри переслідують навіть найбільш безвинних, і, як казав поет, "хто зможе уникнути наклепу?"[27].

А й справді, хто?

РОЗДІЛ XIV

Воргрейв. Воскові фігури. Соннінг. Наше рагу. Монморенсі глузує. Битва Монморенсі з чайником. Джордж учиться грати на банджо. Розчарування. Труднощі музичних аматорів. Навчання грі на волинці. Після вечері у Гарріса пропав настрій. Ми з Джорджем ідемо на прогулянку і повертаємось голодними і мокрими. З Гаррісом відбувається щось дивне. Гарріс і лебеді, визначна історія. Тривожна ніч Гарріса.

Після сніданку нам вдалося зловити легкий вітерець, і він потихеньку поніс нас повз Воргрейв і Шиплейк. Причаївшись за звивиною річки, розніжений під дрімотними променями полуденного літнього сонця, Воргрейв відтворює чудову картину старовини, яка надовго залишається в пам'яті.

Готель "Св. Георгій і Змій" у Воргрейві може похизуватися своєю вивіскою. З одного боку її розписав Леслі[28], член Королівської академії, а з іншого — Ходжсон, що родом із Ходжсона. Леслі зобразив битву, а Ходжсон — сцену після битви, на якій Георгій, зробивши свою справу, насолоджується пінтою пива.

У Воргрейві жив Дей, автор "Сендфорда і Мертона"[29]. Там же, що ще більше додає слави Воргрейву, його було і вбито. У церкві стоїть

пам'ятник місіс Сарі Хілл, котра заповідала щороку на Великдень ділити один фунт між двома хлопчаками та двома дівчатками, які "завжди в усьому слухалися своїх батьків, ніколи не лаялися, не брехали, не крали і не били вікон". Уявити тільки: відмовитися від усього цього заради п'яти шилінгів на рік! На правду, вони того не варті.

Розповідають, що колись, багато років тому, у місті з'явився хлопчик, котрий справді ніколи нічого такого не робив, принаймні ніхто не міг сказати, що він це робив. Що, зрештою, і вимагалося. За це його було нагороджено короною слави. А впродовж трьох тижнів потому його у скляній шафі виставляли напоказ у залі мерії.

Що сталося з грішми після того, не знає ніхто. Кажуть, що їх завжди передають найближчій галереї воскових фігур.

Шиплейк — красиве село, однак лежить воно за пагорбами, і побачити його з річки не можна. У шиплейкській церкві одружувався Теннісон[30].

Ближче до Соннінга річка звивається поміж багатьох островів. Там вона дуже спокійна, мовчазна і малолюдна. Лише інколи надвечір там можна зустріти якусь парочку закоханих селян, які прогулюються її берегами. Аррі та лорд Фітцнудл[31] лишилися позаду біля Хенлі, а до похмурого брудного Рединга ще далеко. Це той відрізок річки, де можна помріяти про минулі дні, згадати людей, що пішли від нас і подумати про те, що могло б статися, але не сталося, хай йому чорт.

Біля Соннінга ми вибралися із човна і пішли прогулятися селом. Це найчарівніший куточок на всій річці. Воно більше схоже на якийсь театральний майданчик, аніж на село, збудоване з цегли на вапняковому розчині. Кожен будинок купається в трояндах, і зараз, на самому початку червня, своєю витонченою пишнотою вони заполонили все довкола. Якщо ви хочете побути в Соннінгу зупиніться в готелі "Буйвіл", що за церквою. Це справжній середньовічний сільський готель

з його низенькими затишними кімнатками та ґратчастими вікнами, з нездоланними сходами та звивистими коридорами і з зеленим скверіком перед входом, де вечорами на лавицях у затінку дерев збираються старі чоловіки, щоб випити кухоль елю та погомоніти про сільські справи.

Ми блукали по мальовничому Соннінгу десь із годину чи близько того, а потім, оскільки було вже надто пізно, щоб минути Реддінг, ми вирішили повернутися на якийсь із островів біля Шиплейка і зупинитися там на ніч. Коли ми туди дісталися, було ще досить-таки рано, тож Джордж запропонував скористатися чудовою нагодою і влаштувати собі вишукану смачну вечерю. Він сказав, що покаже нам, які кулінарні дива можна створити на березі річки. З овочів, із залишків холодної яловичини і взагалі з усього, що лишилося, Джордж запропонував приготувати ірландське рагу.

Пропозиція видалася нам чудовою. Джордж назбирав дров і розпалив вогонь, а ми з Гаррісом взялися чистити картоплю. Я ніколи не думав, що чистити картоплю настільки складно. Більш кропіткої справи мені робити ще не доводилось. Почали ми дуже весело, я б навіть сказав, грайливо. Але вже після першої картоплини від нашої бадьорості не залишилось і сліду. Що більше ми її чистили, то, здавалося, більше лушпиння на ній лишалося. Коли ми нарешті обчистили все лушпиння та вирізали всі вічка, картоплини не лишилося, принаймні те, що лишилося, не заслуговувало на жодну увагу. Джордж підійшов, поглянув на неї — вона була завбільшки з квасолину — і сказав:

— Е-е ні-і, так не піде. Це — марнотратство. Її треба шкребти.

І ми почали шкребти. Але це виявилося ще важче, ніж чистити. Картопля ж буває найнезвичайнішої форми — з випуклостями, наростами, впадинами. Ми працювали без упину двадцять п'ять хвилин, і все, на що ми спромоглися, було чотири картоплини. Тоді ми запротестували. Сказали, що потім нам ще до ночі потрібно буде відшкрібати самих себе.

Я ніколи й гадки не мав, що від шкрябання картоплі людина може так забруднитися. У це важко повірити, але з тих чотирьох картоплин було стільки лушпайок, що вони вкрили нас із Гаррісом по самі вуха.

Така от економія і заощадливість.

Джордж сказав, що це смішно — готувати ірландське рагу з чотирьох картоплин, тож ми взяли їх з півдюжини, чи може трохи більше, вимили їх і вкинули, не чистячи. Ми також поклали туди капустину та всипали з ґалон[32] гороху. Джордж усе це перемішав і сказав, що, як на нього, то трохи рідкувате. Ми вивернули все з кошиків, зібрали все, що ще не з'їли, і кинули до нашого рагу. Вкинули ми туди і половину пирога зі свининою та шматок холодного бекону. Потім Джордж ще знайшов півбанки консервованого лосося і також вивернув його в казан.

Він сказав, що великою перевагою ірландського рагу є те, що можна позбутися багатьох непотрібних речей. Я виловив із кошика кілька надбитих яєць і долучив їх до справи. Джордж зауважив, що це додасть густоти підливі.

Я не пам'ятаю, що ми ще туди додавали, знаю лише, що не пропало нічого. А ще пригадую, коли вже страва була майже готова, Монморенсі, який з надзвичайною зацікавленістю спостерігав за всією процедурою, серйозно над чимось замислившись, розвернувся і кудись пішов, а за кілька хвилин повернувся з мертвим водяним щуром у зубах, бажаючи представити його як свій внесок до загальної справи. Чи то він хотів поглузувати над нами, а може його бажання було щирим — цього я сказати не можу.

Ми засперечалися, чи варто долучати щура до справи, Гарріс сказав, що, на його думку, все буде чудово, і коли все змішується докупи, то кожна дрібничка йде тільки на користь. Але Джордж був більш консервативним. Він сказав, що ще ніколи не чув, щоб ірландське рагу

готували з водяних щурів, і виключно з міркувань безпеки він не бажає експериментувати.

Гарріс сказав:

— Якщо ти ніколи не будеш пробувати нічого нового, звідки ти знатимеш, яке воно? Саме такі люди, як ти, і стримують світовий прогрес. Згадай того чоловіка, що вперше скуштував німецьку сосиску!

Наше ірландське рагу вийшло на славу. Я ще ніколи не отримував такого задоволення від їжі. Усе в ньому було таке насичене і таке пікантне. Старі повсякденні страви нам усім вже приїлись, а тут… Який аромат, який смак! Не зрівняти ні з чим у світі.

Окрім того, воно було дуже поживним. Як сказав Джордж, чого там тільки не було. Щоправда горох із картоплею могли б бути трішки м'якшими, але у всіх нас були міцні зуби, тож ми не дуже цим переймалися. А підлива! Це була казка. Можливо, трохи загуста для слабкого шлунка, але яка ситна!

Закінчили ми чаєм та вишневим пирогом. Коли ми пили чай, Монморенсі затіяв бійку з чайником і зазнав нищівної поразки.

Впродовж усієї подорожі він виявляв неабияку цікавість до чайника. Він сідав і дивився, як той кипить. При цьому вираз у собаки робився якийсь заклопотаний, і він щоразу гарчав на нього, намагаючись його роздражнити. Коли чайник починав булькотіти і випускати пару, він сприймав це як виклик і готовий був тієї ж миті кинутися в бій, але щоразу хтось із нас підбігав і забирав його здобич раніше, ніж йому вдавалося до неї добратися.

Сьогодні Монморенсі собі вирішив, що випередить нас. Тільки-но чайник видав перші звуки, він підвівся, загарчав і з грізним виглядом

рушив до чайника. Це був лиш невеличкий чайник, але, сповнений відваги, він зашипів і плюнув на Монморенсі.

— То ти так?! — загарчав Монморенсі, вишкіривши зуби. — Зараз я тебе навчу поважати пристойного роботящого собаку, ти, жалюгідний, довгоносий, брудний негіднику! Ану, ходи сюди!

Він кинувся на бідолашного маленького чайника і вхопив його за носик.

Надвечірню тишу розітнув несамовитий лемент. Монморенсі вискочив з човна і вирушив на вечірню прогулянку зі швидкістю тридцять п'ять миль на годину. Він тричі оббіг острів, зупиняючись біля кожної калюжі, аби втопити в її холодну багнюку свого носа.

Від того дня в його ставленні до чайника поєднувались водночас страх, недовіра і ненависть. Щойно той потрапляв йому на очі, він, гаркнувши і підібгавши хвоста, швиденько забирався якнайдалі. А коли чайник ставили на спиртівку, він кулею вискакував з човна і сидів на березі, доки не закінчувались усі чайні справи.

Після вечері Джордж дістав своє банджо і захотів пограти. Але Гарріс заперечив: він сказав, що в нього розболілася голова, і почувається він не настільки добре, щоб це знести. На думку Джорджа, від музики йому мало би стати краще. Він сказав, що музика заспокоює нерви і знімає головний біль. Він навіть кілька разів вдарив по струнах, аби показати Гаррісові, що воно таке.

На це Гарріс йому відповів, що нехай краще йому болить голова.

До того дня Джордж ніколи не вчився грати на банджо. Усі довкола всіляко відмовляли його від цього. Під час нашої подорожі річкою він якось було спробував два чи три рази повправлятися, але жодного разу в нього нічого не вийшло. Самих Гаррісових відгуків було цілком

достатньо, аби позбавити рішучості будь-кого, а тут ще Монморенсі, котрий сідав і монотонно завивав, щойно Джордж починав грати. Можливостей — жодних.

— І якої мари ти виєш, коли я граю?! — обурено вигукував Джордж, намагаючись поцілити в нього черевиком.

— А може це ти граєш саме тоді, коли йому хочеться вити? — заперечив Гарріс, перехоплюючи черевика. — Дай йому спокій. Він не може не вити. У нього музикальний слух, а від твоєї гри хочеш не хочеш — завиєш.

Тож Джордж вирішив відкласти свої студії на банджо до того часу, коли він повернеться додому. Але й там особливих можливостей для цього в нього не з'явилося. Місіс П. щоразу піднімалась до нього і казала, що їй особисто дуже подобається його слухати, але, на жаль, нагорі живе пані, вона в дуже цікавому стані, і лікар побоюється, що це може зашкодити дитинці.

Тоді Джордж спробував виходити з банджо вночі у сквер і практикуватися там. Але мешканці поскаржились у поліцію, і однієї ночі його вистежили і схопили. Усі докази були проти нього, тому його зобов'язали дотримуватися тиші впродовж шести місяців.

Схоже, після цього він втратив усякий інтерес до музики. Коли минули ті шість місяців, він ще якось було спробував один чи два рази поновити свої заняття, але знову було те саме: йому доводилось переборювати цілковите нерозуміння і відсутність усіляких симпатій з боку певної частини людей. Зрештою, у повному відчаї, він дав оголошення про продаж інструмента з великою знижкою — "у зв'язку з відсутністю потреби" — і натомість взявся освоювати картярські фокуси.

Так чомусь склалося. Аби навчитися грати на якомусь музичному інструменті, потрібно мати неабияку витримку. Вам здається, що

суспільство заради свого ж блага повинно всіляко допомагати людині оволодіти цим мистецтвом. Але, на жаль...

Колись я знав одного юнака, який учився грати на волинці. Ви не повірите, який спротив йому довелося долати. Навіть від членів своєї родини він не отримував того, що можна було б назвати активною підтримкою. Його батько з самого початку був не в захваті від такого заняття і ставився до нього з цілковитою безсердечністю.

Спочатку мій приятель вставав рано вранці, щоб повправлятися, але йому довелось відмовитися від своїх намірів через свою сестру. Вона була побожною людиною і казала, що вкрай негоже з отакого розпочинати свій день.

Тоді він вирішив займатися цим уночі, коли вся його родина вже вкладалася спати. Але нічого доброго з того також не вийшло, а їхній будинок лише зажив недоброї слави. Люди, що пізно поверталися додому, зупинялися біля будинку і прислухалися, а наступного ранку містом ішли чутки, що минулої ночі в будинку містера Джефферсона трапилось жахливе вбивство. Вони розповідали, як з будинку лунали крики жертви, брутальні прокльони та лайки душогуба, вмовляння про помилування та передсмертні хрипи нещасного.

Зрештою йому дозволили займатися вдень на кухні за зачиненими дверима. Але, попри всі ці застережні заходи, його найбільш вдалі пасажі все ж таки доносились до вітальні і мало не доводили його матінку до сліз.

Вона казала, що це змушує її згадувати свого нещасного татуся (бідолаху проковтнула акула, коли він купався біля берегів Нової Гвінеї). Чому саме це їй спадало на думку, коли вона чула звуки волинки, вона пояснити не могла.

Тоді йому змайстрували якусь повітку в нижній частині саду, за чверть милі від будинку, і коли йому хотілося попрацювати зі своїм інструментом, йому щоразу доводилось тягти його туди. Інколи, коли хтось навідувався до їхнього будинку і, нічого про це не знаючи (йому забули розповісти і попередити його про це), виходив до саду прогулятися, він раптом чув звуки волинки. Не будучи готовим їх почути, він не розумів, що коїться. Якщо це була людина з міцними нервами, з нею ставався лише напад істерії, люди ж зі звичайними розумовими здібностями, як правило, божеволіли.

Слід визнати, що досить-таки боляче дивитися на початківця, який освоює гру на волинці. Я відчув це сам, коли слухав мого юного приятеля. Схоже, що зіграти що-небудь на цьому інструменті дуже і дуже непросто. Перш ніж почати що-небудь награвати, слід добряче вдихнути, аби повітря вистачило на весь мотив, принаймні, так мені видалось, коли я спостерігав за Джефферсоном.

Починав він величаво, зі сповненої енергії, войовничої ноти, яка вселяла піднесення. Але що далі він грав, то тихішою ставала мелодія, і врешті на останньому куплеті вона майже стихала і ставала більше схожою на шипіння, перемішане зі свистом.

Щоб грати на волинці, треба мати неабияке здоров'я.

Молодий Джефферсон навчився грати на волинці лише одну мелодію. Але я ніколи не чув яких-небудь нарікань на брак у нього репертуару — жодного разу. Як він казав, ця мелодія називалася "Кемпбели ідуть — ура, ура!"[33], хоча його батько завжди наполягав на тому, що це "Дзвіночки Шотландії". З упевненістю ніхто не міг сказати, що ж це за мелодія була насправді, але всі погоджувалися з тим, що щось шотландське в ній таки є.

Гостям дозволялося вгадувати з трьох разів. При цьому більшість із них щоразу називали іншу мелодію.

Після вечері в Гарріса пропав настрій. Я думаю, що це через рагу: він не звик розкошувати. Тож ми з Джорджем залишили його в човні, а самі вирішили побродити по Хенлі. Гарріс сказав, що він собі вип'є скляночку віскі, запалить люльку, а потім підготує все на ніч. А коли ми будемо повертатися, то щоб гукнули його, і він підпливе на човні і забере нас.

— Тільки дивись, не засни, — промовили ми і пішли.

— Не дуже то й заснеш, коли шлунок повний рагу, — буркнув він і погріб назад до острова.

Хенлі готувався до регати, і довкола панувала суцільна метушня. Там ми зустріли чимало своїх знайомих із Лондона, і у веселій компанії час пролетів досить-таки швидко. Було десь близько одинадцятої, коли ми вирушили в чотиримильну подорож додому — так ми вже звикли називати наш човен.

Ніч була похмурою і доволі прохолодною. Накрапав дрібний дощ. Ми втомлено плелися темними мовчазними полями, тихо розмовляючи поміж собою і гадаючи, чи правильно ми йдемо. Ми думали про наш затишний човен, про світло ліхтаря, що пробивається крізь туго натягнуту парусину, про Гарріса і Монморенсі, про віскі, і нам хотілося якнайшвидше до цього всього повернутися.

Ми уявляли собі, як ми вже сидимо в човні, стомлені і трохи зголоднілі. Довкола — темна річка, безформні дерева, а під ними, ніби велетенський жук-світляк, наш старий човен, такий любий, такий затишний, теплий і життєрадісний. Ми уявляли, як вечеряємо, наминаючи холодне м'ясо і передаючи одне одному шматки хліба, чули, як бадьоро брязкають наші ножі, як вирива́ється з-під парусини і летить у глибоку ніч наш веселий сміх. Нам так хотілося, щоб усі наші видіння якомога скоріше стали дійсністю.

Нарешті ми вийшли на дорогу, і це нас підбадьорило, тому що до того ми не були певні, йдемо ми до річки чи віддаляємося від неї, а коли втомлений і хочеться якнайшвидше лягти спати, найбільше дошкуляє невпевненість. Коли ми проходили повз Скиплейк, годинник пробив за чверть дванадцяту. Якось задумливо Джордж запитав:

— Ти часом не пам'ятаєш, на якому з островів ми зупинилися?

— Ні, — відповів я, дещо також задумавшись. — А скільки їх тут?

— Лише чотири, — сказав Джордж. — Якщо він не спить, то все буде гаразд.

— А якщо спить? — запитав я. Але ми одразу ж прогнали від себе такі думки.

Коли навпроти нас з'явився перший острів, ми погукали, але відповіді не було. Ми пішли до другого і спробували знову — результат був такий самий.

— А-а! Тепер я згадав, — сказав Джордж. — Ми були на третьому.

З надією ми побігли до третього острова і почали гукати.

Жодної відповіді!

Справи ставали серйозними. Було вже за північ, готелі в Скиплейку та Хенлі були переповнені, а ходити від будинку до будинку, стукаючи серед ночі у двері, і питати, чи не здадуть нам кімнату, якось не пристало. Джордж запропонував повернутися до Хенлі, влаштувати напад на поліцейського і таким чином здобути кімнату для ночівлі в поліцейській дільниці. Але потім ми собі подумали: "А раптом він дасть нам здачі і відмовиться зачинити нас!"

Не могли ж ми всю ніч ходити і битися з поліцейськими. Окрім того, ми боялися перестаратися і отримати шість місяців в'язниці.

У відчаї ми зупинилися навпроти, як нам здавалося, четвертого острова. Все безуспішно. Дощ посилився, і схоже було, що це надовго. Ми промокли до нитки і змерзли. Нами оволодів розпач. Ми вже почали думати, що, можливо, островів було не чотири, а більше, і невідомо, чи взагалі ми перебували біля тих островів. Можливо, ми були десь зовсім в іншому місці, за милю від того місця, де мали б бути, а може ми вийшли до річки не там, де треба. У темряві все було таким дивним і незнайомим. Ми починали розуміти, як страждали залишені в лісі маленькі діти[34].

Ми вже втратили всіляку надію. Так, я знаю, що завжди у всіх романах і у всіх казках все відбувається саме в такий момент. Але хіба я в цьому винен? Коли я починав писати цю книжку, я вирішив бути вкрай правдивим у всьому. Саме таким я і буду, навіть якщо для цього мені доведеться вдатися до затертих фраз.

І мушу вам сказати, це сталося тоді, коли ми втратили всяку надію. Отож, якраз саме тоді, коли ми втратили всяку надію, я раптом помітив трішки нижче від нас якийсь незрозумілий таємничий вогник, що мерехтів поміж дерев на протилежному березі. Це було якесь дивне, таємниче світло, і я навіть було подумав про привидів. Але наступної миті до мене дійшло, що це наш човен. Від мого крику, що рознісся над водою, напевно, сама ніч здригнулася у своєму ліжку.

Якийсь час ми стояли, боячись навіть дихнути. Аж ось воно! Божественна мелодія темряви: ми почули, як у відповідь нам загавкав Монморенсі. Ми знову закричали. Від нашого крику могли прокинутися навіть ті семеро сплячих отроків[35] — я ніколи не міг зрозуміти, чому для того щоб розбудити сімох, потрібно більше галасу, аніж для одного. Нам видалося, що минула година, хоча насправді, гадаю, всього хвилин п'ять, коли ми нарешті побачили, як крізь темряву повільно

пробирається човен із запаленим на ньому ліхтарем, і почули заспаний голос Гарріса, який питав нас, де ми є.

Гарріс поводився якось дивно. Це було щось більше, ніж звичайна втома. Він пристав до берега в такому місці, звідки нам неможливо було перебратися в човен, і одразу ж заснув. Як ми тільки не кричали і не верещали, аби знову його розбудити і привести до тями. Зрештою, нам це вдалося, і ми спокійно залізли в човен.

Коли ми перебралися в човен, то помітили, що в Гарріса був якийсь сумний вигляд. Здавалося, що він чимось заклопотаний. Ми запитали його, що трапилось, на що він відповів:

— Лебеді!

Як виявилося, ми пришвартувалися біля самого гнізда лебедів, і незабаром після того, як ми з Джорджем пішли, повернулася самка і здійняла галас. Гарріс її прогнав. Вона пішла, а за деякий час повернулася зі своїм приятелем, Гарріс сказав, що з цією парою лебедів в нього була справжня битва. Але зрештою, мужність і досвід взяли гору, і він їх таки розгромив.

Півгодини потому вони повернулися і привели з собою ще вісімнадцять лебедів! Якщо вірити тому, скільки їх нарахував Гарріс, то битва, напевно, була жорстокою. Лебеді намагалися витягти Гарріса і Монморенсі з човна і втопити їх. А він, як справжній герой, захищався впродовж чотирьох годин, багатьох із них побив, і вони попливли кудись помирати.

— Скільки, ти казав, було лебедів? — запитав Джордж.

— Тридцять два, — спросонку відповів Гарріс.

— Ти щойно казав — вісімнадцять, — здивувався Джордж.

— Я такого не казав, — пробурмотів Гарріс. — Я казав дванадцять. Я що, не вмію рахувати?

Що там було насправді з тими лебедями, нам так і не вдалося дізнатися. Ми запитали про це його вранці, але він лише сказав: "Які лебеді?", і схоже було, що він думає, що все це нам з Джорджем наснилося.

О-о! Як чудово після всіх випробувань і страхів сидіти у човні і відчувати, що тебе врятовано! Ми з Джорджем добре повечеряли і випили б пуншу, якби могли знайти віскі. Але ми його не знайшли. Ми почали розпитувати Гарріса, де він його подів, але він робив такий вигляд, ніби взагалі не знає, що таке віскі і взагалі про що ми говоримо. Монморенсі так дивився на нас, ніби він щось знав, але так нічого і не сказав.

Тієї ночі я спав добре і спав би ще краще, якби не Гарріс. Я смутно пригадую, що протягом ночі прокидався щонайменше разів із десять, від того що Гарріс бродив по човну з ліхтарем і шукав свій одяг. Чомусь тієї ночі він дуже переживав за свій одяг.

Він двічі піднімав мене і Джорджа, щоб пересвідчитися, чи не лежимо ми на його штанах. За другим разом Джордж не на жарт розлютився.

— На якого дідька тобі серед ночі потрібні штани? — розгнівано запитав він. — Лягай і спи!

Коли я прокинувся наступного разу, то побачив, що він заклопотаний тим, що не може знайти свої шкарпетки. Останнє, що я пригадую, — це те, що мене ніби перевертають на бік, і я чую бурмотіння Гарріса про свою парасольку, що якимось дивним чином кудись зникла.

РОЗДІЛ XV

Домашні обов'язки. Любов до праці. Бувалий гребець, його справи і балачки. Скептицизм нового покоління. Спогади про перші подорожі на човні. Плавання на плотах. Вишуканість стилю Джорджа. Старий човняр і його манера. Який спокій! Яка розважливість! Початківець. Плавання на плоскодонці. Сумний випадок. Принади дружби. Подорож під вітрилом, мій перший досвід. Можливі причини, чому ми не потонули.

Наступного ранку ми прокинулись пізно. На наполегливу вимогу Гарріса сніданок наш був простеньким, "без витребеньок". Ми все вимили і порозкладали по своїх місцях (виконуючи цю нескінченну роботу я частково отримав для себе відповідь на запитання, яке часто не давало мені спокою: як жінка, займаючись лише домашнім господарством, може витратити весь свій час). Ми вирушили десь близько десятої і весь цей день вирішили провести в подорожі.

Ми зійшлися на тому, що зранку не будемо тягти човна, а будемо лише гребти, Гарріс висловив думку, що найкраще буде, коли ми з Джорджем веслуватимемо, а він кермуватиме. Я зовсім не погоджувався з Гаррісом і сказав, що з його боку було б більш розважливо, коли б він вирішив попрацювати з Джорджем, а я тим часом трішки відпочив би. Мені видавалося, що в цій подорожі я робив найбільше всієї роботи, і це мене починало щораз більше непокоїти.

Мені насправді здається, що я працюю більше, ніж потрібно. Ні, я в жодному разі не проти роботи. Навпаки. Мені подобається робота. Я захоплююсь нею. Я можу годинами спостерігати за нею. Мені хочеться, щоб вона завжди була поряд зі мною, і від самої лише думки про те, що вона колись закінчиться, серце в мене крається на шматки.

Для мене не буває забагато роботи. У мене вже розвинулась якась пристрасть накопичувати роботу: в мене її в кабінеті стільки

назбиралося, що годі вже знайти й дюйма вільного. Скоро, напевно, доведеться задіяти і прибудову.

Крім того я дуже бережливо ставлюся до роботи. Деяка робота в мене вже лежить роками, і я навіть пальцем не торкнувся до неї. А ще я дуже пишаюся своєю роботою. Час від часу я знімаю її з полиці і витираю з неї пил. Немає жодної людини, в котрої її робота так гарно зберігалася б, як у мене.

Попри те, що мені завжди дуже хочеться роботи, я водночас намагаюся бути справедливим. Я не прошу більше, ніж мені належить.

Та, незважаючи на те, що я її не прошу, вона завжди мені дістається, принаймні так мені здається, і це мене непокоїть.

Джордж каже, що немає жодної потреби цим перейматися. На його думку, саме моя надмірна педантичність викликає в мене страх отримати більше, ніж мені належить. Насправді ж я не отримую і половини того, що повинен був би отримувати. Та мені здається, що він це говорить, щоб лише втішити мене.

Я помітив, що в човні кожного члена команди переслідує нав'язлива думка, що йому доводиться робити все за всіх, Гарріс зауважив, що працює лише він, а ми з Джорджем цим користаємо. Джордж лише посміявся з Гаррісових слів і сказав, що все, що той робить, то це їсть і спить, і був твердо переконаний у тому, що, коли хтось і робить якусь роботу, яка варта того, щоб її так називали, то це саме він, Джордж.

Він додав, що ще жодного разу йому не доводилося бувати в одній команді з такими ледарями, як Гарріс і я.

Це розвеселило Гарріса.

— Уявити тільки: старий Джордж розмірковує про роботу! — засміявся він. — Та якщо ти попрацюєш півгодини, ти ж умреш. Ти бачив коли-небудь, щоб Джордж працював? — додав він, обертаючись до мене.

Я змушений був погодитися з Гаррісом, тому що, принаймні від того часу як ми вирушили в цю подорож, такого мені бачити не доводилось.

— І як же ти можеш про це знати? — заперечив Джордж. — Та не зійти мені з цього місця, якщо половину часу ти не спиш. Ти бачив, щоб Гарріс коли-небудь повністю прокинувся, окрім коли сідає їсти? — запитав Джордж, звертаючись до мене.

Любов до істини змусила мене підтримати і Джорджа. З самого початку від Гарріса в човні користі було дуже мало.

— У всякому разі я працюю більше, ніж Джей, — промовив Гарріс у відповідь на звинувачення.

— Ну, менше просто нікуди, — відповів Джордж.

— Мені здається, Джей взагалі уявив себе пасажиром, — продовжував Гарріс.

Ось така вдячність за те, що я тягнув їх у їхньому жалюгідному старому човні від самого Кінґстона, за те, що наглядав за всім, влаштовував усе заради них, дбав про них, зі шкури ліз. Такий от світ!

Зрештою ми зійшлися на тому, що Гарріс із Джорджем гребтимуть аж за Редінга, а звідти я тягтиму човна. Як на мене, гребти у важкому човні проти сильної течії — заняття не дуже приємне. Були часи, коли я хапався за важку роботу, але зараз я більше схильний поступатися нею молодим.

Я помітив, що більшість досвідчених гребців так само ніяковіють, щойно розуміють, що гребти буде непросто. Досвідченого гребця завжди можна розпізнати по тому, як він, розлігшись на подушках на дні човна, підбадьорює гребців оповідками про свої вражаючі подвиги, які він вчинив минулого сезону.

— Тільки не кажіть, що це важка робота! — попихкуючи люлькою, протяжливо звертається він до двох новачків, які, обливаючись потом, уже впродовж півтори години безупинно гребуть проти течії. — От минулого сезону якось пополудні ми з Джимом Біффлесом та Джеком гребли, не зупиняючись, від самого Мерлоу аж до Горінга. Пам'ятаєш, Джеку?

Почувши, що до нього звертаються, Джек, який протягом останніх двох годин спить на своєму ложе, яке він змайстрував собі на носі човна з усіх покривал, плащів і решти того, що потрапило йому під руку, не розплющуючи очей, починає описувати всі подробиці того дня. Він пригадує, що крім надзвичайно стрімкої течії, яку їм доводилось долати впродовж усього шляху, треба було ще й боротися з сильним зустрічним вітром.

— Милі тридцять чотири ми тоді, напевно, пройшли, — продовжує оповідач, протягуючи руку ще за однією подушкою, щоб підкласти її собі під голову.

— Та ні, Томе, ти вже так не перебільшуй, — бурмоче Джек із нотками легкого докору в голосі. — Щонайбільше, то тридцять три.

І, втомившись від такої виснажливої розмови, Том і Джек знову поринають у сон. А двоє простодушних хлопчиськ переповнюються гордощами з того, що їм дозволили везти у човні таких чудових гребців, як Джек і Том, і ще з більшою запопадливістю налягають на весла.

Коли я був ще юнаком, я часто чув такі казочки від моїх старших товаришів. Я вірив їм, захоплювався ними, намагався запам'ятати кожне їхнє слово, а потім просив ще. Але, схоже, у нового покоління вже немає тієї сліпої віри, яка була у ті старі часи. Якось минулого літа ми — Джордж, Гарріс і я — взяли з собою одного такого "нестріляного горобчика" і всю дорогу годували його всілякими байками про те, які чудеса ми творили.

Нарозповідали ми йому всього: і затертих побрехеньок, які впродовж віків вірою і правдою служать усім гребцям, і додали ще сім свіженьких, які придумали самі. Одна з них була майже схожа на правду. В ній ішлося про доволі-таки правдивий випадок, який в дещо зміненому вигляді кілька років тому трапився з нашими друзями. Будь-яка дитина повірила б у неї і не скривилася б.

А той юнак над усім цим посміявся і захотів, щоб ми при ньому продемонстрували свою майстерність. Він ладен був битися об заклад і ставив десять до одного, що в нас нічого не вийде.

Того ранку ми вихвалялися своєю вправністю у гребних справах і знову і знову розповідали про наші перші кроки в опануванні мистецтва греблі. Я пригадав, як я вперше познайомився з човном. Нас п'ятеро хлопчаків зібралися по три пенси і на озері в Реджентс-Парку винайняли якоїсь дивовижної форми човна. Потім усім нам довелось обсихати в будиночку наглядача парку.

Після того мене стало тягти до води. Доволі часто я плавав на плотах у кар'єрах навколишніх цегелень. Ви собі не уявляєте, яке це цікаве і захопливе заняття. Особливо коли ви посеред ставка і раптом на березі з добрячим києм в руках з'являється власник матеріалу, з якого ви змайстрували пліт.

Щойно помітивши того джентльмена, ви відразу відчуваєте, що у вас немає жодного бажання складати йому компанію чи спілкуватися з ним.

А коли б це не виглядало неввічливо, то ви воліли б навіть не зустрічатися з ним. Тож ви всіляко прагнете дістатися протилежного берега і якомога швидше, без зайвого галасу забратися додому, роблячи вигляд, ніби ви його не бачите. У нього ж, навпаки, виникає непереборне бажання вхопити вас за руку і побесідувати з вами.

Виявляється, він знає вашого батька, та ви й самі йому знайомі, але все це зовсім не викликає у вас прихильності до нього. Він каже, що навчить вас, як брати дошки і робити з них плоти. Але ви й самі вже дуже добре знаєте, як все це робити, і при всій щирості і люб'язності пропозиції ви вважаєте, що з його боку вона є зайвою і змушені відмовитися від неї, аби не завдавати йому непотрібного клопоту.

Попри вашу байдужість, його жага зустрітися з вами не вгасає, і та жвавість, з якою він пересувається вгору-вниз берегом ставка, аби встигнути привітатися з вами, коли ви висадитеся на берег, видається вам досить-таки облесливою.

Якщо він огрядний і страждає від астми, ухилитися від усіх його пропозицій доволі просто. Але якщо цей тип моложавий та ще й довгоногий — зустріч неминуча. Однак розмова між вами дуже коротка, більше говорить він. Ваші аргументи здебільшого обмежуються якимись односкладовими вигуками, і щойно вам випадає нагода вирватись від нього, ви одразу ж нею користаєтесь.

Плаванню на плотах я присвятив близько трьох місяців, і, достатньо опанувавши це мистецтво, вирішив зайнятися справжньою греблею і вступив до одного з човнярських клубів на річці Лі.

Виходячи у човні на річку Лі, особливо в суботу пополудні, ви незабаром набуваєте неабиякої спритності в керуванні човном і вміння уникати хвиль, що здіймаються слідом за баржами і всіляко намагаються вас перекинути і втопити. У вас з'являється безліч можливостей, щоб навчитися дуже швидко й у вишуканій манері

розпластатися на дні човна, аби чиясь мотузка не висмикнула вас у воду.

Однак там ви не зможете відпрацювати свій стиль. Лише після того як я почав виходити на Темзу, я зміг попрацювати над своїм стилем. Тепер усі захоплюються моїм стилем. Кажуть, що він дуже своєрідний.

Джордж до шістнадцяти років навіть близько не підходив до води. Потім він і ще восьмеро джентльменів приблизно того ж віку всією компанією якось у суботу вирушили до К'ю з наміром винайняти човна і пропливти до Річмонда і назад. Серед них був один кудлатий юнак, звали його Джоскінз, котрий раз чи два плавав у човні по Серпентайну[36], і запевняв, що плавати у човні надзвичайно весело.

Коли вони дісталися пристані, була досить сильна течія і дув потужний боковий вітер. Але це зовсім їх не збентежило, і вони пішли вибирати човна.

Біля пристані лежав перевернутий восьмивесловий гоночний човен. Він одразу ж привернув їхню увагу, і вони запитали, чи не могли б вони його взяти. Човняр кудись відійшов, і замість нього був якийсь хлопчина. Він усіляко намагався відмовити їх від того човна, показав їм два чи три досить зручних човни для сімейних прогулянок, але ті стояли на своєму. Їм здавалося, що в жодному човні вони не матимуть такого чудового вигляду, як у гоночній вісімці.

Хлопчина спустив човна на воду, вони познімали піджаки і приготувалися зайняти свої місця. Хлопець порадив, щоб Джордж, який вже у ті часи був найважчим у будь-якій компанії, сів на номер чотири. Джордж відповів, що для нього буде за щастя бути під четвертим номером і швиденько всівся на носі човна, повернувшись спиною до корми. Зрештою його всадовили як слід і всі решта також зайняли свої місця.

Стерновим човна призначили надзвичайно нервозного юнака, і Джоскінз пояснив йому, як стернувати, а сам сів загрібним. Він сказав усім, що все досить просто. Достатньо лише наслідувати його у всьому.

Вони оголосили про свою готовність, і хлопчина на пристані взяв багор і відштовхнув човна.

Що сталося потім, описати в подробицях Джордж не може. В його спогадах усе переплуталось. Він лише пам'ятає, що одразу після того як вони відпливли, в його поперек з усією силою врізалась рукоять весла номера п'ятого, і тієї ж миті його сидіння в якийсь дивний спосіб зникло з-під нього і він опинився на дні. Він також помітив цікаву деталь: у той час номер другий лежав горілиць на дні човна, задерши догори ноги, ніби в якомусь припадку.

Вони боком пройшли під мостом К'ю зі швидкістю вісім миль на годину. Єдиним, хто гріб, був Джоскінз. Джордж, усівшись назад на своє місце, спробував йому допомогти, але щойно він опустив у воду своє весло, воно одразу ж, на превеликий подив Джорджа, зникло під човном і мало не потягло Джорджа за собою.

Потім кермовий викинув за борт обидві кермові мотузки і залився сльозами.

Як вони повернулися назад, Джордж не знав, пам'ятав лише, що це зайняло в них близько сорока хвилин. З мосту за цією виставою з цікавістю спостерігав величезний натовп, і кожен щось кричав, даючи якісь вказівки. Тричі їм вдавалося пройти під склепінням моста і тричі їх повертало назад. Щоразу кермовий дивився догори і, бачачи над собою міст, знову починав рюмсати.

Джордж казав, що того дня він і гадки не мав, що він будь-коли зможе вподобати катання у човні.

Гарріс більше звик до греблі в морі, аніж на річці. Він каже, що йому це подобається більше. Мені — ні. Пригадую, як минулого літа я винайняв невеличкого човна в Істборні. Багато років тому я добре попрактикувався у греблі на морі, тож гадав, що в мене не буде жодних проблем. Але, як виявилося, я забув геть усе. Коли одне весло в мене занурювалось у воду, інше злітало у повітря. Щоб захопити воду обома веслами одразу, мені доводилось вставати. На березі зібралося багато всякої знаті, і мені довелось гребти повз них у такій смішній позі. На півдороги я пристав до берега на якомусь пляжі і скористався послугами старого човняра, аби той доправив мене назад.

Мені подобається спостерігати, як гребе старий човняр, особливо коли його наймають погодинно. Кожен його рух сповнений спокою та умиротворіння. Жодного натяку на якусь метушню чи роздратування, жодного вияву напруженості, яка все більше і більше отруює сьогодення. Ніколи в житті він не прагне обігнати інший човен. Його ніяк не хвилює те, що якийсь човен доганяє його і обходить. Власне кажучи, його обганяють усі човни, які пливуть з ним в одному напрямку. Декотрих людей це непокоїть і навіть дратує. Величний спокій, який виявляє при цьому найманий човняр, може слугувати уроком для честолюбних і чванливих людей.

Навчитися просто гребти, щоб рухати човен уперед, не становить великих труднощів, а от почуватися невимушено, коли пливеш повз дівчат — тут потрібна неабияка практика. Найбільше, що не вдається новачкам, це такт. "Щось ніяк не зрозумію", — каже він, намагаючись удвадцяте впродовж останніх п'яти хвилин відчепити свої весла від ваших. — "Коли я сам, у мене все чудово виходить!"

Дуже цікаво спостерігати, як двоє новачків намагаються гребти в такт. Носовий каже, що він ніяк не може вловити темп загрібного, бо в того якась дуже незвичайна манера греблі. Від таких слів загрібний дуже обурюється і каже, що впродовж останніх десяти хвилин він тільки те й робить, що намагається пристосувати свій метод греблі до цілковитої незграбності носового. У свою чергу носовий також

ображається і просить загрібного не перейматися ним, а приділити більше уваги тому, щоб якось розумно гребти.

— А може я сяду загрібним? — додає він, вочевидь думаючи, що від того все одразу стане на свої місця.

Наступну сотню ярдів вони колотять веслами по воді з доволі-таки скромним результатом. Коли раптом загрібний наче прозріває і починає розуміти причину усіх їхніх невдач.

— Я знаю, в чому річ: ти взяв мої весла, — кричить він до носового. — Давай їх сюди.

— І справді. А я все думаю, чому я не можу дати з ними ради, — відповідає носовий. Лице його просвітліло, і він одразу заходжується міняти весла. — Тепер усе буде гаразд.

Та й після цього в них нічого не виходить. Тепер загрібний заледве що дотягується до весел, а носовий, щоразу змахуючи веслом, б'є себе у груди. Вони знову міняються веслами і доходять до висновку, що човняр дав їм узагалі не ті весла. Від такої єдності в ганьбленні човняра між ними знову запановує повне взаєморозуміння.

Джордж сказав, що йому заради різноманіття часто хочеться поплавати на плоскодонці. Плавати на плоскодонці не так просто, як видається на перший погляд. Як і при греблі, ви незабаром навчитеся керувати човном, але потрібно багато практикувати, аби робити це гідно, не зачерпуючи рукавами воду.

Я знав одного юнака, з яким трапилась досить сумна пригода, коли він вперше плив у плоскодонці. Усе в нього так добре виходило, що він втратив усяку пильність і проходжувався по плоскодонці з жердиною в руках із такою безпечною грацією, що аж заворожувало. Він підходив на

ніс плоскодонки, опускав у воду жердину і одразу ж біг на корму, наче бувалий човняр. Це було захопливо.

Усе так чудово тривало б і далі, коли б він, як це не прикро, милуючись довколишніми краєвидами, не зробив на один крок більше, ніж потрібно, і не вийшов з човна взагалі. Жердина встромилась в мул, і він завис на ній, а човен тим часом понесло геть. Гідності така ситуація йому не додавала. Якийсь нахабний хлопчисько одразу ж закричав до свого приятеля, котрий плентався десь позаду: "Хутчіш іди сюди, тут на жердині справжня мавпа!"

Допомогти йому я не міг ніяк, бо, як на біду, ми не подумали прихопити з собою запасну жердину. Лишалося тільки сидіти і дивитися на нього. Ніколи не забуду його виразу обличчя, коли жердина разом з ним поступово почала хилитися. Яка глибока задума відобразилася на ньому.

Я дивився, як він плавно опустився у воду, а потім, мокрий і збентежений, вибирався на берег. Він так кумедно виглядав, що я не втримався, щоб не розсміятися. Деякий час я ще хихикав про себе, коли раптом до мене дійшло, що насправді смішного було мало: я сиджу один у плоскодонці, без жердини, і мене, безпорадного, несе вниз за течією, скоріш за все, до греблі.

Я дуже обурився через те, що мій приятель заступив за борт і випав з човна. Принаймні він міг би лишити мені жердину.

Так мене несло десь із чверть милі, коли раптом я помітив рибальську плоскодонку, що стояла на якорі посеред річки і на якій сиділо двоє старих рибалок. Вони побачили, що я пливу на них, і почали гукати мені, аби я звернув убік.

— Я не можу, — гукнув я у відповідь.

— Але ти ж навіть не намагаєшся, — відповіли вони. Коли я підплив до них ближче, то пояснив, у чому річ, вони зачепили мене і позичили жердину. До греблі залишалося ярдів із п'ятдесят. Який я був радий, що вони трапились на моєму шляху.

Уперше я хотів спробувати поплавати на плоскодонці у компанії ще з трьома юнаками — вони збиралися показати мені, як це робиться. Нам не виходило вирушити всім одночасно, тож я сказав, що я піду першим і винайму плоскодонку, а поки вони прийдуть, повправляюсь біля берега.

Винайняти плоскодонку того дня мені не вдалося, всі вони були зайняті. Тому мені нічого не залишалося робити, як, сидячи на березі, дивитися на річку і чекати своїх друзів.

Невдовзі мою увагу привернув чоловік у плоскодонці, і, що досить-таки дивно, на ньому були точнісінько такий самий піджак і картуз, як і на мені. Було видно, що в цій справі він був новачком, і спостерігати за ним було надзвичайно цікаво. Здогадатися, що буде після того як він занурить жердину у воду, було важко. Схоже, він і сам того не знав. То він ішов проти течії, то спускався за течією, а бувало, що просто крутився на одному місці довкола своєї жердини. Але, хоч би що він робив, усе це змушувало його дивуватися і дещо дратувало.

Згодом люди на річці почали звертати на нього увагу і битися об заклад, що станеться з човном після кожного його поштовху.

У цей час мої друзі підійшли з протилежного берега і зупинилися, також спостерігаючи за ним. Він був повернутий до них спиною, тож вони бачили тільки піджак і картуз. Вони одразу ж вирішили, що це був я, їх любий компаньйон, який демонстрував свою майстерність, і їхньому захопленню не було меж. І одразу ж взялися немилосердно насміхатися над ним.

Спочатку я не зрозумів, що вони помилилися, і подумав: "Як негоже з їхнього боку так поводитися із зовсім незнайомою людиною!". Я вже було хотів гукнути до них і покартати їх за це, коли раптом зрозумів, у чому річ, і заховався за дерево.

Як вони веселилися, насміхаючись над тим юнаком! Упродовж добрих п'яти хвилин вони стояли там, вигукуючи різні непристойності, глузували з нього, знущалися і обсміювали. Вони допікали його старими затертими жартами, і навіть придумали кілька нових і нагородили його ними. Вони закидали його всіма тими жартами, якими ми користувались поміж себе, і яких він, скоріш за все, не розумів. Зрештою юнак, не в силах більше зносити їхніх брутальних кпинів, обернувся, і вони побачили його обличчя!

Мені було приємно побачити, що в них ще залишилось трохи гідності, аби усвідомити, якими вони були дурнями. Вони почали йому пояснювати, що переплутали його з кимось зі своїх знайомих. Висловлювали сподівання, що він не думає, ніби вони здатні говорити такі речі будь-кому, окрім своїх друзів.

Звичайно, зважаючи на те, що вони подумали, що це їхній приятель, їм можна все це вибачити. Пригадую, як Гарріс мені якось розповідав про один випадок, який трапився з ним, коли він купався поблизу Булоні. Він плавав неподалік від берега, коли раптом відчув, як хтось ухопив його ззаду за шию і з усієї сили потяг під воду, Гарріс щодуху опирався, але, здавалося, той хтось учепився за нього з силою Геркулеса, і всі його спроби звільнитися були марними. Він уже перестав боротися і спробував було думати про порятунок своєї душі, коли нападник його відпустив.

Гарріс підвівся на ноги і обернувся, щоб поглянути на свого потенційного вбивцю. Той стояв поряд і від душі реготав, та коли з води з'явилося обличчя Гарріса, він відступив назад і дуже збентежився.

— Заради Бога, вибачте мені, — затинаючись, пробурмотів він. — Мені видалось, що це мій приятель.

Гарріс подумав, що йому пощастило, що той чоловік помилково не побачив у ньому якого-небудь свого родича, інакше він обов'язково втопив би його.

Плавання під вітрилом так само потребує і знання, і досвіду, хоча хлопчаком я думав інакше. Мені здавалося, що все це приходить саме по собі, так само, як гра в монетки чи в м'яча. У мене був приятель, який думав так само, як і я, і одного вітряного дня ми вирішили спробувати, як це воно, ходити під вітрилом. Тоді ми жили неподалік від Ярмута і вирішили піти проти течії річки Яр. На човнярській станції поряд із мостом ми винайняли човна з вітрилом і вирушили.

— Погода не вельми хороша, — сказав до нас човняр, коли ми відпливали. — Коли зайдете за поворот, візьміть риф[37] і керуйте вітрилом.

Ми сказали, що саме так і зробимо, усміхнувшись, попрощалися з човнярем і відпливли, не в змозі збагнути, як це керувати вітрилом, де ми маємо взяти риф і що маємо з ним робити, коли дістанемо його.

Ми гребли, поки місто не зникло з нашого поля зору, а потім, коли перед нами розляглася річка у всій її широчіні і над нею гуляв ураганної сили вітер, ми вирішили, що пора братися до справи.

Поки я розгортав вітрило, Гектор — здається, так звали мого приятеля — продовжував гребти. Розгорнути вітрило виявилося справою непростою, але зрештою мені це вдалося. Тоді виникло питання: де верхній кінець?

Слухаючись природного відчуття, ми, звичайно, вирішили, що низ є верхом і почали встановлювати вітрило догори дригом. Ми по-всякому

намагалися його встановити, і це забрало досить багато часу. Вітрило, вочевидь, вирішило собі, що ми бавимося у похорони, і я — це покійник, а воно — саван.

Коли вітрило зрозуміло, що помилилося, воно луснуло мене реєю по голові і взагалі відмовилося будь-що робити.

— Намочи його, — сказав Гектор. — Кинь його у воду, нехай намокне.

Він сказав, що моряки перш ніж піднімати вітрила завжди їх мочать. Я намочив. Але це тільки погіршило справи. Коли сухе вітрило прилипає до ваших ніг і обвивається довкола вашої голови, це не дуже приємно, та коли воно мокре, що з нього аж тече — витримати це неможливо.

Нарешті спільними зусиллями ми якось-таки впорались із ним. Ми встановили вітрило не те щоб догори дригом, радше якось боком, і прив'язали його до щогли фалінем[38], який нам довелось відрізати.

Як факт можна засвідчити те, що човен не перекинувся. Чому він не перекинувся, цьому я не можу дати жодного пояснення. Пізніше я не раз задумувався над цим, але знайти якусь більш-менш зрозумілу причину мені так і не вдалося.

Можливо, цього не сталося через природну стійкість, властиву всьому, що є в цьому світі. А може, човен, окинувши оком усю нашу поведінку, дійшов висновку, що того ранку ми хотіли накласти на себе руки, і вирішив нас розчарувати. Це єдине, що я можу припустити.

Лише завдяки тому, що ми намертво вчепилися за планшир[39], нам вдалося залишитися в човні, але це було нелегко. Гектор сказав, що пірати та й узагалі усі мореплавці під час сильних штормів прив'язують до чого-небудь стерно і керують судном лише за допомогою клівера[40].

Він запропонував спробувати щось подібне, але я більше був схильний до того, аби човен ішов за вітром.

Оскільки моя пропозиція була найпростішою, ми так і зробили. Ми щосили вчепилися за планшир і пустили човна за вітром.

Десь із милю човен летів проти течії зі швидкістю, з якою я ніколи раніше не плавав і не хотів би спробувати ще раз. На повороті він так нахилився, що половина вітрила сховалася під водою. Потім сам якимось дивом вирівнявся і полетів у напрямку пологого мулистого берега.

Той мулистий берег нас і врятував. Човен пропоров його до середини і зупинився. Зрозумівши, що нас уже не шпурляє з боку в бік, немов кульки у дитячому брязкальці, і ми можемо рухатися лише з власної волі, ми дісталися до вітрила і зрізали його.

Плавання під вітрилом нам уже було достатньо. Нам не хотілося перестаратися, аби не хапонути зайвого. Ми вже прокаталися під вітрилом — це була захоплива і цікава подорож — і тепер вирішили йти на веслах, хоча б для різноманітності.

Ми взяли весла і спробували виштовхнути човен із мулу. Коли виштовхували, одне весло зламалось. Після того ми виштовхували човен із надзвичайною обережністю, але весла були старі та зношені, тож друге весло зламалось ще легше, ніж перше. Ми залишились ні з чим.

Перед нами на ярдів сто простягався мулистий берег, а позаду була вода. Залишалось тільки сидіти і чекати, коли хто-небудь буде пропливати повз нас.

День був не з тих, коли всіх тягне до річки, і нам довелось чекати три години, перш ніж з'явилась хоч одна жива душа. Це був якийсь старий рибалка. З величезними зусиллями він все-таки якось витяг нас звідти і в найбезславніший спосіб відбуксирував до човнярської станції.

Щоб заплатити чоловікові, який привіз нас додому а також за зламані весла та за чотири з половиною години нашої прогулянки, нам довелось викласти всі кишенькові гроші, які ми збирали не один тиждень. От така то була подорож під вітрилом. Зате ми набули досвіду. А досвід не купиш ні за які гроші.

РОЗДІЛ XVI

Рединг. Нас буксирує паровий баркас. Нахабна поведінка невеликих човнів. Як вони заважають паровим баркасам. Джордж і Гарріс знов ухиляються від роботи. Доволі звична історія. Стритлі і Горинг.

Близько одинадцятої ми побачили Рединг. Річка тут брудна і неприємна. Навряд чи в кого-небудь виникає бажання надовго затримуватись поблизу Рединга. Саме місто досить-таки старе і доволі відоме. Ще за похмурих часів короля Етельреда[41] данці поставили в Кеннеті свої кораблі і вирушили з Рединга спустошувати землі Уессекса. Саме тут Етельред разом зі своїм братом Альфредом вступили з ними в бій і розгромили їх. (Альфред бився, а Етельред молився.)

Пізніше Рединг обрали зручним містечком, де можна було перечекати, якщо в Лондоні щось складалось не зовсім добре. Щойно у Вестмінстері починалась чума, парламент одразу ж вирушав до Рединга. У 1625 році його приклад наслідував і суд, і всі судові засідання також проводили у Редингу. Лондон, очевидно, готовий був час від часу терпіти незначні нашестя чуми лише заради того, щоб позбутися водночас і суддів, і парламенту.

Під час протистояння парламенту і короля граф Ессекс взяв Рединг в облогу, а чверть століття потому принц Оранський[42] розгромив тут військо короля Якова.

У Рединґу в Бенедиктинському абатстві поховано короля Генрі I, який його і заснував. Руїни абатства збереглися і досі. У тому ж абатстві Джон Гонт[43] одружився з леді Бланш.

Біля Рединґського шлюзу ми підпливли до парового баркаса, що належить моїм друзям, і вони дотягли нас майже до самого Стритлі. Приємно, коли вас буксирує паровий баркас. Як на мене, то це краще, ніж гребти. Така подорож була б ще приємнішою, коли б на шляху в нашого баркаса раз у раз не плутались усілякі миршаві човники. Аби їх не втопити, нам повсякчас доводилося збавляти хід, а то й зупинятися. Вони постійно намагаються підлізти мало що не під самий баркас. Це аж дратує. Пора б дати цьому раду.

До того ж скільки нахабства! Щоб вони спромоглися врешті-решт звернути з вашого шляху, доводиться гудіти їм так, що мало не розривається котел. Якби вони сновигали у мене під носом, я би таки втопив одного-двох із них, щоб знали.

Уже трішки далі за Рединґом річка знову набирає своєї краси. Біля Тайлхерста її трохи псує залізниця, але від Меплдерхема до Стритлі вона прекрасна. Трішки вище за Меплдерхемським шлюзом стоїть Хардвік-Хаус. Там Карл I грав у кулі. Околиці Пенгборна, там де стоїть чудовий невеличкий готель "Лебідь", добре знайомі як завсідникам усіляких мистецьких виставок, так і місцевим мешканцям.

Ми відчепились від баркаса моїх друзів неподалік від грота, і тут Гарріс вирішив, що настала моя черга гребти. Як на мене, це вже було занадто. Вранці ми домовились, що я проведу човна на три милі вище Рединга. Зараз ми були в десяти милях за Рединґом! Поза всяким сумнівом, це знову була їхня черга гребти.

Однак ні Джорджа, ні Гарріса переконати у своїй правоті мені не вдалося, тож аби марно не сперечатися, я взявся до весел. Не минуло й хвилини відтоді, як я почав гребти, коли Джордж помітив, що по воді

пливе якийсь чорний предмет. Ми підпливли ближче. Коли ми наблизились, Джордж нахилився до нього і вхопив його. Тієї ж миті він з криком відсахнувся, сполотнівши від переляку.

Це було тіло мертвої жінки. Воно легко колихалося на воді, а обличчя її було миловидним і сповненим спокою. Не можна сказати, що воно красиве: воно передчасно постаріло, схудло і витяглося. Та попри те що на нього лягли сліди нужденності і бідності, воно було добрим і привабливим. На ньому застиг вираз повного спокою, який інколи можна спостерігати на обличчі хворого, коли нарешті його полишає біль.

На наше щастя — оскільки в нас не було жодного бажання застрягнути у місцевих судах та у слідчих — якісь люди на березі також помітили тіло і взяли на себе всі турботи щодо подальшої його долі.

Про історію тієї жінки ми дізналися пізніше. Як і слід було чекати, це була стара, доволі звична історія. Вона покохала, але її обманули, а може вона сама помилилася. Так чи інакше, вона згрішила — таке інколи трапляється з нами. Це, звичайно, вразило її родину, друзів, і, охоплені обуренням, вони зачинили перед нею всі двері.

Залишена наодинці у цій боротьбі зі світом, із соромом, який важким каменем впав їй на плечі, вона опускалась усе нижче і нижче. Деякий час вона жила на дванадцять шилінгів на тиждень, які заробляла своєю дванадцятигодинною важкою працею. Шість шилінгів вона витрачала на дитину, а на решту намагалася втримати душу у своєму тілі.

Скріпити воєдино тіло і душу шістьма шилінгами на тиждень не дуже то й вдається. При такому ненадійному зв'язку вони щоразу намагаються розпрощатися одне з одним. І, схоже, одного дня вона у всій виразності побачила біль і безвихідь свого існування, а гірке передчуття подальших насміхань довело її до відчаю. Вона востаннє спробувала звернутися по допомогу до своїх друзів, але за холодною стіною своєї добропорядності вони не почули голосу заблукалої

вигнанниці. Тоді вона пішла до своєї дитинки, взяла її на руки і поцілувала. Відчуття невимовної туги і тупого болю переповнювали її, але вона жодною рисою не виказала того, що коїлось у неї в душі. Вона поклала у руку дитинці пакуночок цукерок за один пенні і пішла. На останні кілька шилінгів, що залишились у неї, купила квиток і вирушила до Горинга.

Напевно, всі її найгіркіші спогади були пов'язані з лісистими околицями та яскравими зеленими лугами, що простягалися довкола Горинга. Дивно, але жінки чомусь завжди хапаються за ніж, який їх ранить. А може, з-поміж прикрих спогадів у її пам'яті зринали і осяяні сонцем солодкі миті, які вона провела тут у густій тіні велетенських дерев, що до самої землі опустили своє гілля.

Увесь день вона блукала лісом, що простягся вздовж річки, а потім, коли настав вечір і сірі сутінки розкинули над водою свої темні покривала, вона простягла свої руки до мовчазної річки. Стара річка, якій відомі були всі її печалі й радощі, обійняла її своїми ніжними руками, пригорнула до своїх грудей і втамувала біль.

Ось так згрішила вона у всьому: і в житті, і в смерті. Поможи їй, Боже! І всім решта грішникам, якщо такі ще є.

Горинг на лівому березі, а Стритлі — на правому — місця, що зачаровують своєю красою, і ваблять, аби залишитись там на кілька днів. Околиці Пенгбурна так і спонукають до катання під вітрилом у сонячний день чи до греблі під місяцем. А які мальовничі навколишні краєвиди! Того дня ми хотіли було гребти до Воллінгфорда, але привітне усміхнене обличчя річки спокусило нас затриматись тут. Ми залишили човен біля мосту, вирушили до Стритлі і, на превелике задоволення Монморенсі, пішли снідати до "Буйвола".

Кажуть, що колись схили, які височать обабіч річки, були єдиною горою, яка стояла на шляху Темзи. Тут, трохи вище від Горинга, вона і

закінчувалась, утворюючи величезне озеро. Я не можу ні стверджувати цього, ані заперечувати. Я просто кажу те, що чув.

Стритлі — дуже старовинне місто. Як і більшість усіх прибережних міст і сіл, воно бере свій початок ще за часів британів і саксів. Якщо вам доводиться вибирати, де зупинитися, то Горинг не такий привабливий, як Стритлі. Водночас він досить гарний. Та й залізниця там близенько (на випадок, якщо ви вирішите тихенько з'їхати, щоб не оплачувати рахунок за готель).

РОЗДІЛ XVII

Прання. Риба і рибалки. Про мистецтво ловити рибу вудкою. Чесний рибалка. Одна історія про рибу.

У Стритлі ми були два дні, і там нам нарешті випрали одяг. Ми було намагалися випрати його самотужки в річці, під керівництвом Джорджа, але нічого в нас із того не вийшло. Хоча сказати, що нічого не вийшло, — це не сказати нічого, тому що після того прання наш одяг став виглядати значно гірше, ніж до нього. Правду кажучи, до прання наш одяг був надзвичайно брудним, але все ж таки його можна було носити. Коли ж ми його попрали в річці, не помилюся, коли скажу, що після того річка стала значно чистішою. Під час того прання ми зібрали на свій одяг весь бруд, який був у річці між Редингом та Хенлі.

Праля в Стритлі сказала, що вона вважає своїм обов'язком взяти з нас за те прання втричі дорожче від звичайної ціни. Вона сказала, що це більше було схоже не на прання, а на викопування нашого одягу із купи бруду.

Ми повністю все заплатили, не промовивши і слова.

Околиці Стритлі і Горинга славляться рибальством.

Тут можна по-справжньому насолодитися риболовлею. Ніде не водиться стільки щуки, плотви, яльця, піскаря та вугра, як тут. Тут можна цілий день просидіти з вудкою.

Дехто так і робить. Однак зловити їм нічого не вдається. Я не знаю жодної людини, котра б що-небудь у Темзі впіймала, окрім хіба що якогось малька чи дохлого кота. Але ж це до риболовлі не має жодного стосунку! У місцевому путівнику рибалки немає ані слова про те, що тут можна щось упіймати. Все, що в ньому написано, — це те, що тут "чудове місце для риболовлі". Судячи з того, що мені довелось тут спостерігати, я цілком згоден із таким твердженням.

У світі немає більше жодного такого місця, де б у вас було стільки можливостей для риболовлі або де б ви могли стільки часу їй присвятити. Деякі рибалки приїжджають сюди лише на один день, інші ж залишаються рибалити тут упродовж місяця. Якщо у вас є бажання, ви можете тут залишитись рибалити і на цілий рік — в будь-якому разі це нічого не змінить.

У "Путівнику рибалки на Темзі" написано, що "тут також водяться щуки та окуні", але і тут путівник помиляється. Напевно, щуки й окуні тут дійсно-таки водяться. І я переконаний, що саме так воно і є. Прогулюючись берегом, можна побачити їх цілі зграї: вони підпливають, вистромлюють із води голови і завмирають із роззявленими ротами, чекаючи, коли ви кинете їм шматок печива. А коли ви купаєтесь, вони снують довкола вас, заважаючи пливти і набридаючи вам. Але щоб зловити їх на гачок зі шматком хробака на ньому чи на щось подібне — цього не трапляється.

Особисто я — не дуже хороший рибалка. Був час, коли я цій справі приділяв досить-таки багато уваги, і, як мені здавалося, цілком успішно. Але бувалі рибалки сказали, що справжнього рибалки з мене ніколи не вийде, і порадили все це полишити. Вони казали, що я досить вправно закидаю і що кмітливості мені також не позичати, та й лінощів від

природи достатньо. Та вони переконані, що рибалки з мене не буде. У мене недостатньо уяви.

Мені казали, що з мене міг би вийти поет, що я міг би писати бульварні романи, чи бути якимось репортером, словом, щось на зразок того, і, можливо, досить-таки непоганим. Та щоб зайняти своє місце серед рибалок Темзи, потрібно значно більше уяви і вигадки, ніж їх було у мене.

Деякі люди думають, що аби вважатися хорошим рибалкою, достатньо з легкістю, не кліпнувши оком, розповідати різні побрехеньки. Але вони помиляються. Сама по собі пуста вигадка нічого не варта. На це здатен будь-який новачок. Досвідченого рибалку можна розпізнати по найдрібніших подробицях, ретельно, я б сказав, педантично продуманих тонкощах, які додають історії правдивості та переконливості.

Не становить жодних зусиль прийти і сказати: "Вчора увечері я зловив п'ятнадцять дюжин окунів", або "Минулого понеділка я витяг піскаря на вісімнадцять фунтів, і завдовжки в три фути". Для цього не потрібно ні вміння, ні майстерності. Це можна назвати простою зухвалістю, не більше.

Ні, справжній рибалка не дозволить собі так відверто брехати. Його метод — це ціла наука.

Він спокійно заходить з картузом на голові, вмощується у найзручніше крісло, запалює люльку і попихкує собі, не промовляючи жодного слова. Деякий час він дає новачкам можливість повихвалятися, а потім, скориставшись паузою, виймає з рота люльку, вистукує об решітку каміну попіл і промовляє:

— А я у вівторок увечері витяг таке, що й розповідати не хочеться.

— Чому? — питають усі.

— Та тому що мені все одно ніхто не повірить, — спокійно відповідає він без жодного жалю в голосі. Він знову набиває люльку і просить принести йому три порції холодного шотландського віскі.

Після цього настає пауза. Жоден із присутніх не почувається досить упевнено, аби заперечувати старому джентльменові. Тож йому доводиться продовжувати самому, не очікуючи додаткових вмовлянь.

— Ні, — протяжливо продовжує він. — Я й сам не повірив би, коли б почув це від когось іншого, але, попри все, це — факт. Я просидів з вудкою увесь день і не зловив буквально нічого, якщо не рахувати кількох десятків плотичок та штук зо двадцять щук. Бачачи, що справа не йде, я вже було хотів збиратися, коли раптом щось різко смикнуло за вудку. Я подумав, що знову якийсь дріб'язок, і підійшов, щоб витягти вудку і поглянути, що там. Не піднятись мені з цього місця, але рухнути вудкою я не зміг. Півгодини, уявіть собі, панове, цілих півгодини я тягався з тою рибиною, поки витяг її на берег! Щоразу я думав, що волосінь от-от лусне! Зрештою, я таки витягнув її, і що ви думаєте, це було? Осетер! Сорокафунтовий осетер! На вудку, панове! От так, дивуватися справді є чому. Добродію, мені, будь ласка, ще три віскі.

Потім він починає розповідати про те, як були вражені всі, хто це бачив, що сказала дружина, коли він прийшов додому, і що про все це думає Джо Баґлз.

Одного разу я запитав у власника прирічкового готелю, чи не набридає йому слухати всі ці байки старих рибалок. На це він мені відповів:

— Та ні, тепер уже ні. Спочатку набридало, а зараз… Заради Бога. Нам з господинею доводиться слухати їх цілими днями. З часом до цього звикаєш, розумієте, просто звикаєш.

У мене був один знайомий. Надзвичайно чесний юнак. Він рибалив на муху, і коли захопився цією справою, то вирішив не перебільшувати своєї здобичі понад двадцять п'ять відсотків.

— Коли мені вдається зловити сорок рибин, — казав він, — я всім розповідаю, що зловив п'ятдесят, ну і так далі. Але більше того я не прибріхую, тому що брехати — гріх.

Однак його задум із двадцятьма п'ятьма відсотками майже ніколи не спрацьовував. Він ніколи не міг ним скористатися. Найбільше, що йому вдавалося зловити за день, це три рибини, і додати двадцять п'ять відсотків до трьох ніяк не виходить. Принаймні стосовно риби.

Тому він збільшив свій відсоток до тридцяти трьох із третиною. Та коли він ловив одну або дві рибини, в нього знову ж таки виникали незручності. Тож аби все було простіше, він вирішив просто подвоювати свій вилов.

Кілька місяців він чітко дотримувався свого рішення, але згодом розчарувався і в ньому. Ніхто не хотів йому вірити, що він лише подвоїв свій вилов, і це, звичайно, не додавало йому честі, бо через свою помірність він опинявся у досить невигідному становищі з-поміж інших рибалок. Спіймавши насправді якихось три невеличких рибини і сказавши, що зловив шість, він відчував нестерпну заздрість, коли чув, як котрийсь із рибалок, витягши всього одну рибину (і він це знав достеменно), розповідав усім, що витяг їх цілих дві дюжини.

Як і слід було чекати, він, зрештою, прийняв для себе остаточне рішення, якого надалі свято дотримувався. Кожну зловлену рибину він вирішив рахувати за десять, які додавалися до ще десяти, з яких він починав. Приміром, якщо йому не вдавалося нічого зловити, він казав, що зловив десяток рибин — за його системою ви ніколи не зможете зловити менше десяти рибин. Саме на цьому і будувалась уся його

система. Якщо ж йому все-таки траплялось зловити одну рибинку, він рахував її за двадцять, дві — за тридцять, три — за сорок і так далі.

Ця система досить проста і легка в користуванні, тож ідеться навіть про те, що слід упровадити її серед усього рибальського товариства. Насправді, Правління асоціації рибалок на Темзі рекомендувало прийняти її ще два роки тому, але чомусь декому зі старійшин вона не припала до вподоби. Вони кажуть, що, коли б подвоїти число, і кожну рибину рахувати за двадцять, то можна було б і погодитися з нею.

Якщо на річці у вас є вільний вечір, я порадив би вам зазирнути до якогось із невеличких сільських готелів і посидіти там у пивничці. Можна бути впевненим, що там ви зустрінете одного-двох затятих рибалок, і вони, попиваючи свій пунш, за півгодини нарозповідають вам стільки рибальських історій, що їх вам вистачить, аби триматися за живіт цілий місяць.

Наступного вечора ми з Джорджем — не знаю, куди пропав Гарріс: одразу пополудні він пішов поголитися, а коли повернувся, впродовж сорока хвилин натирав свої черевики, і після того ми його не бачили, — тож ми з Джорджем разом із собакою пішли прогулятися до Воллінгфорда, а по дорозі додому зайшли до невеличкого прибережного готелю посидіти, відпочити і таке інше.

Ми зайшли до зали. Там сидів якийсь старий джентльмен із глиняною люлькою, тож ми підсіли і розговорилися.

Він сказав, що сьогодні гарний день, а ми відповіли, що вчора також був гарний день, а потім ми всі припустили, що завтра, напевно, також буде гарний день. Джордж сказав, що врожай повинен бути чудовим.

Потім якось з'ясувалося, що ми в цих місцях проїздом, і завтра вранці вирушаємо звідси.

Після цього в нашій розмові настала пауза, під час якої наші очі блукали по кімнаті. Зрештою вони зупинилися на запорошеній скляній шафці, яка високо висіла над каміном і всередині якої була форель. Та форель мене вразила: вона була велетенських розмірів. Спочатку я було навіть подумав, що це тріска.

— А-а! — сказав старий джентльмен, слідкуючи за моїм поглядом. — Хороша штучка, чи не так?

— Неймовірно, — пробурмотів я, а Джордж запитав старого, скільки, на його думку, вона важить.

— Вісімнадцять фунтів і шість унцій, — сказав наш співрозмовник, підіймаючись і знімаючи свого піджака. — Третього числа наступного місяця, — продовжував він, — буде шістнадцять років, як я її зловив. Трішки нижче за мостом, на живця. Почали говорити, що вона з'явилася у річці, і я сказав, що я її зловлю. І я таки зловив. Тепер не дуже то й побачиш тут рибу таких розмірів. На добраніч, джентльмени, на добраніч.

І він пішов, залишивши нас самих.

Ми не могли відвести від неї очей. Це справді була пристойна рибина. Ми все ще продовжували її розглядати, коли до кімнати увійшов із кухлем пива місцевий візник, який щойно зупинився біля готелю, і також поглянув на рибину.

— Пристойна форель, — сказав Джордж, повертаючись до нього.

— Що й казати, сер! — відповів чоловік і, зробивши ковток пива, додав, — Вас, напевно, тут не було, коли її спіймали?

— Звичайно, — відповіли ми. — Ми ж тут проїздом.

— А-а! — промовив візник. — Тоді ви й не знаєте, як її спіймали. Цю форель я витяг років п'ять тому.

— А хіба це ви її зловили? — запитав я.

— Саме так, сер, — щиро відповів джентльмен. — Я її упіймав однієї п'ятниці по обіді, одразу за шлюзом, точніше, за тим місцем, де колись був шлюз. І що найцікавіше, я зловив її на муху. Скажу по правді, я завжди ходив на щуку, і про форель ніколи навіть не думав, і коли оте здоровило вчепилось мені на гачок, присягаюсь, воно мало не потягло мене за собою. У ній же двадцять шість фунтів ваги. Ну все, на добраніч, джентльмени, на добраніч.

П'ять хвилин потому прийшов третій джентльмен, розповів, як він упіймав її одного ранку на верховодку, і пішов. Після нього прийшов якийсь середнього віку флегматичний чоловік і з поважним виглядом усівся біля вікна.

Деякий час ми мовчали, а потім Джордж повернувся до новоприбульця і сказав:

— Я перепрошую. Сподіваюсь, ви вибачите нам нашу безцеремонність, але ми з приятелем тут проїздом, і були б вам дуже вдячні, коли б ви розповіли нам, як вам вдалось упіймати он ту форель.

— А хто вам сказав, що це я її упіймав? — здивовано запитав чоловік.

Ми відповіли, що цього нам не говорив ніхто, але ми якось інстинктивно відчули, що це зробив саме він.

— Неймовірно, скажу вам, неймовірно, — відповів флегматичний прибулець, сміючись, — тому що так воно і є. Це справді я її упіймав. Як ви могли про це здогадатися? Диво та й годі.

І він розповів нам, як йому знадобилося цілих півгодини, щоб витягти її і як вона зламала йому вудку. Він сказав, що, приволікши її додому, він дуже ретельно її зважив: вона потягнула на тридцять чотири фунти.

Згодом він також пішов, і до нас спустився господар. Ми розповіли йому всі історії, які ми почули про його форель, і його це дуже розвеселило. Посміялися ми від душі.

— Уявити тільки: Джим Бейте, Джо Маггілз і містер Джонс зі старим Біллі Мондерсом розповідають вам, як вони її зловили. Ха-ха-ха! Оце так! — заливаючись від сміху, сказав господар. — Та чи ж віддали б вони її мені, щоб я почепив її у себе у залі, якби вони справді її упіймали? Ха-ха-ха!

І тоді він розповів нам правдиву історію про ту рибину. Як виявилося, він упіймав її сам, багато років тому, коли ще був хлопцем. Не було ніякого мистецтва, ані майстерності. Було лиш те незрозуміле везіння, яке завжди випадає хлопчакам, коли по обіді сонячного дня вони втікали зі школи, аби порибалити зі шматком мотузки, прив'язаної до палиці.

Він сказав, що якби не та рибина, коли він приніс її додому, йому було б добряче дісталося на горіхи, і що навіть їхній шкільний учитель сказав, що вона вартує потрійного правила і всіх задач разом узятих.

Тут його покликали, і він вийшов з кімнати, а ми з Джорджем знову поглянули на рибину.

Та форель насправді вражала. Що більше ми дивилися на неї, то більше дивувалися.

Джордж так нею зацікавився, що навіть виліз на спинку стільця, аби краще її розгледіти.

Аж раптом стілець вислизнув у нього з-під ніг. Щоб врятувався, Джордж намертво вчепився за шафку з фореллю. Та обірвалася і з грюкотом полетіла донизу, а слідом за нею — Джордж, разом зі стільцем.

— Ти не пошкодив рибу? — стурбовано крикнув я, підбігаючи до нього.

— Сподіваюся, що ні, — відповів Джордж, обережно піднімаючись і озираючись довкола.

Але це було не так. Форель розлетілась на тисячу шматків. Ну, можливо, там була не тисяча, а лише дев'ятсот, я їх не рахував.

Нам видалося дивним і незрозумілим, як могло опудало форелі розлетітися на такі маленькі шматки.

Але це було б дивним і незрозумілим, якби перед нами насправді було опудало форелі, але це було не опудало.

Та форель була гіпсовою.

РОЗДІЛ XVIII

Шлюзи. Нас із Джорджем фотографують. Воллінгфорд. Дорчестер. Абінгдон. Батько сімейства. Підхожа місцинка, щоб утопитися. Важкий відрізок річки. Згубний вплив річкового повітря.

Уранці наступного дня ми залишили Стритлі й догребли до Кулхема. Там ми звернули у відвідний канал і, натягнувши парусину, лягли спати.

Між Стритлі і Воллінгфордом на річці нічого надзвичайно цікавого немає. Від Кліва на цілих шість із половиною миль немає жодного

шлюзу. За Теддінгтоном — це, напевно, найдовший безперервний відрізок річки. Оксфордський клуб влаштовує тут тренування своїх вісімок.

Але якщо гребці тільки тішаться відсутністю шлюзів, то шанувальникам краси це зовсім не до вподоби.

Особисто я люблю шлюзи. Вони приємно переривають монотонність греблі. Мені подобається сидіти у човні і повільно підніматися із холодних глибин до нових висот і до нових краєвидів, або опускатися донизу, ніби полишаючи цей світ, і спостерігати, як збільшується світла смужечка денного світла, коли зі скрипом розсуваються похмурі ворота шлюзу, аж поки перед вами не розляжеться у всій своїй широчіні усміхнене плесо річки. Ви виштовхуєте свого невеличкого човна з його нетривкого полону і знову опиняєтесь у її привітних водах.

Вони такі мальовничі, ті шлюзи. Дебелий наглядач шлюзу, його добродушна дружина, або ясноока донька — як приємно перекинутися слівцем з цими простими людьми (правильніше сказати — було приємно. Складається враження, що останнім часом служба охорони перетворилася на товариство з найму ідіотів. Добра частина наглядачів шлюзів, особливо на найпожвавленіших ділянках річки, — сварливі нервові старигані, які зовсім не годяться для такої роботи). Там ви зустрічаєтеся з іншими човнами, обмінюєтесь річковими новинами. Без своїх уквітчаних шлюзів Темза не була б таким райським куточком.

Завівши мову про шлюзи, я згадав, як одного літнього ранку біля Гемптон-Корту ми з Джорджем ледве не загинули.

Того чудового дня шлюз був переповнений. Як уже повелося, якийсь фотограф заробляв собі тим, що фотографував, як ми, поколихуючись у своїх човнах, повільно піднімалися з прибуваючою водою.

Спочатку я навіть не зрозумів, що відбувається, і був надзвичайно здивований, побачивши, як Джордж поспіхом розправляє свої штани, куйовдить чуприну і франтувато зсуває на потилицю свого капелюха. Потім із вдавано сумною посмішкою вмощується у граційній позі, намагаючись заховати кудись свої ноги.

Спершу я було подумав, що він помітив якусь свою знайому дівчину, і озирнувся довкола, щоб поглянути, хто б це міг бути. Всі у шлюзі раптом ніби задерев'яніли. Усі стояли або сиділи у незвичних і дещо дивних позах, які мені доводилось бачити лише на японських віялах. Усі дівчата усміхалися. Вони були такими прекрасними! А всі юнаки нахмурилися і намагалися виглядати суворими і благородними.

Тут до мене нарешті дійшло, в чому річ, і я заметушився, аби не проґавити момент. Наш човен був першим, і я собі подумав, що буде зовсім негоже, якщо через мене зіпсується знімок.

Я швиденько повернувся лицем до фотографа і, зайнявши позицію на носі човна, з безтурботною граційністю обіперся на багор, показуючи цією позою всю свою силу і спритність. Я поправив волосся, спустивши на лоб кучерявий завиток, і надав своєму обличчю задумливого, з легким натяком на цинізм, виразу (кажуть, мені так пасує).

Усі ми стояли в очікуванні того відповідального моменту, коли раптом хтось за моєю спиною вигукнув:

— Агов! Поглянь на свій ніс.

Я не міг повернутися, щоб подивитися, в чому справа і на чий ніс потрібно поглянути. Краєм ока я зиркнув на ніс Джорджа — нічого особливого, принаймні нічого такого, що можна було б змінити. Я скосив очі, щоб розгледіти свого носа, але, як мені видалось, з ним також було все гаразд.

— Поглянь на свій ніс, тупий віслюче! — знову пролунав той самий голос, але вже голосніше.

Тоді інший голос закричав:

— Заберіть свого носа, ви — двоє, з собакою!

Ні я, ні Джордж не насмілювалися повернутися. Рука фотографа готова була зняти кришку об'єктива, і він будь-якої миті готовий був зробити знімок. Невже це гукають до нас? Що могло трапитися з нашими носами? Звідки ми мали їх забрати?

Тепер уже кричав весь шлюз, а позаду нас чийсь громовий голос прогудів:

— Агов, джентльмени у червоному і чорному капелюхах, погляньте на свій човен. Якщо ви не поквапитеся, фотографові доведеться зробити знімок двох ваших трупів.

Тут ми подивилися і побачили, що ніс нашого човна зачепився за дерев'яний брус шлюзу, і, що більше піднімалася вода, то більше перехилявся човен. Ще б трохи, і все скінчилося б. Ми миттєво схопили весла і що було сили відштовхнулися від стіни шлюзу. Човен вивільнився, і ми обоє полетіли шкереберть.

На тій фотографії ми з Джорджем вийшли не дуже добре. Як і слід було чекати (мабуть, така наша доля), фотограф запустив свою кляту машинку саме в ту мить, коли ми обоє, задерши догори ноги, лежали, розпластавшись у човні, з виразом "Де я?" і "Що це було?" на обличчях.

Головними на тій фотографії, поза всяким сумнівом, були наші ноги. Мало що ще можна було розгледіти за ними. Вони заповнили весь передній план. За ними десь трішки проглядались інші човни і щось із навколишнього краєвиду. Порівняно з нашими ногами всі решта, хто був

у шлюзі, разом зі своїми човнами виглядали такими мізерними і невиразними, що людям навіть було соромно дивитися на себе, і вони просто відмовлялися від тієї фотографії.

Власник одного з парових баркасів, який замовив шість примірників, відмовився від свого замовлення після того, як йому показали негатив. Він сказав, що візьме фотографії, якщо хто-небудь покаже йому його баркас. Але зробити цього не зміг ніхто. Він був десь за правою ногою Джорджа.

Через ту фотографію нам довелось витерпіти купу неприємностей. Фотограф вважав, що кожен із нас повинен придбати по дюжині примірників, оскільки дев'ять десятих її займали наші зображення. Але ми відмовились. Ми сказали, що не маємо нічого проти того, щоб нас знімали у весь зріст, але бажано, щоб ми були не у горизонтальному положенні.

Воллінгфорд, що на шість миль вище від Стритлі, — дуже старовинне місто. В історії Англії він відіграв неабияку роль. За часів бритів, які заснували його, це було неохайне брудне містечко. Потім римські легіони їх звідти вигнали. Замість глинобитних стін римляни звели могутні укріплення, що навіть Час не в змозі був упоратися з ними. Древні мулярі таки знали, як будувати.

Та хоча Часові не під силу були римські стіни, самих римлян він стер на порох. Потім, поки не прийшли нормандці, на цих землях сходилися у битвах жорстокі сакси і полчища данців.

Оточеним мурами і укріпленнями місто залишалося до громадянської війни, коли Ферфакс[44] узяв його в довготривалу і жорстоку облогу. Місто здалося, і його мури зрівняли з землею.

Від Воллінгфорда вгору до Дорчестера береги річки стають горбистими, з мінливими мальовничими краєвидами. Дорчестер

розташований за півмилі від річки. Якщо у вас невеличкий човен, до нього можна дістатися мілководдям, але найкраще залишити човна біля Дейського шлюзу і перейтися полем.

Дорчестер — надзвичайно спокійне старе містечко, що причаїлось у напівдрімотній тиші й мовчазності.

Дорчестер, як і Воллінгфорд, уже був містом ще за часів бритів. Тоді він називався Каєр Дорен, тобто "місто на воді". Трохи пізніше римляни розбили тут великий табір. Від укріплень, які його оточували, тепер лишилися тільки невисокі пагорби. У часи саксів він був столицею Уессекса. Це дуже старе місто, яке колись було доволі великим і дуже сильним. Нині воно стоїть осторонь від метушливого світу і тихенько собі дрімає, покльовуючи носом.

Кліфтон-Хемпден — невеличке красиве тихе село, яке залишилося за околицями цивілізації. Все воно наповнене витонченою пишнотою квітів. Прибережні краєвиди довкола нього вражають своїм багатством і красою. Якщо вам випаде заночувати у Кліфтоні, кращого місця, ніж у "Ячмінному стіжку", вам не знайти. Можна без перебільшення сказати, що це найпривабливіший і найстаріший готель на річці. Він стоїть справа від мосту, трохи осторонь від села. Його низенька солом'яна стріха і ґратчасті віконця надають йому казкового вигляду, а зайшовши досередини, почуваєшся у тридесятому царстві...

Героїня сучасного роману не зовсім зручно почувалася б у такому готелі. Ця героїня завжди висока і статна і завжди намагається випрямитись на весь ріст. Щоразу, як їй захочеться це зробити в "Ячмінному стіжку", вона битиметься головою об стелю.

Для чоловіка напідпитку він також не зовсім пригожий. На його шляху може з'явитися безліч несподіванок у вигляді сходинок угору-вниз, з однієї кімнати в іншу. А що ж до того, щоб піднятися по сходах до своєї спальні чи дістатися до ліжка, то йому це зовсім не під силу.

Ми хотіли дістатися Оксфорда до обіду, тож наступного ранку прокинулися вдосвіта. Інколи дивуєшся, як рано можна встати, коли спиш просто неба. Коли спиш не на перині, а на дошках у човні, загорнувшись у покривало і з валізою замість подушки, не дуже-то й хочеться полежати "ще п'ять хвилин". Вже о пів на дев'яту ми закінчили снідати і пройшли через Кліфтонський шлюз.

Від Кліфтона до Кулхема береги річки пологі, одноманітні й зовсім не цікаві, але вже за Кулхемським шлюзом — найхолоднішим і найглибшим на всій річці — краєвид стає значно кращим.

Поблизу Абінгдона річка тече майже біля самих вулиць. Абінгдон — звичайне провінційне невеличке містечко — спокійне, надзвичайно шляхетне, чисте і сповнене страшенної нудьги. Він пишається своєю древністю, але навряд чи може в цьому сперечатися з Воллінгдорфом чи Дорчестером. Колись тут було відоме абатство, але тепер посеред залишків його освячених мурів варять гірке пиво.

В абінгдонській церкві Св. Миколая стоїть пам'ятник Джону Блекволлу та його дружині Джейн, які, проживши разом щасливе життя, померли в один день, 21 серпня 1625 року. А у церкві Св. Гелени є запис про те, що В. Лі, який помер у 1637 році, за своє життя "мав нащадків від чересел своїх без трьох двісті". Порахувавши, ви дійдете висновку, що сімейство містера В. Лі нараховувало сто дев'яносто сім осіб. Містер В. Лі, якого п'ять разів обирали мером Абінгдона, без сумніву, був благодійником для свого покоління, але, сподіваюсь, у нашому перенаселеному дев'ятнадцятому столітті подібних йому знайдеться небагато.

Від Абінгдона до Ньюнхем-Кортені дуже красиві місця. Маєток Ньюнхем-парк вартує того, щоб про нього згадати. Він відкритий для відвідування у вівторок і четвер. У будинку зібрано прекрасні колекції картин і рідкісних речей. Та й сам парк дуже гарний.

Заводь за Стенфордською греблею, що одразу за шлюзом, — чудове місце, для того, щоб утопитися. Підводна течія надзвичайно сильна, і якщо вам колись доведеться потрапити в неї, значить все в порядку. Обеліском помічено місце, де втопилися двоє купальників. Тепер сходинки обеліска правлять за трамплін, з якого хлопці пірнають, щоб пересвідчитися, чи справді таке вже небезпечне те місце.

Іффлійський шлюз та млин за милю до Оксфорда — улюблені теми річкових любителів пензля. Однак після картин вони викликають лише розчарування. Взагалі я помітив, що мало що в цьому світі відповідає тому, як його зображують на картині.

Ми пройшли через Іффлійський шлюз десь о пів на першу і, навівши лад у човні та приготувавши все до висадки, підступилися до останньої милі.

Наскільки мені відомо, відрізок річки між Іффлі та Оксфордом — найважчий. Щоб його зрозуміти, потрібно тут народитись. Я не раз проходив по ньому, але мені так і не вдалося в ньому розібратися.

Той, хто проплив би від Оксфорда до Іффлі по прямій, зміг би, напевно, почуватися доволі зручно, живучи під одним дахом зі своєю дружиною, тещею, старшою сестрою та старою служницею, котра бавила його, коли він був ще малюком.

Спочатку течія несе вас до правого берега, потім — до лівого. Після того вона виносить вас на середину, обертає три рази і знову несе за собою. Все це завжди закінчується тим, що вона намагається розтрощити ваш човен об яку-небудь баржу.

Відповідно, впродовж тієї милі ми частенько опинялися на шляху інших човнів, а вони на нашому, і, як наслідок, не раз доводилось обмінюватися міцним слівцем.

Не знаю чому, але на річці всі надзвичайно дратівливі. Дріб'язкові прикрощі, які ви навряд чи навіть помітите на суші, на річці доводять вас до сказу. Коли Джордж або Гарріс клеять дурня на березі, я лише поблажливо посміхаюсь. Якщо ж вони поводяться, як бовдури, на воді, мені доводиться застосовувати до них найдобірнішу лайку. Коли в мене на шляху стає якийсь човен, з'являється бажання взяти весло і повбивати всіх, хто в ньому є.

Навіть найспокійніші люди у човні стають жорстокими і кровожерливими. Якось я плавав у човні з однією молодою панянкою. За своїм характером вона була неймовірно лагідною і ввічливою (коли була на суші), але на річці її страшно було слухати.

— Дідько б тебе вхопив! — вигукувала вона, коли який-небудь невдаха-весляр опинявся на її шляху. — Чи не бачиш, куди ти сунеш?

Або:

— Та щоб ти луснув! — обурено приказувала вона, коли їй не вдавалося встановити як належить вітрило. Вона хапала і зі злістю трясла його.

І це при тому, що на березі, як я вже казав, вона була доволі добросердою і дружелюбною.

Повітря на річці згубно впливає на характер людини, і мені здається, що саме через це інколи навіть човнярі доволі різко обходяться одне з одним і вдаються до таких слівець, що потому, у хвилини спокою, вони, поза всяким сумнівом, про це жалкують.

РОЗДІЛ XIX

Оксфорд. Як Монморенсі уявляє собі рай. Винайнятий човен, його принади і переваги. "Гордість Темзи". Погода змінюється. Річка в різну

погоду. Не зовсім радісний вечір. Прагнення недосяжного. Весела бесіда. Джордж грає на банджо. Сумна мелодія. Ще один дощовий день. Втеча. Легка вечеря з тостом.

В Оксфорді ми провели два приємні дні. У самому місті дуже багато собак. Першого дня Монморенсі довелось витримати одинадцять сутичок, а наступного — чотирнадцять, і, очевидно, для нього це був справжній рай.

Зазвичай люди, які від природи надто слабкі або надто ліниві, щоб насолоджуватися греблею проти течії річки, сідають у човен в Оксфорді і пливуть за течією. Однак енергійних людей більше принаджує подорож проти течії. Мало доброго в тому, щоб увесь час пливти за течією. Значно більше задоволення отримуєш, коли, напруживши спину, борешся з нею, і, незважаючи на її супротив, долаєш милю за милею. Принаймні так мені здається, коли гребуть Джордж із Гаррісом, а я кермую.

Тим, хто вирішує почати свою подорож від Оксфорда, я порадив би взяти свого власного човна (якщо вам, звичайно, не вдається взяти чужого без ризику, що про це дізнаються). Човни, які можна винайняти на Темзі вище від Мерлоу, досить добротні. Вони не пропускають води, і якщо з ними обережно обходитись, вони рідко розвалюються на шматки чи тонуть. У них є на чому сісти, і вони забезпечені всім необхідним (ну, майже всім) для греблі і керування ними.

Але вони не вражають своїм художнім оздобленням. Човен, який ви винаймаєте вище від Мерлоу, — це не той човен, в якому ви зможете козирнути чи почванитися. Найманий у верхів'ях річки човен дуже швидко покладає край усіляким дурницям, до яких вдаються його пасажири. У цьому його основна, можна навіть сказати — єдина, перевага.

Людина у найманому там човні поводиться врівноважено і скромно. Їй більше до вподоби пливти в тіні, попід деревами, і більшу частину своєї подорожі вона здійснює або з самого раночку, або пізно вночі, коли не багато хто на річці міг би її бачити.

Коли людина у найманому човні помічає когось зі своїх знайомих, вона одразу ж вибирається на берег і намагається сховатися за деревами.

Якось одного літа я був в одній компанії, котра на кілька днів винайняла човна у верхів'ях річки. Раніше нікому з нас не доводилося мати справи з найманим човном, і коли ми його побачили, то не могли зрозуміти, що ж це таке.

Ми замовили звичайного чотиривеслового човна. Коли ми прийшли на човнярську станцію зі своїми валізами і назвали свої імена, човняр сказав:

— А-а, так-так! Це та компанія, що замовляла чотиривесловий човен. Все гаразд. Джиме, ану притягни сюди "Гордість Темзи".

Хлопчина пішов і за п'ять хвилин з'явився знову. За собою він волік якусь допотопну дерев'яну колоду, яку, здавалося, щойно звідкись викопали, причому викопали настільки недбало, що навіть пошкодили її, хоча без того, звісно, можна було б і обійтись.

Особисто я, побачивши її, подумав, що це якась реліквія часів давніх римлян. Яка саме, я не здогадувався, можливо, це була якась труна.

Верхня частина Темзи багата на давньоримські реліквії, тож моє припущення видалось мені цілком вірогідним. Але один наш приятель, досить серйозний юнак (він десь трохи цікавився геологією), лише посміявся з моєї римської теорії і сказав, що всякий, хто хоч трішки в чомусь кумекає (на його превеликий жаль, він не міг зарахувати мене

до цієї категорії людей), зрозумів би, що те, що приволік хлопець, є закам'янілими рештками кита, і вказав на всілякі ознаки, які підтверджували його належність до дольодовикового періоду.

Щоб якось-таки вирішити нашу суперечку, ми звернулись до самого хлопчини. Ми попросили його не боятися і сказати нам, що ж воно було насправді: закам'янілі рештки доісторичного кита чи труна часів давніх римлян?

Хлопець відповів, що це була "Гордість Темзи".

Спочатку відповідь хлопчини видалась нам доволі кумедною, і хтось навіть дав йому два пенси за дотепність, але коли його жарт затягнувся, як нам видалось, надто надовго, він почав нас дратувати.

— Ну все, годі! — різко обірвав його наш капітан. — Досить з нас тих дурниць. Віднеси це корито назад своїй матусі і дай нам човна.

Тут надійшов човняр і запевнив нас словом ділової людини, що це справді човен, найсправжнісінький чотиривесловий човен, якого він дібрав спеціально для нашої річкової мандрівки.

Ми досить-таки довго бурчали. На нашу думку, його, принаймні, можна було пофарбувати чи просмолити, ну хоча б що-небудь зробити, аби він не виглядав, наче після якоїсь катастрофи. Але човняр відповів, що, на його думку, човнові нічого не бракує.

Схоже було, що він навіть образився на нас за наші зауваження. Він запевнив, що з усіх човнів вибрав для нас найкращий, і, як на нього, то ми могли б виявити трохи більше вдячності.

Він сказав, що, наскільки він пам'ятає, в тому вигляді, в якому вона перед нами стоїть (правильніше — тримається купи), "Гордість Темзи" використовують уже впродовж останніх сорока років і ще ніхто ніколи

на неї не поскаржився. Він не міг зрозуміти, чому вона нам раптом не сподобалася.

Більше ми не сперечалися.

Ми зв'язали докупи так званого човна якимись мотузками, позаліплювали шматками шпалер усі ненадійні місця, помолилися і ступили у човен.

За шість днів користування тим мотлохом нам довелося заплатити тридцять п'ять шилінгів, хоча на будь-якому прибережному розпродажу деревини ми могли б його купити всього за чотири шилінги і шість пенсів.

На третій день погода почала мінятися (я повертаюсь до нашої нинішньої мандрівки), і коли ми вирушили у зворотну подорож від Оксфорда додому, безперестану йшов дрібний густий дощ.

Коли сонце витанцьовує своїми променями на брижах, виблискує позолотою на сіро-зелених стовбурах буків, зайчиками стрибає прохолодними лісовими стежинками, проганяючи тіні, виграє на відмілинах, розсипається діамантами на колесах водяних млинів, посилає поцілунки лілія м, забавляється у пінистих водоспадах на греблях, прогулюється вкритими мохом мостами, заливає яскравим світлом кожне містечко, пестить луги і просіки, пробирається між заростями очерету, сміючись, підглядає у кожну шпаринку, пустотливо тріпоче у далеких вітрилах, наповнюючи все довкола своїм ніжним сяйвом, річка сповнена невимовної краси.

Але в негоду, коли вона холодна і знудьгована, коли її темні понурі води безперестанку поливає дощ, коли вона тихо схлипує у темряві, ніби втомлена самотністю жінка, коли похмурі, мовчазно завмерлі і закутані в туман дерева стоять вздовж її берегів, наче привиди

покинутих друзів, із докором в очах і сповнені злоби, тоді це річка-примара, яка несе свої води долиною несправджених надій.

Сонячне світло — це кров природи. Коли зникає сонячне світло, очі Матері-Землі втрачають свій блиск, стають такими бездушними. Тоді поряд з нею нам стає сумно, нам видається, що ми для неї чужі, і їй байдуже до нас. Вона, наче вдова, яка втратила свого коханого чоловіка: її діти пестять їй руки, зазирають в очі, їм так хочеться, щоб вона всміхнулася до них, але в її очах лише смуток.

Увесь той день ми гребли під дощем. Це була така марудна робота. Спочатку ми вдавали, ніби ми задоволені. Ми переконували себе, що така переміна нам приємна і нам подобається побачити річку в її різноманітті. Ми казали, що й не сподівалися на те, щоб увесь час було сонячно, і навіть не хотіли такого. Ми стверджували, що природа прекрасна, навіть тоді, коли вона плаче.

Перших кілька годин ми з Гаррісом справді були сповнені піднесення. Ми заспівали пісню про цигана і захоплювались тим, яке чудове в нього життя: відкрите бурям і сонцю, як він насолоджується кожним подихом вітру і дощем і як сміється з тих, хто всього цього не любить.

Джордж дивився на речі більш розсудливо і не розлучався з парасолькою.

Перед сніданком ми натяти парусину і не знімали її протягом усього дня, залишивши тільки невелику шпаринку на носі човна, щоб можна було вправлятися з веслом і дивитися, що там робиться попереду. Так ми пропливли дев'ять миль і зупинилися на ночівлю трохи нижче Дейського шлюзу.

Скажу відверто, той вечір був не дуже веселим. Дощ лив без упину. Все в човні намокло і стало липким. Вечеря також не вдалася. Коли не

дуже хочеться їсти, достатньо якогось шматка холодного пирога з яловичиною, щоб насититися. Мені хотілося оселедців і котлет, Гарріс щось пробурмотів про камбалу під майонезом і віддав свій шматок пирога Монморенсі, який також від нього відмовився і, ображений такою пропозицією, вмостився на іншому кінці човна.

Джордж попросив нас не згадувати ні про які делікатеси, принаймні доти, доки він не запхає в себе свій шматок холодної вареної яловичини, ще й до того ж без гірчиці.

Після вечері ми сіли грати в карти, ставлячи по одному пенні. Грали ми десь із півтори години. Джордж виграв чотири пенси (йому завжди щастить у картах), а ми з Гаррісом програли рівно по два пенси.

Тоді ми вирішили припинити грати, Гарріс сказав, що коли надміру захоплюєшся, починає з'являтися нездоровий азарт. Джордж запропонував продовжити, щоб ми спробували відігратися, але ми з Гаррісом вирішили не випробовувати долю.

Після цього ми зробили собі пуншу, сіли і завели розмову. Джордж розповів про одного свого знайомого, котрий кілька років тому вирушив у подорож річкою, і однієї такої самої, як і зараз, ночі йому довелося спати в мокрому човні. Після того він схопив ревматизм, і вже нічого не могло його врятувати: десять днів потому він помер у страшенних муках. Джордж сказав, що він був досить молодим чоловіком і саме збирався одружитися. Він сказав, що це одна з найсумніших історій, які він тільки знав.

Це нагадало Гаррісові про його приятеля, котрий пішов добровольцем на військову службу. Однієї дощової ночі в Олдершоті вони спали в наметі.

— Так само, як і зараз, усю ніч ішов дощ, — сказав Гарріс, — а на ранок він прокинувся калікою на все життя.

Гарріс сказав, що коли ми повернемося до Лондона, він познайомить нас із ним. Від одного його вигляду серце кров'ю обливається.

Звісно, наша розмова зайшла про такі приємні речі, як ішіас, лихоманка, застуда, запалення легень та бронхіт, Гарріс сказав, що, зважаючи на те, що поблизу в нас немає лікаря, було б дуже прикро, коли б хто-небудь з нас цієї ночі серйозно захворів.

Після такої розмови нам захотілося розважитися, і я запропонував, щоби Джордж дістав своє банджо і спробував зіграти нам щось веселеньке.

Мушу сказати, що припрошувати Джорджа не довелось. Він не став лепетати усіляких дурниць про те, що залишив інструмент удома, чи щось на зразок того. Він одразу ж дістав своє банджо і почав награвати "Чорні очі".

До того вечора мелодія "Чорні очі" завжди видавалась мені досить-таки простенькою. У Джорджевому виконанні вона звучала так тужливо, що я був просто вражений.

Що далі вона звучала, то все більше мене з Гаррісом охоплювало бажання кинутися одне одному на шию і розридатися. Але, з неймовірними зусиллями, ми все ж таки стримали сльози, що наверталися на очі, і мовчки слухали цю надзвичайно сумну мелодію.

Коли Джордж дійшов до приспіву, ми навіть зробили відчайдушну спробу розвеселитися. Ми знову налили собі пуншу і підхопили пісню: Гарріс тремтячим від переживань голосом заводив, а ми з Джорджем підспівували за ним:

Ой, очі-очі, чорні дівочі,

За що страждати змусили ви?

Чи ж не кохав я вас літньої ночі,

Чи ж...

Тут ми не втрималися. У тому пригніченому стані, в якому ми перебували, витерпіти ту непередавану чуттєвість Джорджевого супроводу було неможливо, Гарріс розплакався, як мале дитя, а собака так завив, що я аж злякався, щоб у нього, бува, не розірвалося серце чи не вискочила щелепа.

Джордж хотів перейти до наступного куплету. Йому здавалося, що коли він краще налаштується на мелодію і виконуватиме її не так вимушено, вона не буде такою тужливою. Однак більшість була проти такого експерименту.

Робити більше було нічого, і ми лягли спати, точніше, роздяглись і три чи чотири години пролежали на дні човна, перевертаючись із боку на бік. Зрештою, нам таки вдалося задрімати до п'ятої ранку, потім ми піднялися і поснідали.

Наступний день був таким самим, як і попередній. Дощ не переставав лити, і, загорнувшись у свої дощовики під парусиною, ми помалу пливли вниз за течією.

Хтось із нас — не пам'ятаю, хто, але мені здається, що це був я — спробував було знову завести мову про циганські дурниці, ніби ми діти природи і повинні насолоджуватися дощем, але нічого з того не вийшло. Пісенька "Як же ж не люблю я дощу" до болю виразно описувала стан кожного з нас, тож співати її не було жодної необхідності.

Єдине, в чому ми були одностайні, — це те, що хай там як, а ми доведемо справу до кінця. Ми вирішили впродовж двох тижнів насолоджуватися мандрівкою річкою, і ми будемо нею насолоджуватися впродовж двох тижнів. Навіть якщо нам доведеться померти! —

звичайно, це засмутить наших друзів та близьких, але тут уже нічого не вдієш. Ми відчували, що поступитися погоді при нашому кліматі означало б створити надзвичайно небезпечний прецедент.

— Лишилось якихось два дні, — сказав Гарріс, — а ми молоді і сильні. Тож, може, все й обійдеться.

Десь близько четвертої ми почали обговорювати, що будемо робити увечері. На той час ми саме пройшли Горинг і вирішили гребти до Пенгборна, щоб там і заночувати.

— Ще один веселенький вечір, — пробурчав Джордж.

Ми сиділи і роздумували, що робитимемо. До Пенгборна ми мали б дістатися десь біля п'ятої. Пообідаємо — буде, скажімо, пів на сьому. Потім, поки лягати спати, можемо або прогулятися селом під дощем, або посидіти у якійсь напівосвітленій пивничці і почитати який-небудь журнал.

— В "Альгамбрі" було б, напевно, веселіше, — промовив Гарріс, насмілившись висунути голову з-під парусини, щоб поглянути на небо.

— А потім можна було б повечеряти в…*** (Досить пристойний невеличкий придорожній ресторан неподалік ***. Я не знаю, де б іще так смачно готували легкі французькі обіди і вечері. А крім того, там лише за три шилінги і шість пенсів можна замовити пляшку чудового вина. Але я не такий уже йолоп, щоб рекламувати це місце. — Авт.) — мимохіть додав я.

— Я навіть дещо жалкую, що ми вирішили не розлучатися з човном, — сказав Гарріс. На якусь мить між нами запанувала тиша.

— Якби ми не хотіли приректи себе на неминучу смерть у цьому клятому старому кориті, — додав Джордж, оглядаючи човен сповненим

злоби поглядом, — вартувало б нагадати, що десь по п'ятій, наскільки я знаю, від Пенгборна відходить потяг. На ньому ми могли б дістатися до Лондона, перехопили б по відбивній і ще встигли б заглянути в той заклад, про який ти говориш.

Усі замовкли. Ми дивилися одне на одного, і, здавалося, кожен бачив на обличчях інших свої недобрі думки та наміри. Мовчки ми витягли валізу і оглянули її. Ми подивилися на річку: довкола — жодної живої душі!

Двадцять хвилин потому можна було спостерігати, як три фігури у супроводі збентеженого пса, крадучись, пробиралися від пристані біля готелю "Лебідь" до залізничної станції. Їхній одяг, що не вирізнявся ні чистотою, ані вишуканістю, складався з чорних шкіряних черевиків — брудних, прогулянкових фланелевих костюмів — надзвичайно брудних, рудих фетрових капелюхів — пом'ятих, дощовиків — промоклих наскрізь і парасольок.

У Пенгборні нам довелося обдурити човняра. Ми не подали вигляду, що втікаємо від дощу, і доручили йому приглядати за човном і всім, що в ньому було, попросивши приготувати його для нас на наступний ранок на дев'яту годину, коли ми повернемось. Якщо ж трапиться щось непередбачуване і ми не зможемо повернутись, ми йому напишемо.

До Педдингтонського вокзалу ми дісталися о сьомій і одразу ж вирушили до ресторану, про який я розповідав, дещо перехопили і, залишивши Монморенсі та замовивши на пів на одинадцяту вечерю, пішли до Лестер-скверу.

В "Альгамбрі" ми були об'єктом загальної уваги. Коли ми підійшли до каси, нам досить грубо сказали, що ми запізнилися на півгодини, і скерували нас до входу з боку Касл-Стріт.

Хоча це було нелегко, але нам все ж таки вдалося переконати касира в тому, що ми не всесвітньо відомі акробати з Гімалайських гір, і він, отримавши гроші, дозволив нам увійти.

Всередині ми досягли ще більшого успіху. Усі з захопленням дивилися на наші засмаглі обличчя і досить виразний одяг. Крім нас довкола не існувало нічого.

Це було неперевершено!

Після першої дії ми вийшли і повернулися до ресторану, де на нас вже чекала наша вечеря.

Мушу визнати, від тієї вечері я отримав масу задоволення. Впродовж десяти днів ми перебивалися переважно холодним м'ясом, пирогами та хлібом з варенням. Це була невишукана і поживна їжа, але в ній не було нічого захопливого. Аромат бургундського вина, запах французького соусу, вигляд чистих серветок і продовгуватих буханців, немов довгоочікувані гості, стукалися в наші душі.

Деякий час уся наша увага була прикута тільки до їжі. Виструнчившись і схопивши ножі й виделки, ми мовчки напихалися нею і запивали великими ковтками вина. Але згодом ми відкинулись на спинки стільців і, не поспішаючи, безтурботно продовжували нашу трапезу. Серветки попадали на підлогу, ми простягли під столом ноги і знайшли час, щоб критичним поглядом оцінити закіптюжену стелю, якої раніше не помічали.

Ми відсунули келихи і відчули себе сповненими доброти, задуми і прощення.

Потім Гарріс, який сидів біля вікна, відхилив фіранку і виглянув на вулицю.

У темноті виблискувала волога бруківка, тьмяно мерехтіли при кожному подуві вітру ліхтарі, безперестанку пострибували у калюжах краплі дощу, вода, збігаючи жолобами, стікалася до водостічних канав. Зігнувшись під своїми парасольками, поспішали наскрізь промоклі перехожі, а жінки високо піднімали свої спідниці.

— Ну, що ж, — промовив Гарріс, протягуючи руку до свого келиха. — Наша чудова подорож скінчилася, і я усім серцем вдячний за неї нашій старій добрій Темзі. Все ж таки мені видається, що ми добре зробили, що вчасно звідти шмигнули. Ну, за здоров'я трьох чоловіків, які успішно вибралися з човна!

І Монморенсі, який стояв на задніх лапах біля вікна, вдивляючись у темряву, коротко гавкнув на знак згоди з цим тостом.

Примітки

1

Ватерпас — простий прилад для перевірки горизонтального положення лінії на площині, для вирівнювання будівельних конструкцій, а також для вимірювання невеликих кутів нахилу. — Прим. пер. (тут і далі).

2

Коронер — слідчий відділу вбивств.

3

Самум — сухий піщаний ураган у пустелях Азії.

4

Тюдори — королівська династія Англії в 1485–1603 рр.

5

Єлизавета I (королева Бесс, Непорочна Королева) — королева Англії з династії Тюдорів (1558–1603).

6

Едві (Едвін) — король Англії з Уессекської династії (955–959).

7

Одо і Сент-Дустан — опікуни молодого короля Едві.

8

Гемптон-Корт-колишня заміська резиденція англійських королів, розміщена на р. Темза у передмісті Лондона.

9

Стюарти — шотландська династія, з якої походили королі Шотландії та Англії.

10

Рамсгет, Маргет — курорти в Англії; Едо — столиця Японії, в 1868 р. перейменована в Токіо.

11

Олівер Кромвель (1599–1658) — англійський державний діяч і полководець, вождь Англійської революції. Джон Бредшоу — англійський юрист; у 1649 р. очолив суд, за вироком якого було засуджено до страти короля Карла I (1625–1649).

12

Генріх VIII Тюдор — король Англії із династії Тюдорів (1509–1547), відомий своєю надмірною жорстокістю.

13

Кассівелаун — британський вождь. Протистояв Юлієві Цезарю під час його другого походу на Британію в 54 р. до н. є.

14

Соверен — золота монета номінальною вартістю в 1 фунт стерлінгів.

15

Йомени — у феодальній Англії дрібні землевласники, які до середини XVII ст. становили основну частину англійського селянства.

16

Іоанн Безземельний (Джон Лекленд) — король Англії з 1199 до 1216 р.

17

Ідеться про Велику хартію вольностей (Магна Карта) — першу "неписану" конституцію Англії, підписану королем Іоанном у 1215 р.

18

Ричард I Лев'яче Серце — король Англії (1189–1199), старший брат Іоанна Безземельного; жорстоко приборкував непокірних феодалів. — Відсутній текст примітки доданий верстальником із твору "Троє в одному човні" в перекладі Ю. Лісняка (вид. "Дніпро", 1974 р.).

19

Анна Болейн — дружина короля Генриха VIII, мати королеви Єлизавети I.

20

Святий Едвард Сповідник — король Англії з 1042 до 1066 р., останній представник династії Вессексів.

21

Ідеться про Вільгельма I Завойовника — організатора і керівника нормандського завоювання Англії на початку XI ст.

22

Ерл — титул вищої аристократії в англосаксонській Британії в XI ст.

23

Ідеться про битву при Пуатьє (1356 р.) між англійським військом і французами, в Столітню війну, де англійці здобули перемогу.

24

Персі Біші Шеллі — видатний англійський поет-романтик (1792–1822).

25

Джон Вілкс — британський журналіст, публіцист і політик епохи просвітництва, поборник народної свободи. У молодості був членом "Клубу пекельного вогню".

26

Бушель — міра об'єму сипких тіл і рідин в Англії 1 буш. (гороху) = 27,2 кг.

27

Шекспір, "Гамлет", дія 3, сцена 1; пер. Л. Гребінки.

28

Чарльз Роберт Леслі — англійський художник (1794–1859).

29

Сендфорд і Мертон — герої популярної повісті Томаса Дея (1748–1789) "Історія Сендфорда і Мертона".

30

Альфред Теннісон (1809–1892) — відомий англійський поет.

31

Аррі та лорд Фітцнудл — узагальнені імена протилежних за своїм суспільним становищем кокні (презирливо-глузливе прізвисько уродженців Лондона з середніх та нижчих прошарків суспільства) та аристократичного сноба. Обидва типи характеризуються своєю вульгарністю та обмеженістю.

32

Ґалон — міра об'єму сипких тіл в Англії (1 ґалон = 4,405 л).

33

"Кемпбели ідуть" — бойовий гімн одного з феодальних кланів Шотландії, який з часом став відомою патріотичною піснею.

34

Ідеться про двох дітей-сиріт, персонажів англійської казки "Діти у лісі", які були залишені в лісі і померли, і пташки вкрили їх своїм пір'ям.

35

Сім сплячих отроків з Ефеса (бл. 250 р., Ефес) — сім воїнів-отроків ефеських. Гонителі християн зачинили їх у печері, де вони пробули більше 170 років, потім були відкриті, пробудилися від свого чарівного сну, розповіли про себе і свої страждання і через кілька днів померли.

36

Серпентайн — низка ставків у лондонському Гайд-парку.

37

Брати риф — зменшувати площу вітрила.

38

Фалінь-трос на носі або на кормі човна; канат, яким прив'язують човен до пристані або до борту судна.

39

Планшир — захисний обвід із дерев'яних брусів або сталевих полиць на краях палуби судна, на борту човна чи яхти.

40

Клівер — косе трикутне вітрило в передній частині судна.

41

Етельред I — англійський король Уессекса (837–871).

42

Принц Вільгельм III Оранський — правитель Нідерландів з 1672 р., в 1689 р. став також королем Англії та Шотландії.

43

Джон Ґонт (Іоанн Гентський) (1340–1399) — перший герцог Ланкастерський, третій син короля Англії Едуарда III.

44

Томас Ферфакс (1612–1671) — генерал, командувач парламентської армії під час першої (1642–1646) і другої (1648–1649) англійських громадянських війн.